విజ్ఞప్తి

ఇది శ్రీ ప్రభాకర పరిశోధక మండలివారి యైదవ ప్రచురణము. క్రీడాభిరామ గ్రంథమునకు తృతీయముద్రణము.

శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారి పీఠికతో నున్నక్రీడాభిరామము కావలె నని యనేకులు కోరుచుండుటచేతను, ద్వితీయముద్రణపుఁ బ్రతులు చెల్లిపోవుటచేతను మఱల నీ గ్రంథమునఁ గొన్ని విశేషాంశములను జేర్చి యిట్లు ప్రకటించితిమి.

శ్రీ శాస్త్రిగారే యీ గ్రంథమును బునర్ముద్రణముఁ జేయింపవలయు ననుతలంపుతో కొన్ని సూచనలను మా కిచ్చియుండిరి. ఆ సూచనల ప్రకారమే యీ గ్రంథముద్రణము మేము కొనసాగించితిమి.

ఇందు ప్రకటించిన కాకతమ్మ చిత్రము వారి సేకరణమే! 'కాకతి' వ్యాసము వారు రచించినదే!

ఇందు ప్రకటించిన మైలారదేవాలయ ద్వారమండప చిత్రములను మాకుఁ బంపిన శ్రీ గజపతిరాయవర్మగారికి మా వందనములు.

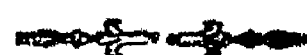
ఏతద్గ్రంథముద్రణసందర్భమున మాకు సహాయము గావించిన శ్రీ తిమ్మావజ్ఝల కోదండరామయ్యగారిని, ఈ గ్రంథము నిట్లు ముచ్చటగా ముద్రించి యిచ్చిన 'వెల్డను' ప్రెస్సువారిని సంభావించుచున్నాము.

యథాపూర్వము ఆంధ్రమహాజనుల యాదరణమున కిది పాత్రము కాఁగల దనియే మేము నమ్ముచున్నాము.

—ప్రకాశకులు.

పీఠిక

విషయసూచిక

క్రీడాభిరామము

విషయసూచిక

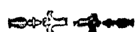
కాకతమ్మ

చూడుఁడు పుట 42.

శ్రీః

శ్రీగురుచరణం శరణమ్.

తొలిపలుకు

విషముష్టివిత్తులు, నాభి, నల్లమందు, ఉల్లిపాషాణము ఎట్టి చెట్టవస్తువులో యీ క్రీడాభిరామముకూడ నట్టి చెట్టపుస్తకమే యనఁదగును. వస్తుపరిజ్ఞానము చాలనివారు, వాడవలసిన వరుస నెఱుఁగనివారు, దురుద్రేకములకు మురియువారు, ధర్మాభిరతి లేనివారు, బాలురు, పామరులు, ముగుదలు నట్టి వస్తువులను ముట్టరాదు. ఇట్టి పుస్తకములను గూడఁ జేతఁ బట్టరాదు. అట్టివారి కివి యబ్బెనేని యనర్థములు గల్గినను గల్గవచ్చును. ఇఁక నిట్టి చెట్టతనము గలవస్తువులను, బుస్తకములను జెత్తకుప్పలోఁ జేర్పక యంగళ్ళకుఁ దెచ్చు టేల యచ్చొత్తించు టేల? అని యాక్షేపమేని యిదిగో సమాధానము. అవియు, నివియుఁ గొంత యపాయకరములే యయినను నెక్కువగా నారోగ్య వర్ధకములు, నానంద దాయకములు నగుచున్నవి. విరుద్ధోపయోగమున విష

ములే కాని యథాప్రయోగమున నివి యమృతములు. పండితు లావస్తువులను, నీ పుస్తకములను శుద్ధిచేసి దోషములఁ దొలఁగించి విషవికారము లెనరేఁగకుండు నట్లును, ఆరోగ్యము నానందము నలవడునట్లును వాడుదురు. నాడీశక్తి నష్టమై నీరసించుచున్నరోగుల నెందఱనో సద్వైద్యులు విషముష్టివిత్తులు మొదలగు వానిని వాడఁదగినట్లు వాడి యుత్సాహబలోపేతులఁ గావించి యుజ్జీవింపఁజేయుచున్నారు. వాని సముచితప్రయోగము వలన శాస్త్రసిద్ధాంతవిశేషములఁ జాలఁగా గుర్తించుచున్నారు. వాని వినాశమునకు వైద్యు లంగీకరింపరు. అట్లే అనుపమాన కవితాహ్లాదమును గల్పించుచు, ననేక ప్రాచీనచరిత్రవిషయముల నెఱింగించుచు, నింక ననేకాపూర్వశబ్దార్థరహస్యముల నిరూపించుచు సహృదయహృదయాహ్లాదకములైనయిట్టిచతురకృతులుగూడఁ బండితలోకమునకు బహూపకారకములుగానున్నవి. వీని నాశపఱుచుటకు సరసులగువిద్వాంసులును సమ్మతింపరు. అందును క్రీడాభిరామము భాషాచరిత్రకవిత్వ విశేషముల ననేకముల నెఱిఁగించుచున్నది. విద్వాంసులీగ్రంథమునకై మిక్కిలి వేడుకపడుదురు. ఈ గ్రంథ మిట్టి యోగ్యత గలదే యనుటకుఁ బ్రఖ్యాతపండితులు పలు

వురు ప్రమాణము. నేను నిందు ముందు దీని గుణ విశేషములను నిరూపింపనున్నాఁడను.

నాభి,నల్లమందు మొదలగువస్తువులవలనియనర్థ మడఁగాఉుటకై దొరతనమువారు వాని యుత్పత్తిని మిక్కిలి తక్కువగాను, వానివిలువను మిక్కిలి యెక్కువ గాను గావించుచున్నారు; కట్టుదిట్టముల నిట్టు గల్పించి యనర్హులచేతికి వాని నందకుండఁజేయుచున్నారు.

అట్లే యీ గ్రంథమునుగూడఁ జాలఁ దక్కువ ప్రతులుమాత్రమే ముద్రించుటకును, విలువ మిక్కిలి యెక్కువ ఉంచుటకును ప్రకాశకు లేర్పాటుచేసికొనిరి. అప్రౌఢులకు, నపండితులకు, నీగ్రంథము నమ్మరాదు. ప్రాజ్ఞులును, పండితులును మాత్రమే దీనిని గొని పఠింపఁ దగుదురు. వారును రహస్యముగా నుంచుకొను టకును, నప్రాజ్ఞులచేతి కందనియ్యకుండుటకును బూట పడినసే దీనిని బడయఁదగుదురు. ఇట్టి కట్టుదిట్టములకుఁ బ్రకాశకులు భరపడిరి. ఈ గ్రంథ మిట్టి కట్టుదిట్టము లతో సురక్షితమై యుండుఁగాక యనియే నేను గోరె దను. దీనిమాతృక తంజావూరి పుస్తకశాలలో నున్నది. బ్రహ్మశ్రీ మా. రామకృష్ణ కవిగారు దానిని బట్టి

పెక్కేండ్లకుముందు దీని నొకతూరి ప్రకటించిరి. ఆ ముద్రణమున గ్రంథపాతము లెక్కువగా నున్నవి. తునా తునకలై దురుద్ధర మయి యున్న తంజావూరి తాళపత్ర ప్రతిని బరిశోధించి గ్రంథపాతములను దప్పులను బెక్కింటిని నేను జక్కఁబఱచుకొనియుంటిని. నాదగ్గఱనున్న పాఠములు పోమెనేని యిఁక నీగ్రంథమును సరిపఱచుట శక్యము కా దనియే నానమ్మకము. తంజావూరి తాళపత్రప్రతి ముక్కలు ముక్కలై మిక్కిలి రూపు చెడి యున్నది గాన దానినిబట్టి యిఁకఁ దత్త్వాఠముల నుద్ధరింపఁ గుదురదు. ప్రత్యంతర మింతవఱ కెక్కడను దొరక లేదు. శ్రీనాథకృతిగా నిరూపిత మగుచున్న యీ చతురకృతి సమసిపోఁగూడ దను నభిమానముచే నా దగ్గఱనున్న పాఠముల నెల్ల సంకలనము చేసి యిట్లు ముద్రణమున కొసఁగితిని. తంజావూరి ప్రతికి మూలప్రతి గూడఁ బెక్కు గ్రంథపాతములు గలది గాఁబోలును ఆప్రతివ్రాఁతలోనే పెక్కు లోపములు గానవచ్చుచున్నవి. అందుఁ గృత్యారంభము గానరాదు. నడుమ నడుమఁ గథాసమన్వయము సరిగా నుండకపోవుట పెక్కుచోట్లఁ గానవగును. అట్టి పట్టులు గొన్ని ముద్రణమునఁ జూపఁ బడినవి. ఇతర గ్రంథములందుఁ గ్రీడాభిరామములోని

విగా నుదాహృతము లయినపద్యములు గొన్ని యిప్పు డీ గ్రంథమునఁ గానరావు. అవి లుప్తగ్రంథభాగముల లోని వగు ననుటకు సంశయింపఁ బనిలేదు. మఱియుఁ బెక్కు పద్యము లీగ్రంథములోనివిగా రచనాదులను బట్టి గుర్తింపఁ దగినవి గలవు. వానినిగూడ నుపోద్ఘాత ములోఁ జూపుదును. బహుప్రయోజనమైన యీ రస వత్ప్రబంధమునకుఁ బ్రత్యంతర మింక నెక్కడ నేని దొర కునే నెంతయు సంతసింపఁ దగియుండును. సమగ్రగ్రంథో పలబ్ధి కాశించుచున్నాఁడను. దోషములఁ దొలఁగించి మరల ముద్రించు టయ్యెను.

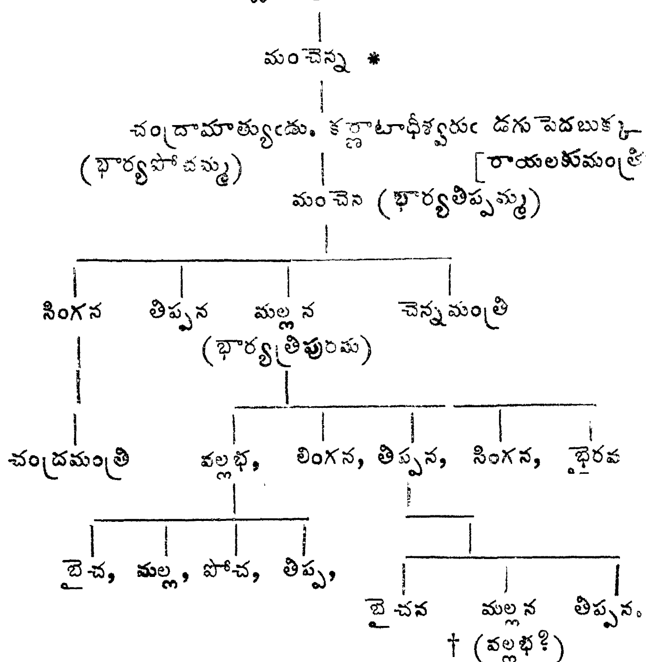
ఇందు సరిక్రొత్తగాఁ గొన్ని విషయములు పీఠి కలోఁ జేర్పబడినవి.

—

ఉపోద్ఘాతము

ఈ క్రీడాభిరామకృతికర్త వినుకొండవల్లభరాయఁడని కృత్యవతరణికలోఁ గలదు. ఆతని వంశవృక్షమిట్టిది:—

విశ్వామిత్రగోత్రము

* ఈవంశవర్ణన మిక్కిలి తప్పులతో ననన్వితముగా నున్నది. జాగ్రత్తగాఁ బరిశోధించి ఉచితవిధమున సంస్కరించితిని. గ్రంథమునఁ జూడఁదగును. నేను సంస్కరించినవిధమున నీ వంశవృక్షమిక్కడఁ జూపితిని.

† ఈతఁడే కృతికర్త.

కృతికర్త యగువల్లభుని తండ్రి తిప్పయ తనకు మూఁడు గ్రామములు సర్వభోగముగాఁ జెల్లఁగా ములికినాటిలోని మోపూరిఁ బరిపాలించెను. ఈ మోపూరు ఉదయగిరి సీమలో నున్నది. అక్కడ భైరవుని కొండ యని గుహాలయము గలపర్వత మున్నది. అందు భైరవస్వామి గలఁడు. ఈ వల్లభుఁడా భైరవస్వామిభక్తుఁడు. క్రీడాభిరామము కృత్యవతరణికలో నా భైరవస్వామి ప్రశంస కలదు గాఁబోలును. కృత్యవతరణిక యిప్పు డీ పుస్తకమున లోపించినది. ప్రాయికముగా నాటకములు ఏవో దేవోత్సవసమయములందుఁ బ్రదర్శించుటకై రచింపఁ బడినట్లు ప్రస్తావనలోఁ జెప్పుట సంప్రదాయసిద్ధము. ఇదికూడ నట్టి దేవోత్సవ సందర్భమునఁ బ్రయోగించుటకై రచింపఁబడినట్లు ప్రస్తావనలోఁ జెప్పఁబడియుండును. ఆ దేవోత్సవ మీ మోపూరిభైరవుని తిరునాళ్లయియుండును. ఇన్ని విషయములను స్ఫురింపఁ జేయునదిగాఁ బ్రబంధరత్నావళిలో వల్లభరాయని వీథి నాటకములోని దని యీ క్రిందిపద్య ముదాహృతమై కానవచ్చుచున్నది.

సీ. చంద్రఖండములతో సరివచ్చు ననవచ్చు
విమలదంష్ట్రాప్రరోహములవానిఁ
బవడంపుఁగొనలతోఁ బ్రతివచ్చు ననవచ్చు
కుటిలశోమలజటాచ్ఛటలవాని

నింద్రనీలములతో నెనవచ్చు ననవచ్చు
కమనీయతర దేహకాంతివాని
నుడురాజరుచులతో నొఱవచ్చు ననవచ్చు
చంచన్మృదాట్టహాసములవాని
సిగ్గుమాలిన మొలవానిఁ జిఱుతవాని
నెల్ల కాలంబు ములికినాఁ డేలువాని
నర్థి మోహపూర నవతార మైనవాని
భైరవునిఁ గొల్వ వచ్చిరి భక్తవరులు.

ముల్కినాటిలోని భైరవస్వామి యనుగ్రహ మీయుపలబ్ధ గ్రంథభాగమునఁగూడ రెండుచోట్ల స్మరింపఁబడినది. 'ప్రత్యక్ష మొనరించి భైరవస్వామిచే సిద్ధ సారస్వత శ్రీ వహించె'నని యవతరణికలోను,

"చ. ముదమున ముల్కినాటిపుర మోహనశైలసువర్ణకందరా
సదనుఁడు గాలభైరవుఁడు శంభునిపట్టి సమగ్రవైభవా
భ్యుదయపరంపరావిభవముల్ గృపసేయుఁ గవీంద్రకాంక్షిత
త్రిదశమహీరుహంబునకుఁ దిప్పయ వల్లభరాయమంత్రికిన్."

అని కృత్యంతమునను గలదు. గ్రంథమధ్యమునఁ గూడఁ గాలభైరవ వర్ణనము గలదు. కృత్యంత పద్యమున భైరవుఁడు ముల్కినాటి పుర మోహనశైల సువర్ణకందరాసదనుఁ డని వర్ణితుఁ డయ్యెఁగదా! ఇప్పుడా భైరవుని కొండలోని గుహాలయమును దొరతనము

వారు కనుఁగొని పరిశీలించి యక్కడి శిల్పచాతుర్యాదు లనుగూర్చి ప్రశంస నెఱపినారు. ఈగ్రంథరచనమునాఁటి కాగుహాలయమున వర్ణచిత్రములుగూడ నుండెనేమో? మోహనశైల మని, సువర్ణకందర యని కలదు గదా !

ఇది శ్రీనాథకృతమే

వల్లభరాయని కృతిగా గ్రంథమున నున్నను, శ్రీనాథుఁడే దీనిని రచించె నని పెక్కు కారణములచే నేను నిశ్చయించు చున్నాఁడను. ఇంతకుముం దాకారణ ములఁ జాలఁగా నేను శృంగార శ్రీనాథమునఁ జెప్పి యుంటిని. అయినను నిక్కడ మరల మఱింత ప్రబల ముగాఁ జెప్పుచున్నాఁడను. సులక్షణసారము, అప్పకవీ యము, లక్షణదీపిక, సర్వలక్షణసార సంగ్రహము మొదలగు లక్షణగ్రంథములందు శ్రీనాథునివీథినాటకము లోనివిగా నుదాహృతము లయినపద్యము లీ క్రీడాభి రామమునఁ గలవు. శ్రీనాథుఁడే యీగ్రంథమును రచించి వల్లభరాయనిపేరు పెట్టఁగా గ్రంథమున వేఱుపే రున్నను, రంగనాథ రామాయణాదులవలె నీగ్రంథము కూడఁ గర్త యగుశ్రీనాథునిపేరనే లోకమునఁ బ్రచా రము గాంచి యుండుటచే నప్పకవ్యాదు లట్లు చెప్పి యుండవలెను. అప్పకవ్యాదు లుదాహరించినపద్యములు

క్రీడాభిరామమున నానుపూర్విత్వో నున్నవి. ప్రక్షిప్తము లనఁ గుదురదు. వల్లభరాయఁడును శ్రీనాథుఁడును సమకాలమువారు గాక పోవుదురేని, శ్రీనాథుఁ డాతని పేర గ్రంథము రచించుట యసంభవ మగును. అట్టి చిక్కు లేదు. శ్రీనాథుఁడును వల్లభరాయఁడును సమకాలము వారు. వల్లభరాయుని పెద్దతండ్రి యగు లింగనమంత్రి విద్యానగరపు హరిహరరాయల మంత్రి. రెండవ మూఁడవ హరిహరరాయండ్రు క్రీ. శ. 1402 - 1412 వఱకు నుండిరి. లింగమంత్రి వారిలో నెవరియొద్ద మంత్రి యయియుండినను వల్లభరాయఁడు మన శ్రీనాథుని సమకాలము వాఁడే యగును. అందును నీ క్రీడాభిరామమును కాశీఖండరచనానంతరమే రచించెనని నేఁ దలంచుచున్నాఁడను గాన శ్రీనాథుఁడును వల్లభరాయఁడును సమకాలమువా రగుదు రనుటను సంశయింపఁ బనిలేదు.

మఱియు నీ గ్రంథమున వల్లభరాయనివాగ్వైభవదాతృత్వాది వర్ణనము మితిమీఱి యున్నది. గ్రంథకర్తయే తా నగుచో వల్లభరాయఁ డట్లా కందపద్యాష్టకమును రచించుకొని యుండఁడు. ఆ పద్యములు భీమఖండాదులలోని కృత్యవతరణికాపద్యముల పోలిక గలిగియున్నవి. అందుఁ గడపటి పద్యము :

కం. ఉపమించెద ధారాధర
తపనజనైరాజ రాజ ధారానగరా
ధిపధారాధరవాహులఁ
ద్రిపురాంతక వల్లభుని వితీర్ణిప్రౌఢిన్.

అని యున్నది. మఱియుఁ గృత్యవసానపద్యమునఁ గాల భైరవుఁడు కవీంద్ర కాంక్షిత త్రిదశమహీరుహ మగు వల్లభరాయునికి సమగ్ర వైభవాభ్యుదయములు కృప సేయు నని యాశీర్వచన మున్నది. సూత్రధారోక్తిగాను భరతోక్తిగాను నయినను గ్రంథకర్త యగువాఁ డిట్లు చెప్పుకొనుట సరసము గాదు. ఇది తానే తుమ్ముకొని, తానే శతాయుస్సని యనుకొన్నట్టున్నది. కవీంద్ర కాంక్షితత్రిదశమహీరుహము గావున వల్లభరాయఁడు విశేష ధన మొసఁగి కవియశఃకాంక్షియై యేతత్కృతి కర్తృత్వమును దనపై వేయించుకొన్నాఁడని తలఁచుట ప్రమాణదూరము గాదు. అట్టి సంప్రదాయము గూడ నాకాలమున హెచ్చుగాఁ గలదు.

శ్రీనాథుఁడు తన గ్రంథములలోఁ గొన్ని పద్యములను, బద్యభాగములను, భావములను మార్పు చేయక యొకతీరుననే కూర్చుకొనుచు వచ్చినాఁడు. స్వరచనమే యగుటచే సరిపడిన పట్టులందు ముందు రచిం

చిన గ్రంథములలోని కూర్పులను జేర్చుకొనుట దోషము గాదు గదా ! తిక్కనాదులుగూడ నిట్లు చేసిరి. ఎన్నఁటి కినిగూడఁ గ్రీడాభిరామము శ్రీనాథకృతము గా దను వాదము పుట్టకుండుటకో యనునట్లు శ్రీనాథకవి యనేక స్థలముల నిందుఁ దన తక్కిన గ్రంథముల రచనములను జేర్చెను. ఆ పోలిక లీగ్రంథము శ్రీనాథ కృతమే యని చెప్పక చెప్పుచున్నవి. ఇతరకవికృతులందలి సరస సంవిధానములను గాఁజేయు దొంగకవులును గొంద ఱుందురు. వల్లభరాయఁ డట్టివాఁడై శ్రీనాథరచనములఁ గొన్నింటిని గాఁజేసియుండరాదా యనరాదు. గ్రంథ మామూలాగ్రము శ్రీనాథరచనముగానే కన్పట్టుచున్నది. తస్కరకవులస్వరచన మస్వరసమై పొంది పొసఁగక తెలియవచ్చుచుండును. క్రీడాభిరామమునఁ బదసంవిధా నము, అన్వయక్రమము, కారకప్రయోగవైచిత్రి, పదోపక్రమ నిర్వాహములు, ప్రతిపదము శ్రీనాథుని పే రుగ్గడించుచున్నవి. శ్రీనాథుని రచనా చమత్కారముల నెఱిఁగినవా రిది చక్కఁగా గుర్తింపఁ గల్గుదురు. అదే పనిగా నారంభించినచోఁ గ్రీడాభిరామమందలి ప్రతి పద్యమునందును శ్రీనాథుని రచనావైచిత్ర్యమును బోల్చి చూపనగును. ఆరంభమందలిదే సీసపద్యపు టెత్తుగీతి:—

గీ. ఎవ్వఁ డాతండు సామాన్యఋషియె తలఁపఁ
దాటకాకాళరాత్రికి దాశరథికిఁ
గాలకంధరకోదండఖండనునకుఁ
గార్ముకాచార్యవర్యుండు గాధిసుతుఁడు.

తొలుదొలుతఁ గ్రీడాభిరామతాళపత్ర పుస్తక మును దెఱచి నే నీపద్యమును జదువుచునే యిది శ్రీనాథ గ్రంథ మగునో యని యనుమానించితిని. ఈపద్యమందు శ్రీనాథుని యపూర్వరచనారీతి యగపడెను. కాశీఖండ షష్ఠాశ్వాసమున నొక సీసపద్యపు టెత్తుగీతి యీవిధము ననే కలదు. సీసము నాల్గుచరణములను గ్రియాన్వితము లగు వాక్యములఁగాఁ జెప్పి యెత్తుగీతిని య త్తదర్థక శబ్ద ములతో నుపక్రమించి పూర్వచరణములతో నన్వ యము పొసఁగించుట శ్రీనాథుని క్రొత్త గడుసరికూర్పు నేర్పు. మఱియుఁ బై యెత్తుగీతిలో 'దాశరథికి' అను షష్ఠ్యంత విశేష్యమునకు విశేషణము లయిన 'తాటకా కాళరాత్రికి' 'కాలకంధర కోదండ ఖండనునకు' అను పదములు గూడ షష్ఠీవిభక్తిలోనే కలవు. సాధారణ ముగాఁ దెలుఁగు కవులు విశేషణములను బ్రథమాంత ములఁ గా నుంచి, 'అగు' క్రియాజన్య విశేషణమును జేర్చి విశేష్యముతోఁ బొందింతురు. తాటకాకాళ రాత్రియు, కాలకంధర కోదండ ఖండనుఁడు నగు దాశ

రథికి ఇత్యాదివిధమున. శ్రీనాథుఁడు తఱచుగా విశేషణ విశేష్యముల నేకవిభక్తిలోనే నిలుపుచుండును. 'భువనైకధన్వి చేఁ బుష్పాయుధునిచేత' - కాశీఖండము. 'హాటకగర్భు చేతఁ గమలాసనుచే' ఇత్యాది - శృంగారనైషధము.

పయి సీసగీతియందుంబోలె షష్ఠీవిభక్తి కాశీఖండమున సీసగీతియందును—

సీ. గీ. అంబురుహనాభుదేవి కనాదిశక్తి
కిందరకు లోకమాతకు నిగురుబోఁడి
కలరువిల్కానితల్లికిఁ బ్రాఢశక్తి
కల్పవల్లికి మ్రొక్కెంగఁ గంటి మంటి.

ఈ సీసగీతిని బోలినదే క్రీడాభిరామమున నొక సీసగీతి కలదు.

సీ. గీ. నిత్యకళ్యాణి కలికులనీలవేణి
కాదిశక్తికి వేదవేదాంతసార
శోకవిరహుఁ బూర్ణరాకేందుముఖికి
నఖిలజననికి సాష్టాంగ మనుదినంబు.

ఇట్లు ప్రతిపద్యమును బోల్చి చూపవచ్చును. ముఖ్యముగా శ్రీనాథునిరచన సర్వాంధ్రకవుల రచనల కంటెను శయ్యాసౌభాగ్యమున నసాధారణమై యెక్కడఁ బట్టిన నక్కడ స్పష్టముగా గుర్తింపఁదగినదై

యుండును. అట్టిశయ్యాసౌభాగ్య మీగ్రంథమున నను పదమును గానవచ్చుచు శ్రీనాథుని పేరిని బట్టియిచ్చు చున్నది: శ్రీనాథుని యితర గ్రంథములకును గ్రీడాభిరామమునకును గల రచనాసామ్యములఁ జూపుచున్నాఁడను.

శా. సారాచారమునన్ వివేకసరణిన్ సౌభాగ్యభాగ్యంబులన్
ధౌరంధర్యమునన్ బ్రతాపగరిమన్ దానంబునన్ సజ్జనా
ధారుం దిప్పనమంత్రివల్లభు నమాత్యగ్రామణిం బోల్పఁగా
వేరీ మంత్రులు సింధువేష్టితమహోర్వీచక్రవాళంబునన్. క్రీడాభి.

శా. వేరీ నిన్నెదిరింపఁగా జగమునన్ వీరుల్ ప్రతాపోద్ధతిన్
ధౌరంధర్యమునన్ బ్రభావమహిమన్ ధైర్యంబునన్ జాపలీ
లారంభంబున సాహసిక్యమున బాహాశక్తి దివ్యాయుధో
దారప్రౌఢిమ దేవదైత్యనర గంధర్వాదిసంఘంబునన్. -హర.

గీ. గార్గ్యసిద్ధాంతమత ముషఃకాలకలన
శకున మూనుట యది బృహస్పతిమతంబు
వ్యాసమతము మనఃప్రసాదాతిశయము
విప్రజనవాక్య మరయంగ విష్ణుమతము. -క్రీడాభి.

గీ. గార్గ్యసిద్ధాంతమత ముషఃకాలకలన
శకున మూనుట యది బృహస్పతి మతంబు
విప్రజనవాక్య మరయంగ విష్ణుమతము
సర్వసిద్ధాంత మభిజిత్తు సమ్మత మగు. -భీమఖండము.

శా. ప్రాలెన్ దిక్కుల భానుభావ్యతికర ప్రక్రీడదర్కోపల
జ్వాలాజాల జటాల జాంగలతటీ వాచాలకోయష్టులై

రోలంబంబులు మూఁతి ముట్ట వెలచెఁ గ్రొవ్వేఁడిబీరెండలన్
జాలంగ్రాఁగికరంబువేఁడియగుకాసారాబ్జమై రేయముల్, క్రీడాళి

శా. మాళిం గోమాళి సంఘటించినక్రియన్ మధ్యాహ్నవేళన్ మహా
కాళం బైనవభోవిభాగమున వీఁకం గాసె బీరెండ యా
ప్రాలేయాహిత సంప్రదీప్త కిరణప్రక్రీడ దర్కోపల
జ్వాలాజాలజటాల జాంగలతటీవాచాలకోయష్టియై.

పయిరెండు పద్యములలోని 'ప్రక్రీడ దర్కోప' లేత్యాది సమస్తపదసంవిధానము భట్టమురారి ప్రణీత మగు ననర్ఘరాఘవనాటకమందుఁ గలదు. శ్రీనాథునకు భవభూతి భట్టమురారి నాటకములమీఁద నభిమానము మెండు. వారినాటకములలోని రచనములఁ బెక్కుచోట్ల నాతఁడు పుడికి పుచ్చుకొన్నాఁడు.

శ్లో. ఉద్దామద్యుమణిద్యుతివ్యతికరప్రక్రీడదర్కోపల
జ్వాలాజాలజటాలజాఙ్గలతటీనిష్కూజకోయష్టయః;
భోమోష్ణ ప్లవమానమూరకిరణ క్రూరప్రకారా ద్రుశో
రాయుమ్కర్మసమాపయన్తి ధిగమూర్మధ్యాహ్నకూన్యాదిశః.

అనర్ఘరాఘవము.

మఱియు,

వ్యామగ్రాహ్యస్తనీభి శ్శబరయువతిభిః కౌతుకోదంచదక్షం
కృచ్ఛ్రా దన్వీయమానః క్షణ మచల మసౌ చిత్రకూటం ప్రతస్థే.

అనర్ఘరాఘవము.

శా. ఆమిత్రావరుణాంశసంభవుని వింధ్యాటోపవిధ్వంసి లో
పాముద్రాసహితుం గనుంగొనిరి యుత్పన్నప్రమోదంబునన్
వ్యామగ్రాహ్యపయోధరల్ కుటిలనీలాగ్రాలకల్ తథ్యమి
థ్యామధ్యస్థితమధ్య లాటవికసేనాధీశసీమంతినుల్.

శా. ఆమోదంబున వేఁట లాడుదురు నీహారాద్రికాంతారరే
ఖామధ్యంబునఁ జాపటంకృతులతో గంధద్విపశ్రేణులన్
క్షామక్షామమనోజ్ఞమధ్యములు గుంజాభూషణాలంకృతల్
వ్యామగ్రాహ్యపయోధరల్ శబరసేనాధీశసీమంతినుల్!.

కాశీఖండ హరవిలాసములందలి యీపద్యద్వయము పయి మురారిశ్లోకచ్ఛాయ గలది. 'వ్యామగ్రాహ్య' పద ప్రయోగమున శ్రీనాథునకుఁ బ్రీతి మెండు. బహువారము లాతఁ డాపదమును బ్రయోగించును.

వ్యామగ్రాహ్యస్తను లగుభామినులు - శృంగారనైషధము.

ఇది సరిగా భట్టమురారి ప్రయుక్తపదమే.

వ్యామగ్రాహ్యకుచంబు లంటి - శివరాత్రిమాహాత్మ్యము.

క్రీడాభిరామమునఁ గూడ నీపదము గలదు.

వ్యామగ్రాహ్యనితంబబింబకుచభారాభీలభద్రాకృతుల్ -

వ. టిట్టిభ యదె చూడు వరుణరాజవారాంగనావిలాసదర్ప
ణానుకారియై యహర్పతి గ్రుంకఁబోయె. క్రీడాభిరామము.

క. చరమాచలశిఖరంబునఁ
దిరమై యొక్కింతదడవు దినకరుఁ డొప్పెన్

వరుణునిశుద్ధాంతంబున
నరవిందాక్షులకు మించుటద్దం బగుచుఁ. భీమఖండము.

ఇట్టి వింకను గలవు.

వ. నెఱసంజయు మసమసకని చీకటియుం గలసి దిక్సాధకూట
వాటీనికరంబుల వ్రేల విడిచినగురివెందపూసల పేరునుఁ
బోలెఁ బొలుపు మిగిలె. క్రీడాభిరామము.

క. పసుఁబాపయెండకొనలును
మసమసకనియిరులుఁ గలసి మన మలరించెఁ
దెసల నలుగడల గుంజా
విసరంబులసరులు వ్రేలవిడిచినభంగిఁ.—నైషధము.

వ. సంజకెంజాయయుఁ గలయ బెరసి గురువెంద పేరుల
యందంబు వహించుటయు, నైషధము.

ఇట్టి వింకను గలవు.

గన్నేరుఁబూఁజాయ కరమొప్ప నీర్కావి
మడుఁగుదోవతి పింజె విడిచి కట్టి క్రీడాభి.
గన్నేరుఁబూఁజాయఁ గనుపట్టు జిలుఁగైన
సలిలకాషాయవస్త్రంబు గట్టి నైషధము.
గొజ్జంగిపూనీరు గులికి మేదించిన
గంగమట్టి లలాటకమునఁ దీర్చి క్రీడాభి.
గొజ్జంగిపూనీరు గులికి మేదించిన
కమ్మకస్తురి మేనఁ గలయఁ గలదు. కాశీ.
నిద్దంపువెలిపట్టునెఱిక దూలినయప్డు
తొడలమించులు వెలిఁ దొంగలింప క్రీడాభి.

అచ్చవెన్నెలచాయ నవఘళింపఁగఁజాలు
నిద్దంపువెలిపట్టునెఱికఁ గట్టి — నైషధము.

జఱిగొన్నవెలిపట్టుజన్నిదంబులలుంగ
యంటులు వాయంగ నలుత వైచి — క్రీడాభి.

జఱిగొన్నవెలిపట్టుజన్నిదంబులతోడ
రత్నాలతారహారము ధరించి — శివరాత్రి.

గంగమట్టియతోడిసాంగత్య మెడలిన — క్రీడాభి.
గంగమట్టి లలాటకమునఁ దీర్చి — క్రీడాభి.
గంగమట్టియమీఁదఁ గస్తూరిరసమున — శివ.
తోకచుక్కలఁ బోలుతోరంపుఁదెలికన్నులు — క్రీడాభి.
తోకచుక్కలఁ బోలుదృక్తోయజముల — నైషధము.
అదె ముద్దరాల్ముసానమ్మనివాసమ్ము — క్రీడాభి.
మోసపోక ముసానమ్మముద్దరాలు — కాశీ.
చరణాంగుళీకుటిలనఖశిఖాకోటికుట్టనమున — క్రీడాభి.
కుటిలచంచూపుటకోటికుట్టనమున — నైషధము.
కుటిలపాటలజటాంకురకుట్టనంబున. — కాశీ.

ఇట్టి వింకను బెక్కులు.

కంఠగ్రైవేయఘంటికాటంకారంబులు — క్రీడాభి.
ఆఖండలదిశావేదండకంఠగ్రైవేయఘంటికాటంకారంబునుం
బోలె, — నైషధము.
కరిఘటాగ్రైవేయఘంటికాటంకారంబులం బ్రోదిసేయుచు

ఈ సమాసము భట్టబాణుని రచనలోఁ గలదు. శ్రీనాథుఁడు దీని నింకను బెక్కుచోట్ల ననుకరించెను.

చాంపేయకుసుమచ్ఛదచ్ఛాయాదాయాదంబులైన - క్రీడాభి.
కఠోరపాఠీనచ్ఛాయాదాయాదంబులైన భీమ.
సుకుమారశుకచ్ఛదచ్ఛాయాదాయాదంబులైన

ఇట్టి వింకను బెక్కులు గలవు.

ముఖరవీణాక్వాణపాణింధమం బైనమధురస్వరంబున క్రీ.
కలమధురవీణాక్వాణపాణింధమం బైనయెలుఁగెత్తి భీమ.
కాలకూటచ్ఛాయాపాణింధమంబైన కాశీ.
గంధలహరీపాణింధమంబు శివ. మా.
సంధ్యారాగంబు నింగి యింగిలికంబునం బెట్టి — క్రీడాభి.
నింగియింగిలికొన నభ్యంగ మార్చి- కాశీఖండము.

ఇట్టి వింకను బెక్కులు గలవు.

ఘ్రాణపుటకుటీరములఁ గాపుర ముండఁ దొడంగ క్రీడాభి.
నాసికాపుటకుటీకుటుంబి యగుపక్వాన్నగంధంబు కాశీఖండము.
నాసికాపుటకుటీరకోటరాంతఃకుటుంబితాపాటవమున - నైషధము.

ఇట్టి వింకను గలవు.

శా. సంచారించిననీపయోధరము లాస్ఫాలింతునో లేఁతబా
మ్మంచుం గెంజిగురాకుమోవి జిసిధాత్వర్థం బనుష్ఠింతునో
పంచాస్త్రోపనిషద్రహస్యపరమబ్రహ్మస్వరూపంబు నీ
కాంచీదామపదంబు ముట్టుదునో యోకర్ణాటతాటంకినీ! క్రీడాభి.

మర్మజ్ఞు లీపద్యము వినఁగనే శ్రీనాథునిరచనమని గుర్తింపఁ గల్గుదురు. జిసిధాత్వర్థపదప్రయోగమున నాతనికి నభిరుచి హెచ్చు.

మ. విను వాచున్నది కాలయాపనకు నువ్విళ్లూరెడుꣳ భావముల్
రసభంగం బగు మానదోష మతిమాత్రం బయ్యె నే నింతటꣳ
బ్రసభాలింగనపూర్వకంబుగ మనోరాగంబు రెట్టింపఁగా
జిసిధాత్వర్థ మనుగ్రహింపఁగదవే నీరేజపత్రేక్షణా! నైషధము.

క్రీడాభిరామపద్యమునఁ గల 'పంచారించు' పదము 'పంచారించిన కైవల్యశుభప్రచయంబులకును ఖని మణి కర్ణిక' అని కాశీఖండమునను గలదు. కవిత్వరచనలో శ్రీనాథునిపదములఁ బట్టుకొనినపాండురంగనుకవికృతిలోఁ గూడ నీ పదము గలదు. ఈపద మితర కవులకృతులలో నసాధారణము. ఇట్లే పాండురంగనుకవి యీ క్రీడాభిరామమందలి 'పుంజాలదండ'ను గైకొన్నాఁడు.

సవరగా గ్రుత్తుఁ గ్రొత్తపుంజాలదండ క్రీడాభి.
దండ సకిమెడఁ బుంజాలదండ వెట్టు పాండురంగమా.

ఈ పద మింకఁ గళాపూర్ణోదయమునఁ గూడఁ గలదు.

మఱియుఁ గ్రీడాభిరామపుఁ బయిపద్యమున 'పంచాస్త్రోపనిషద్రహస్యము' 'గంధర్వోపనిషద్రహస్యములు వక్కాణింతురు' ఇత్యాదిగా భీమఖండమునను గలదు.

చంద్రఖండములతో సరివచ్చు ననవచ్చు
విమలదంష్ట్రాప్రరోహములవాని

ఇత్యాదిపద్య మీయుపోద్ఘాతమున నింతకుముం దుదాహృత మయ్యెను.

సీ. సరివచ్చు ననవచ్చు శతమన్యువీటికి
వివిధదేవాగారవిభ్రమమునఁ
బ్రతివచ్చు ననవచ్చుఁ బాలమున్నీటికి
నక్షయం బగుజీవనాభివృద్ధి
నెనవచ్చు ననవచ్చు నిందుబింబమునకు
సకలకలావిలాసప్రవృద్ధి
దొరవచ్చు ననవచ్చుఁ దోయజాత్మునిమూర్తి
కభిరామలక్ష్మీసమగ్రమహిమ. భీమఖండము.

'సరివచ్చు ననవచ్చు' ప్రతివచ్చు ననవచ్చు, ఎన వచ్చు ననవచ్చు, దొరవచ్చు ననవచ్చు అను నీ పలుకు బళ్లు శ్రీనాథుని రచనలోఁ దప్ప నాకింక నెక్కడను గాన రాలేదు. నేఁటికొప్పరవుఁ గవీశ్వరులు మాత్రము జార్జి పట్టాభిషేకపద్యములలోఁ గాఁబోలు నీ పలుకుబళ్లను మరలఁ బాడినారు.

కమఠావతారంబు గైకొన్నదైత్యారి
కమనీయచరమభాగంబువోలె
నాదియుగంబునం దావిర్భవించిన
జిననాథదేవునిశిరసువోలె శ్రీడాభిరామ.
ఆదికాలమున మాయావిలాసిని యైన
మురదైత్యదమనునిమూర్తివోలెఁ

గామినీరూపంబు గైకొన్నశంబరా
రాతికాలాయసాస్త్రంబువోలెఁ; శివరాత్రిమా.

అదె దారువనభూమి—
అదె భైరవస్థాన మటమీఁద నల్లదె —క్రీడాభి.

ఇత్యాదిపద్యములు రెండింటిని బోలుపద్యములు:—

అదె సంవేద్యము కోటిపల్లి యదె—ఇత్యాది
అదె పట్టిసస్థాన మిత్యాది— భీమఖండము.
అదె వియద్వాహిని యదె మణికర్ణిక—
యదె కాశి నిఖిలకళ్యాణరాశి—ఇత్యాది కాశీఖండము.

అదె దారువనభూమి—ఇత్యాదిసీస (61 పుట) మును దాని తర్వాతిది.

తియ్యనివింటిజోడు రతిదేవిచనుంగవ నొత్తిగిల్లె యొ
య్యొయ్యన వంక చక్కఁబడ నొత్తెడుఁ జూచితె పుష్పబాణముల్.
క్రీడాభి.

ప్రతిభవనభిత్తిభాగంబునం జిత్రించిన చిత్తరువులయందుం గోరకితనేత్రత్రిభాగుండై కుసుమకంకపత్రంబుల వంకలొత్తుచు రతిదేవి వృత్తస్తనంబులమీఁద నత్తమిల్లిన యున్మత్తచిత్తభవు విక్రమసంపత్తి ప్రకారంబును, బట్టపగలు యోజనగంధ యను గంధగజగమనవత్రువచనుంగవ నూచి తొట్రుపడువసిష్ఠపౌత్త్రుని దృష్టిప్రియత్వంబును నాచార్యభార్య యగుతారాదేవిమీఁదఁ దారకారాజు పఱపు చీటంబు వాటంబు నేయు లలితకటాక్షవీక్షావిక్షేపమ్ములును, ధృతి మాలి మాలినీ సైకతంబున నేకతంబున గురువెందపాదలో వేలుపులంజియ కెంజిగురుచవి నూచిన కుశికనందనురాగావేశంబును గుసుమకోదండ జయడిండిమం బగువిభాండకసుతుని వనితామండలా

ప్రసక్తియు బృందావనంబునందు ముకుందుం డొనరించిన నందవ్రజవధూవిహారాడంబరంబును నంబురుహానూతి యాఁడుపట్టిం బట్టికొనిన పట్టుసుం బురుహూతుండు గౌతమకళత్రంబుమీఁదఁ గల్పించిన చీకటితప్పును.

హారవిలాసము దారువనవిహారము.

'అదె దారువనభూమి' ఇత్యాదిపద్యమున వర్ణితములయినకథలే మఱియు 'తియ్యనివింటిజోదు' ఇత్యాదిపద్యమునఁ గలరతిమన్మథస్థితియే యీ హారవిలాసవచనమునఁ గానవచ్చుచున్నవి. మఱియు నీక్రీడాభిరామారంభ పద్యమున 'మాలినీతీరనిర్మలసైకతములలో మేనకాప్సరసతో మేలమాడె' నను విశ్వామిత్రప్రశంసాసీసచరణమును, పయిహారవిలాసవచనగత విశ్వామిత్రప్రశంసయు 'మాలినీతీరసైకత పదాంకితములుగా' నుండుటఁ బరికింపఁ దగును. మఱియుఁ బయిక్రీడాభిరామహారవిలాస చిత్రరచనావర్ణనారీతులే శృంగారనైషధమునను సమానరీతితోఁ గలవు.

తే. కోరఁగించినకడకంటికొలికిఁ జూచి
వాఁడివాలికపూఁదూపువంక దీర్చు
చొరగి రతిదేవి పాలిండ్ల నొత్తిగిలిన
యించువిలుకాని వ్రాసినా రిడుపునందు.

సీ. అమరవల్లభుఁడు గౌతముకూర్మియిల్లాలుఁ
జీకటితప్పఁ జేసినవిధంబు

సితభానుఁ డాచార్యచిగురాకుబోఁడిపైఁ
గన్ను వై చినకన్నెకలుపుమరులు
నట్టేట దాశకన్యకకు నువ్విళులూరి
జాలిఁ బొందినపరాశరుపిరాళి
గారాపుఁగూఁతుపైఁ గాఁగానిపనిఁ బూను
వనజసంభవుని నెమ్మనము వెలితి
దారువనవీథి శీతాంశుధరునిఱంకు
శౌరిగోపాలభామినీచౌర్యకేళి
కామరసభావములు మించి కానఁబడఁగఁ
దీర్చి యిడుపులయందుఁ జిత్రించినారు. నైషధము.

జారచోరమహాధూర్తచక్రవర్తి
దేవవేశ్యాభుజంగుండు తెలుఁగుభర్త. క్రీడాభి.
జారచోరాదిధూర్తవిహారభూమి నైషధము.
సంతతము దేవవేశ్యాభుజంగుఁ డతఁడు భీమఖండము.
కోకిలము పంచమశ్రుతిఁ గొసరినట్లు
కనుమ యవ్వలిదేశంబుకరణకాంత. క్రీడాభి.

ఒకదాని నొకటి రెట్టించుకొనుచుఁ గోకిలములు కొసరి కొసరి కూయుట యిక్కడ వర్ణితము. ఇది శ్రీనాథసర్వగ్రంథసాధారణము.

పంజళంబున ధవళప్రబంధగీతి
కనుమ యవ్వలికర్ణాటకమలముఖులు. శివరాత్రి.

ఈ 'కనుమయవ్వలి కర్ణాటకమలముఖుల' ప్రస్తావమపూర్వమును ఇతరత్రాదృష్టమును; కనుకనే ముద్రా

పకు లర్థము తోఁపకేమో వేఱుపాఠమును సంస్కరించి చేర్చి దీని నధోజ్ఞాపికలో నుంచిరి.

గీ. వాహకుం డెక్కి విడిచినవారువంపుఁ
గొదమయనుబోలె రతికేళిమదము డిగ్గి
యలసభావంబుతోడఁ గర్ణాటవేశ్య
వచ్చుచున్నది యదె విప్రవర్య! కంటె! క్రీడాభి.

చండాలకులవరారోహ వాహకుం డెక్కి విడిచినవారువం బునుబోలె సంభోగమునం దృప్తి చని -శివరాత్రిమాహాత్మ్యము.

కద్రూమహాదేవిగారాపుసంతతి
మధుకైటభారాతిమడుఁగుఁబాన్పు క్రీడాభి.
ఏ యింతులకుఁ బుట్టినిల్లు దుగ్ధాంభోధి
మధుకైటభారాతి మడుఁగుఁ బాన్పు —కాశీఖండము.

ఈ క్రింది శివరాత్రిమాహాత్మ్యపద్యమున నితర కవ్యసాధారణము లగుపదములు గలవు.

చ. స్థితి చెడి మాంసభోజనము చేసి జనంగమవంశభామినీ
రతిఁ బరతంత్రుఁ డైనపుడుఁ బ్రత్యహముక్ ధరియించుచుండు న
ప్పతితుఁడు గంగమట్టియయుఁ బ్రన్ననినున్ననినీరుకావిదో
వతులును... ములు వంశ్యులయిండ్ల భుజించుకోరికన్.

'అలరుంబోఁడి జనంగమప్రమద' 'గంగమట్టియతోడి సాంగత్య మెడలిన' 'ప్రన్ననిపట్టుతోరమూ ధరించి' గన్నేరుఁబూఁ జాయ కరమొప్ప నీర్కావిమడుఁగుదోవతి'- క్రీడాభిరామము.

పై 'ప్రన్నని' పదము శ్రీనాథుని సర్వగ్రంథము లందు బహువారములు ప్రయుక్త మయ్యెను.

ప్రస్నగాఁ బెనఁగొన్న బ్రహ్మసూత్రంబులు -భీమఖండము.
భానుదీప్తుల నీటారి ప్రస్నమైన-హరవిలాసము ఇత్యాదులు.
ముక్కుసోణంబుదాఁకను జెక్కు టొకటి -క్రీడాభిరామము.
ధాతసతిముక్కుసోణంబు దాఁకఁ గోసి -కాశీఖండము.
కటికి హొన్నాళ్లంబు గండగత్తెర వట్టి -క్రీడాభి.
హొన్నాళంపుఁగరాచూరి -శివరాత్రి.

ఈ పద మీరెండుచోట్లఁ దప్ప నాకిఁక నెక్కడనుఁ గానరాలేదు.

బ్రాహ్మణకొంతలు తాలఁబోయఁగ -క్రీడాభి.
దళమైనక్రొవ్వుతోఁ దాలఁబోసి. హరవిలా.
గొడ్డేలు కలఁక పుట్టె -క్రీడాభి.
నీపడ్డపాటు గొడ్డేలుగా -హరవిలా.
కాశీఖండము.

ఈపదము శ్రీనాథుని యవసానకాల పద్యమునను గలదు.

అందుకొని పుష్పలావికిఁ ద్యాగ మిచ్చె క్రీడాభి.
దానధర్మంబు లొనరించి త్యాగ మిచ్చె -శివరాత్రి.
కంచెలదెగఁగుట్టియుఁడు వెలచేడియతోఁ విషయాభిలాషియై క్రీ.

పై వాక్యమందలి కడపటిపదము నశ్లీలార్థమున శ్రీనాథుఁడే పలుదడవలు ప్రయోగించినాఁడు.

విద్వజ్జనులు నిన్ను విమయించి వత్తురు నైషధము.
ఉ. గండము దప్పె నాంధ్రకవిగానికి నిన్నటిరేయి పుష్పకో
దండుని కేళిఁ గూడకయ తద్దయు నిల్చితిఁగాని యయ్యయో

బండరువారిపాపికిని బైటిపసారమె కాని యందులోఁ
బుండట యెల్లవంకఁ జెడిపోదుఁగదా విషయింపఁబోయినన్.

ఈ పద్యము శ్రీనాథుని చాటుధార యని సి-పి-
బ్రౌను దొరగారు సేకరించిరి.

అయ్యగారికి జోహారు లనుచు మ్రొక్కి — క్రీడాభి.
అయ్యగారికి నమస్కారంబు లని — శివరాత్రి.
వేశ్యాజనంబునకు వావివరుస యెక్కడిది. — క్రీడాభి.
వారకాంతాజనమునకు వావి గలదె — హరవిలా.
పులుఁగురాయనితత్కాలపుణ్యభిక్షు — క్రీడాభి.
పొసఁగ వడ్డించెఁ దత్కాలపుణ్యభిక్షు — హరవిలా.
పురములోఁ దత్కాలపుణ్యభిక్షు — భీమఖండము.
కసటు వోవఁగఁ దోమి కడిగి బోరగిలంగ — క్రీడాభి.
కసటువోఁ దెలినీటఁ గడిగి యిూటార్చిన — హరవిలా.
గోధూళిలగ్నంబున నార్యవాటికఁ బ్రవేశించి — క్రీడాభి.
గోధూళిలగ్నంబునం బురంబుఁ బ్రవేశింపవలయు — భీమఖండము.
శీతకాలంబు గడి మాడ సేయఁ గుడుచు
భాగ్యవంతుఁడు జేపాడి పల్లెపట్ల — క్రీడాభి.
నడినూక లేనియన్నము
వడఁబోసిననెయ్యి బుడమవరుగున్ బెరుగున్
గడి మాడ సేయఁ బెట్టిన
యడిమా చెలనంబిపడుచు నడిగితినసుమీ. శ్రీనాథుని చాటుధార.
అప్పసమె వ్వాఁడొ యొకండు రాత్రినురత ప్రౌఢిందనుం దేల్చినన్
వనివాళ్యాడుచు వచ్చుచున్నయది కర్ణాటాంగనం జూచితే.

పసనెవ్వాఁడో యొకండు రాత్రిరతులన్ బల్ గాసి గావించినన్

క్రీడాభిరామము.

లక్షణగ్రంథపాఠము.

సీ. ఒక చెంప కొఱగా నొనఁగూర్చి దిద్దిన
తురుమునసుండి క్రొవ్విరులు రాల
రాత్రి యెవ్వాఁడో బల్ రతుల గాసి యొనర్ప
బడలిక నడుగులు తడఁబడంగ
వింతవారలఁ జూచి వెస నవ్వినను గప్పు
గలదంతముల కాంతి వెలికిఁ దోఁప
చిడిముడి నడచుటఁ జెలరేఁగుగుబ్బల
పైఁదాఁకి యొక్కింత పైఁట జాఱఁ
జెమటచేఁ దిరునామంబు చెమ్మగిల్ల
హాళి డాచేత విడియంబు గీలుకొలిపి
రంగపురి రాజవీథిఁ గానంగ నయ్యె
నాదుమదిఁ గోర్కు లూర వైష్ణవవధూటి శ్రీనాథునిచాటుధార.

క్రీడాభిరామములోని వగు నీ క్రిందిపదములు శ్రీనాథుని యితర గ్రంథములందు బహుస్థలములఁ గాన వచ్చును. 'బాలార్కకిరణసంపర్కంబు' 'వీథీవిటంకంబు' 'పదియార్వన్నెపసిండి' 'చెక్కుటద్దములు' 'కోకిలము పంచమశ్రుతిగొసరినట్లు' 'కలకంఠీకలకంఠకోమలకుహూకారంబు తోరంబుగాన్' 'ఘంటాఘణాత్కారముల్' 'కప్పురభోగివంటకము' 'పెసరుఁబప్పు' (శ్రీనాథునకుఁ గందిపప్పు ప్రియముగా దేమో ! పెసరుఁబప్పునే బహు

వారములు పేర్కొన్నాఁడు.) 'ఓలగందము' 'మిసిమింతుఁడు' 'అలవోక' 'కట్టెఱ్ఱ' 'ఉఱ్ఱూఁతలు' 'కలికిచూపులు' 'సప్తపాతాళ విష్టపములు' 'జంగాళము' 'అహల్యాజారుఁడు' 'ఒసపరి మన్మథుండు' 'చక్రవాకులు' 'పాటపాట' 'వల్లువము' 'పటితాళించు' 'కర్ణాటతాటంకిని' 'ద్యావాపృథ్వ్యవకాశముల్' 'దాసనపుఁబువ్వుఁజాయ' 'తస్తరులు' 'ప్రేమ సంధుక్షణాగర్భంబు' 'కుసుమంబెట్టు' 'జేపాడి'

మఱియు నాంధ్రభాషోద్ధారకు లగు సి-పి-బ్రౌను దొరగారు క్రీ 1830 కింకను బూర్వకాలముననే సంకలనము చేసిన చాటుధారలలో 'మీనవిలోచనంబులును' (32 పుట చూచునది) ఇత్యాదిపద్యమును శ్రీనాథుని వీధినాటకములోనిదానిఁగా సేకరించిరి. దొరగారికి వేఱొక వీధినాటకము దొరకలేదు. వారు శ్రీనాథునివీధినాటకములోనిదిగా విని సేకరించిన పయిపద్యము స్పష్టముగాఁ బూర్వోత్తర సందర్భములతో నీ క్రీడాభిరామమున నున్నది.

మఱియు నిప్పటి కేడెనిమిదియేండ్లక్రిందట నేను గుంటూరుమండలమున మోదుకూ రనుగ్రామమున బల్లెం కనకరాజుగా రని పేరు గలబ్రాహ్మణగారియింటఁ

ప్రాచీనతాళపత్రగ్రంథములఁ బరిశోధించుటలో హరి శ్చంద్రనలోపాఖ్యానపుఁదాళపత్రప్రతి ముఖపత్రములం దీ క్రింది వ్రాఁతను జూచితిని.

"కాకుళ్లతిరునాళ్ల నాడు చెప్పిన శ్రీనాథపీథీనాటకం-
హైమగ్రావనితంబబింబకుచహారాభీలభద్రాకృతుల్
కామాంధుల్ (66 పుటలో సమగ్రపద్యము చూడనగును)

చ. కలసి పెనంగుకౌలమున గాజులచప్పుడు గాదు కంటి కిం
పలరఁగఁ జుంబనక్రియకు నడ్డముగా మెడఁ ద్రాడు గీడు లే
దలుగుఁలఁబొలుచుండుఁగుసుమాస్త్రగృహంబునవారిపూరముల్
వలపులపుట్టినిల్లు విధవల్ జెడనాడిన నోరు పుచ్చదే!

ఈ రెండుపద్యములే కాక నేను చాటుపద్యమణి మంజరి రెండవభాగమునఁ గూర్చినచాటుధారలు, ప్రౌఢ దేవరాయలసభలో డిండిమ శ్రీనాథ వివాదసందర్భ మందలి చాటుధారలు పెక్కులు గూడ నక్కడ దొర కెను. శ్రీనాథుఁడు ప్రౌఢరాయలసభలలో బాలాయువతీ ప్రౌఢాలోలలమీఁదఁ జెప్పినపద్యములును నందున్నవి. అవి యెల్ల ననర్ఘరత్నములు! తెనాలితాలూకా మోదు కూరిలోను, రేపల్లెతాలూకా పల్లెకోనలోను విద్వాంసు లగు భట్టురాజులు పూర్వము వెలసియుండిరి. వారు సేక రించిన తాళపత్రగ్రంథములు మంచివి నిన్న నేఁడు మంటిపాలయినవి. ఈ విషయము స్థలాంతరమున వ్రాసి

యుంటిని. కనకరాజుగారి యింటిలోని పయి తాళపత్ర పుస్తకము "పరీధావినామ సం॥ వైశాఖ శుద్ధ ౬ భాను వారం వరకు బల్లెం అమ్మిరాజు వ్రాసినది."

పయి రెండుపద్యములలో మొదటిది యించుక పాఠభేదముతోఁ గ్రీడాభిరామమునఁ గలదు. రెండవదియు నందుండవలసినది కాఁదగును. క్రీడాభిరామమునఁ బెక్కు గ్రంథపాతములచేనాపద్యముజాఱిపోయియుండవచ్చును. పయి తాటాకు పుస్తకమును వ్రాసినకాలమగు పరీధావి వత్సరము డెబ్బది యైదేండ్ల క్రిందటిది గాక యంత కఱు వది యేండ్లకుఁ బూర్వపుఁ బరీధావి యగును.

శ్రీనాథుఁడు పల్నాటివీరచరిత్ర ద్విపద ప్రబంధ మును రచియించెను. క్రీడాభిరామమున ద్విపద పల్నాటి వీరచరిత్ర ప్రశంస గలదు. మఱియుఁ దత్కథావిశేషవర్ణ నము హెచ్చుగాఁ గలదు. తన కాకథమీఁది యాదర ముచేఁ దద్వర్ణనముఁ జేసి యుండవచ్చును.

శ్రీనాథుఁడు సాతవాహనసప్తశతిని దెలిఁగించె ననుటకాక్షేపించువారెవ్వరునుండఁగూడదు. 'నూనూఁగు మీసాల నూత్నయౌవనమున సాతవాహన సప్తశతి నొడివితి' నని కాశీఖండమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు. ఆంధ్రవిద్వాంసుల యదృష్టలోపముచే నా యాంధ్ర

గ్రంథ మీకాలమునఁ గానరాకున్నది. కాని మూలమగు ప్రాకృతగ్రంథము సవ్యాఖ్యముగా ముద్రితమై సమకూరుచున్నది. అందు చతుర్థశతకమున పదునైదవ గాథ యీ క్రిందిది:—

ఝంఝావాఓత్తిణ్ణే
ఘరవిమ్మరే రోఊణ ణీసహణిసణ్ణమ్
దావేఇ అ గఅవఇఅం
విజ్జుజ్జోఓ జలహరాణమ్.

దీనికి సంస్కృతచ్ఛాయ యిట్లు:—

ఝంఝావాతోత్తృణితే
గృహే రుదిత్వా నిస్సహనిషణ్ణామ్
దర్శయతి గతపతికాం
విద్యుదుద్ద్యోతో జలధరాణామ్.

క్రీడాభిరామమున నీ క్రిందిపద్య మున్నది.

మ. పటుఝంఝాపవనోత్తృణాలయములో భద్రంబునన్ బట్టెకం
కటిపై ముచ్చముడింగి నిర్భరవియోగగ్లాని శోషిల్లి యొ
క్కటి నిద్రించుచు సున్నవాడవనితన్ గర్జావచఃప్రౌఢిమన్
దటిదుద్ద్యోతము సూపు నట్టనడురే ధారాధరశ్రేణికిన్.

పయిసాతవాహనసప్తశతీగాథ కీపద్యము సరియయిన తెలుగుచేత యని నిరూపించుట కధిక ప్రయత్న మక్కఱ లేదు. ఝంఝా-వాత-ఉత్తృణితే-గృహే

అనుపదములకు - ఝుంఝూ-పవన - ఉత్త్రృణా - ఆలయములో-అని తెలుఁగుచేఁత. రుదిత్వా-నిస్సహా-నిషణ్ణామ్ - అను పదములకు 'భద్రంబునన్ - మొదలు, నిద్రించుచున్న - వఱకు శ్రీనాథసంప్రదాయానుగుణమైనవిపుల వివరణము - గతపతికాం - బాడ (పాంథ అని పాఠమై యుండును.) వనితన్, గర్జావచః ప్రౌఢిమన్ - శ్రీనాథ రచనా సంప్రదాయానుగుణమైన, యధికగుణసంపాదకమైనయమూలపదమిది. విద్యుదుద్ద్యోతః-తటిదుద్ద్యోతము దర్శయతి - చూపున్ - నట్టనడురే - ఆవశ్యక మయిన గుణసంపాదకమయినయమూలకపదమిది. జలధరాణామ్ ధారాధరశ్రేణికిన్-ఝుంఝూ-ఉత్త్రృణఉద్ద్యోతపదములు మక్కికిమక్కిగాఁ గూడఁగలవు ఇట్టి తెల్గుపద్యము సాతవాహనసప్తశతీ గాథకుఁ దెలుఁగగుట విస్పష్ట మగుచుండఁగా, సాతవాహనసప్తశతిని శ్రీనాథుఁడు తెలిఁగించుట ప్రఖ్యాతమై యుండఁగా, శ్రీనాథుని కాలముననే క్రీడాభిరామరచనము జరగియుండుట (శ్రీనాథుఁడును వల్లభరాయఁడును సమకాలమువారు గాన) సునిశ్చితమై యుండఁగా, శ్రీనాథుని యాంధ్రీకరణరీతి యీపద్యమునఁ బరిస్ఫుట మగుచుండఁగా, క్రీడాభిరామము ప్రేమాభిరామ మను సంస్కృత రూపకమునకు మక్కికిమక్కిగా

దెలుఁగునఁ బెట్టఁబడిన ప్రతిబింబము గాదనుట (ఈపద్యమునుబట్టికూడ) యంగీకరించి తీఱవలసినదై యుండఁగా నీ పద్యముగాని యీపద్యము గలగ్రంథముగాని శ్రీనాథ రచితము గాదనువాదమున కాదరువుండునా? నేనీపద్యమునకు మూలము నిప్పుడు సాతవాహనసప్తశతి నుండి యెత్తిచూపితిని గాన యిఁక దీనిని ప్రక్షిప్తపద్యముగాఁ బరిగణించి పరిహరింపవలె ననువాదము బయల్పడఁబోవునుగాఁబోలును! వాదమా నీకు వందనము! ఇదివఱకే యిట్టివాద మొకటిపుట్టియున్నది. "ఈగ్రంథముతో శ్రీనాథునకు సంబంధముకలదని యంగీకరింపవలసిన దేయనియు శ్రీనాథుఁడు వల్లభరాయనియెడఁ గల స్నేహబాంధవముల కలిమిచే నీగ్రంథరచనమున నాతనికి విశేషముగాఁ దోడ్పడి పెక్కుపద్యములు రచించియిచ్చియుండుననియు, శ్రీనాథవల్లభరాయలయిర్వురగౌరవమునకుఁగూడ నీయభిప్రాయము నిర్బాధకమైనదనియును–" 'కవియశోలోభమున వల్లభరాయఁడు విభవ మొసఁగి శ్రీనాథునిచే స్వకర్తృకముగాఁ జెప్పించుకొనుట నీచపుఁబని గాన వల్లభరాయఁడందుకొడఁబడె'నన రాదట! పల్లెగ్రామములలో రైతులిద్దఱు దగవులాడుకొనుచున్నప్పుడు కరణము కాఁపులు మాధ్యస్థ్యము చేసి యిద్దఱకును కష్టనష్టములు

కలుగకుండఁ గుదుర్చు రాజీపద్ధతియూ యిక్కడ యో జింపవలసినది! వల్లభరాయఁడు కవియై గ్రంథకర్తయై యున్నపుడు కొన్ని పద్యము లయినను శ్రీనాథునిచేఁ జెప్పించుకొనుట నీచపుఁబని కాదు గాఁబోలును! గ్రంథ మామూలాగ్రము శ్రీనాథుని పేరిని బట్టియిచ్చుచున్నదని గదా నేను జెప్పుచున్నది!

శ్రీనాథుఁ డిట్టిరచన చేయునా?

క్రీడాభిరామమున 'సురతభేత్తు' 'కమఠావతారంబు' 'ఈమటి' 'పూవుంబోఁడులు' 'వ్యాఘ్రగ్రాహ్యే' త్యాది రచనము లసభ్యములై యున్నవి. మహాకవి యగుశ్రీనాథుఁ డిట్టిరచనములఁ జేయఁబూను ననుట సంగత మగునా యని సందేహము తోఁచును. ఇంచుక విపులముగా విమర్శించినచో నీ సందేహమునకు స్థాన ముండదు. సంస్కృతభాషలో భాణములు, ప్రహసనములు, వీథులు కావ్యనాటకాదులకంటెఁ గొంత హెచ్చుగాఁ బచ్చిగాఁ గాముకీకాముక వ్యాపార వర్ణనములతో వెలయుచున్న వన్నవిషయము సంస్కృత భాషాపాండిత్యము గలసరసులకుఁ జక్కఁగా నెఱుకకెక్కి యుండునదే. బహుప్రాచీనులగు శూద్రక వరరుచీశ్వర దత్త శ్యామిలకాదులును, శ్రీనాథుని సమకాలమువారగు

డిండిమ వామనభట్ట బాణాదులును రచించిన భాణము లందుఁ బచ్చిపచ్చిగా వర్ణనలు హెచ్చుగాఁ గాన వచ్చును. మచ్చునకుఁ గొన్ని పద్యము లిచ్చుచున్నాఁడను.

శ్లో. ఆక్షిప్తస్రస్తవస్త్రాం శిథిలితరశనాం ముక్తనీవీం విహస్తాం
హస్తవ్యత్యాసగుప్తస్తనవివరవలీమధ్యనాభిప్రదేశామ్
లజ్జాదీనోపవిష్టాం నహినహి విసృజేత్యేవమాక్రన్దమానాం
శయ్యాయామారోప్యకాన్తాం సురతసముదయస్యాగ్రసస్యం గృహాణ

శూద్రకుని పద్మప్రాభృతకము.

శ్లో. వ్యాక్షేపం కురుతః స్తనౌ న సురతే గాఢోపగూఢస్య తే
రాగఘ్నస్తవ మాసిమాసి సుభగే నైవార్తవస్యాగమః
రూపశ్రీనవయౌవనోదయరిపుర్గర్భోఽపి నైవాస్తి తే
త్వామేవం సుగుణాం విహాస్యతి సచేద్రత్యుత్సవం త్యక్ష్యతి

వరరుచియుభయాభిసారిక.

శ్లో. జాత్యన్ధాం సురతేషు దీనవదనా మన్తర్ముఖీం భాషిణీం
దృష్ట్వా స్యాపి జనస్య శోకజననీం లజ్జాపటేనావృతామ్
నిర్వ్యాజం స్వయమప్యదృష్టజఘనాం స్త్రీరూపబద్ధాం పశుం
కర్తవ్యం ఖలు నైవ భోః కులవధూకారాం ప్రవేష్టుం మనః

ఈశ్వరదత్తుని ధూర్తవిటసంవాదము.

శ్లో. ఆలిఙ్గితోఽపి సముహూః పరిచుమ్బితోఽపి
శ్రోణ్యర్పితోఽపి కరజైరుపచోదితోఽపి
ఖిన్నాస్మి దార్విక యదా సన మా ముపైతి
శయ్యార్ధమేకముపగూహ్య తతోఽస్మి సుప్తా.

శ్యామిలకుని పాదతాడితకము.

శ్లో. కళ్యాణానాయాస్తు నః కామః కారుణ్యాద్యస్య వాసవః
ఏకం ప్రయుజ్యాత్రహల్యాయాం పునస్త్లేత్ సహస్రధా !
డిండిముని యోగానందప్రహసనము.

* రావిపాటి త్రిపురాంతకుని ప్రేమాభిరామము గూడ నీ విధముననే యుండియుండును. ప్రేమాభిరామములోని వనదగినవి కొన్ని సంస్కృత శ్లోకములు నాకుఁ గానవచ్చినవి. క్రీడాభిరామపద్యములకు మూల ప్రాయములుగా నవి గలవు. ప్రేమాభిరామము ననుస రించిరచించినదగుటచేఁ గ్రీడాభిరామమునఁగూడనట్టిరచ నలు చేరి యుండవచ్చును. ఔచితి నెఱింగిన శ్రీనాథ మహాకవి వాని నడఁచి పుచ్చక తెలిఁగించునా యని యాక్షేపించువారి క్రిందివిషయమును గూడ నారయఁ దగుదురు. ఆచార్యదండిప్రభృతులు గ్రామ్యతాదోషము క్రిందగణించి గర్హించినరచనములు శ్రీనాథునిసర్వగ్రంథ ములందును గలవు. శ్రీనాథుఁ డాచార్యదండి ప్రభృతుల యనుశాసనము నెఱుఁగనివాఁడు గాఁడు. నిరంకుశుఁడై స్వతంత్రుఁడై యాతఁడట్టి రచనములఁ జేర్చినాఁడు. ఔచి త్యమును బోషించియు ననౌచిత్యమును బరిహరించియు రచించితినని శ్రీనాథుఁడే చెప్పుకొన్న శృంగారనైషధము సప్తమాశ్వాసమున నూటముప్పదిమూఁడవ పద్యము

* ప్రేమాభిరామమును ద్విపదగా మార్చి రచించితి నని మఱింగంటి సింగరాచార్యుఁడు సీతాకళ్యాణములోఁ జెప్పి కొన్నాడు. అది ప్రాచ్యలిఖితపుస్తక భాండాగారమున నున్నది.

'యజమానప్రమదావికస్వ' రేత్యాదికము జుగుప్సావహము. గ్రామ్యతా దోషజుష్టము. మూలమున నుండునే కాక ! మఱియు "విద్వజ్జనులు నిన్ను విషయించి వత్తురు" (షష్ఠాశ్వాసము) ఇత్యాదిపద్య మశ్లీలము గాదా ? అనౌచితిని బరిహరించుటలో నది చేరవలదా ! ఇఁక హరవిలాసము. దీనిని దొలుత ముద్రించిన సరస్వతీ పత్రికాధిపతు లనౌచిత్యభీతిచేఁ గొంత గ్రంథభాగము ముద్రింపకే విడిచిరి. నేఁటికి నాభాగ మట్లే కలదు. పలువురు విద్వాంసు లాశ్రీనాథరచనము పరిహృత మయినందుకు దురపిల్లుచున్నారు. ఎందఱెందరో విద్వాంసు లాభాగ మెట్లుండునో యెందేని దొరకునోయనికూడ నన్నడిగిరి. బాహాటముగా దాని నాగ్రంథమున ముద్రించుట భావ్యము గాదు. శ్రీనాథుని నిరంకుశత్వ నిరూపణమునకై దాని నిక్కడఁ జూపుచున్నాఁడను.

హరవిలాసము పంచమాశ్వాసము 57 పద్యము తర్వాత:—

ఇట్లు పరమధూర్తవర్తనంబునం బ్రవర్తిల్లు నయ్యష్టమూర్తి యిష్టాపూర్త ధర్మకర్మాధ్యు లగునమ్మరపతులు రిన కట్టిన కాపీనంబు దలంగవైచి ప్రాచీనబర్హి కుంభి శుండాదండసన్నిభం [illegible]న మదనధ్వజ దండంబు నిగుడించి యమ్మహానీయ సాధనంబున నమ్మహీసురోత్తముల యుత్తమాంగంబు...............

....దకడఁత లడెంచియుఁ జెవులకొడంకె లూడ్చియు మొగంబులు
మొత్తియు ముక్కులునొక్కియు బరులు గోసియు వీఫలు చఱచియుఁ
బండ్లు రాల్చియు నురంబులు తాచియు..............త్రికంబులు
దాఁకించియు జంఘలు వొడిచియు జానువులు తాటించియు బదలు
వఱచియుఁ దోలి తొప్పలంబెట్టి యార్చి యమ్మహాలింగంబు నింగి
దాఁకం బెరిగించుటయు నక్షత్రమండలం(బను) ముత్యాల నొడగు
నకుం బసిండి కామభంగి నంగీకరింపఁజేసి నాకమార్గమున మహా
సోపానంబుల డిగ్గు వియద్గంగాప్రవాహంబు నభిషేకం బాపాదించి
బ్రహ్మాండకర్పరం బప్పళింపఁజేసి నాఁగ........................

క. సురగరుడఖచరవిద్యా
ధరకిన్నరసిద్ధసాధ్యదానవముఖ్యుల్
పురహరుఁడు చూచిపట్టిన
యురులింగంబునకు మ్రొక్కి రురుతరభక్తిన్.

సంస్తుతింపఁదొడంగి రప్పుడు బ్రహ్మ బ్రహ్మలోకంబునకు నిగిడిన
యమ్మహాలింగంబునకుం గరకమండలంబు తీర్థంబు వారిధారాసహ
స్రంబుల నభిషేకం బాపాదించి గంధ పుష్ప ధూప దీప నైవేద్య
తాంబూలాద్యుపచారంబుల నుపాసించి యథాపూర్వకంబుగా నిట్లని
స్తుతియించె. దండకము–జయజయశివలింగ జ్యోతిర్మహాలింగ లింగో
ద్భవ శ్రీమహాలింగ వేదత్రయీలింగ నిర్లింగ సంప.........ద్యక్షు
మాలింగ సద్భావలింగస్వభావై...................కాలకవ్యవచ్ఛే
దరాహిత్య లింగ స్వయంభూమహాలింగ పాతాళలింగ క్రియాలింగ
పంచాక్షరీలింగ పంచ ప్రకారోపదీప్తక్రియాలింగ వారాణసీ క్షేత్ర
కేదారసింధూగయా..............నిశోణాచల వ్యాఘ్రపుర్యాది
నానావిధ స్థాన సంసిద్ధిలింగ ప్రమాణప్రమేయప్రథాలింగ ప్రతిష్ఠా

కళాలింగమా.........................నకోణత్రయా గేహారోహ ప్ర
ధాళేశ కౌమార్యాతి భిందావపట్వృష్కారీ నిమ్న టంక్రోడ విష్టంభని
ష్కంప శంపాలతాలంఘితబ్రహ్మరంధ్ర స్రవచ్చాంద్రసాంద్రామృత
స్యందనస్వ......................శూన్యస్వరూపాభిధాలింగ ఖట్వాంగ
లింగాహిలింగాభ్రగంగాసరిల్లింగ సారంగ లింగాత్మభూలింగ ఐంలింగ
ఓం లింగ దివ్యాత్మ నానావిరూపాత్మలింగా నమస్తే నమస్తే నమః.

కం. అని సంస్తుతించి వెండియు
వనరుహసంభవుఁడు దాను వాగ్భామినియుఁ
గనకారవిందముల న
ర్చన సేసిరి నీలగళుని సాధనమునకుఁ

వ. ఇట్లు పూజించి విరించి కరకమలంబులు మొగిడ్చి.

సీ. ఉపసంహరింపుము త్రిపురదైత్యధ్వంస
యూర్ధ్వాండకర్పరం బొలియకుండ
ఓంకారం బడంపుము సంకల్పసిద్ధ నీ
కుడుమీథి గ్రగ్గోడు పడకయుండ
బిగుసు మాన్పుము జలంధరదైత్యమర్దన
యె.............................కుండ
దర్పంబు సడలింపు తరుణేందుశేఖర
యొరసి యాశాభిత్తు లొలియకుండఁ
డివియు వేగ మహాదేవ ధిక్కరింపు
ముడుపు మహిరాజకంకణ యడఁపు రుద్ర
వాల్పు ఖట్వాంగపాణి (వదల్పు మభవ?)
మోహానం బైననీమహామేహానంబు.

చ. అనినఁ బ్రసన్నుఁడై కహకహాధ్వని నవ్వి లలాటనేత్రుఁ డి
ట్టను భువనంబు లెల్ల వినునట్లుగ నోపరమర్షులార ! యో
యనిమిషులార ! తత్క్షణ ....
యనుపమదివ్యలింగ మిది యర్చన కర్హము నేఁటనుండియున్.

క. లింగార్చనాపరుం డగు
మంగళహృదయునకు నేను మక్కువతోడన్
సాంగత్యము కృప సేయుదు
నంగీకృత ....తోన్.

వ. అని శంభుండు నిఖిల బ్రహ్మాండ సంభార కుక్షింభరి యగు నిజమహాలింగ స్తంభంబు స్తంభింపం జేసె నప్పుడు ముకుళిత హస్తారవిందులై దేవదారు వన దివ్యాశ్రమస్థులగు..........బులు జనియించి.........పాహిభూషణుని బహువిధంబుల భక్తివిశేషం బుల భజియించిరి, భోగమోక్షంబులు గాంచిరి......వనవిహారంబు ....ఫలసిద్ధ యగును.”

భీమఖండము:—

శా. కాంచీకంకణతారహారకటకగ్రైవేయభూషావళుల్
లంచం బిత్తురు దూతికాతతికి లీలన్ బెండపూఁడన్న నిన్
బంచాస్త్రోపమఁ దారతార కవయన్ బ్రార్థించి లోలోపలన్
బంచారామములందుఁ బల్లెలపురిన్ బ్రాఢేందుబింబాననల్.

మఱియును:—

సీ. ముడువంగ నేర్తురు మూల దాపటికి రాఁ
జికురబంధము లీఁగ జిరువాఱఁ
బొన్నపువ్వులఁ బోలుపొక్కిళ్లు బయలుగాఁ
గట్టనేర్తురు సీర గటిభరమునఁ

వోడుపంగ నేర్తురు నిడుద్రేలుఁ జెవులందు
నవతంసకంబుగా నల్లి పువ్వు
పచరింప నేర్తురు పదియాఱువన్నియ
పసిఁడిపాదంబులఁ బట్టుచేల
పయ్యెద యిడ నిగ్గుఁ (సిగ్గుఁ) బాలిండ్లఁ బ్రాఁక నీరు
తఱచు పూయుదురు రోలగండంబు పసుపు
బందికత్తెలు సురతప్రపంచవేళఁ
గంచిఁజవరాత లసమాస్త్రఖడ్గలతలు.

ఈ పద్యము కాశీఖండము తృతీయాశ్వాసమున నున్నది. శృంగారప్రసక్తి లేనివాఁడు భగవదారాధనపరుఁడు నగు శివశర్మ యనుబ్రాహ్మణుఁడు తీర్థయాత్ర సల్పుచు కాంచీనగరము మీఁదుగాఁ బోవుట యక్కడి కథాసందర్భము. సంస్కృత కాశీఖండమున మీఁద నుదాహరింపఁబడిన పద్యమునకు మూలము లేదు. పయిపద్యమునకుఁ బూర్వోత్తరపద్యములు మాత్రమే యక్కడ సరసములు సంగతములు మూలానుగుణములును; అట్టిచో నమూలక మయినపై పద్యము నక్కడ శ్రీనాథుఁడ తకరించుట యనుచితము నసంగతమునుగ నున్నది. శ్రీనాథుఁడు కాంచీపురమున కరిగెను. అప్పు డాతఁడు చెప్పికొన్న చాటుపద్యము విడిగా నున్నఁ జెడిపోవు నన్నలోభ

ముచే నిందు దూర్చినాఁడనియే నేను దలంచుచున్నాఁడను. సంస్కృతమున లేనిదాని, కథాసందర్భమున కనుచితమైనదాని నీ పద్యమును శ్రీనాథుఁడు చెప్పుటకుఁ గారణ మేమై యుండునో యించుక యోజించువారికి గోచరింపకపోదు.

మఱియుఁ గాశీఖండము సప్తమాశ్వాసమున దక్షాధ్వరధ్వంసకథలో,

సీ. శితికంఠునకును నెచ్చెలికాఁడు గాఁడొకో
యటమటీఁడైనయీయక్షభర్త.

ఇత్యాది సీసపద్యముగీతిలో

ఏమి గుడువంగ వచ్చినా రిండ్లు విడిచి
హరుని వెలిపెట్టినట్టి యీయాగమునకుఁ
బంచవదనుని కను జేవురించె నేని
తత్క్షణమునందె తమతమాంద్రశ్రాళ్లు దెగవె.

ఇందు శ్రీనాథుని కవనంపుఁ బెంపు, నిరంకుశత, భావోద్రేకము దైవాఱుచున్నవి. వీరభద్రుఁడు కుబేరుని, అగ్నిని, చంద్రుని, ఇంద్రుని తిట్టుచున్నాఁడు. 'ఏమి గుడువంగ వచ్చినా' రనుటలో భుజించుట యను నుచితార్థ మున్నను వేఱొకయశ్లీలార్థమును వ్యక్తమగుచునే యున్నది. 'ఈయాగమునకు' అనుచో 'నీ ఆగమునకు' అనికూడ ఛేదమున్నది. 'అల్లారీఆగము' అని

నానుడి. 'తమయాంద్రత్రాళ్లు తెగవె' ఇట్టి పలుకుములు కులు సాధారణకవుల రచనలలో సాగునవిగావు. ఈపద్యము చదివినప్పుడెల్ల శ్రీనాథుఁడు గవిసార్వభౌముఁడై నాకుఁ గన్పట్టుచుండును. 'కుడుచు' ధాతువును భుజించు నర్థమున నీతఁడు ప్రయోగించుటఁ జూపి యిక్కడ నన్నెవ్వరే నాక్షేపింతురు గాఁబోలును! 'ఏమిగుడువంగవచ్చినా' రనుటలో రెండవయర్థ మెంత యశ్లీలమైనను నది వీరభద్రుఁడు దక్షాధ్వరధ్వంసములోఁ జెలరేఁగి తిట్టెడు తిట్టులలో నిక్కడ సొంపునే సంపాదించుచున్నది. అపుడు వీరభద్రుఁడు సభ్యమైన, సరసమైన, హితోక్తులాడుటయే యస్వరస మగును.

మఱియు హరవిలాసము సప్తమాశ్వాసమున మాయాకిరాతుఁ డర్జునునిఁ దిట్టుటలో

క. మండెడుబలు సారసమున
గుండియ వగులంగ సేసి కూల్చితి దీనిన్
వెండి ప్రయోజన మేదీ
రండాసుత! దీనిపై శరము నిగుడింపన్.

మఱియు శివరాత్రిమాహాత్మ్యమున:—

గీ. అనుచు విప్రుండు దమకించి యంటుకొనియె!
సమ్మతించియ యుండె నా చంద్రవదన

శూకలాశ్వంబు నసరేఁపఁ జొచ్చినప్పు
డనుమతింపదె యత్తఱి నైనబడబ.

సీ. గీ. ఎట్లు కనుఁ బ్రామి వచ్చునో యింటివారి
కెట్లొ (చీకటి నోం) టి మై నింటి కరుగు
నతివ పగలైన మాపైన నతనితోడ
నిచ్చ నొకసారి గావించు నిధువనంబు.

“యథా యకారాదిపదం రత్యుత్సవనిరూపణే”

అన్న యాచార్యదండి యనుశాసన మిక్కడ నాఁగ లేదు. బ్రాహ్మణుఁడు భ్రష్టుఁడై చండాలకన్యతో సంగమించు టను జెప్పు సందర్భమున నీయశ్లీలము గొంత యాచితి గలదే యగునని తలఁచి నిరంకుశుఁడై శ్రీనాథుఁ డిట్టి రచనఁ జేర్చెను. క్రీడాభిరామమందలి రచనలు నిట్టివే. ఆంధ్రకవులలో శ్రీనాథునకుఁ బూర్వ మిట్టిరచనలను జేసినవారు గానరారు. నన్నిచోడఁడు మాత్రము:—

క. స్మరమందిరమ్ము శోభా
కరముగ మెఱుఁగారుపసిఁడికంబము లనఁగాఁ
గర మొప్పు నగతనూజకుఁ
గరభోరులు వొలుచు మదనకరికరలీలన్.

గీ. అదిమి పట్టినఁ గరులైనఁ జగియునట్టి
కడిఁదిబలు లగుమగ లొత్తి గౌఁగిలింపఁ

కుసుమకోమలు లగుసతుల్ గొనయుచునికి
గనియు నెఱుఁగనె విపరీతకామశక్తి.

అని యించుక హద్దు దాటి కుమారసంభవమున రెండు పద్దెములఁ జెప్పెను.

శ్రీనాథుని శీలము

సత్ప్రబంధములందుఁ గూడ నిట్టిరచనలను సంకోచింపక నిరంకుశముగాఁ జొప్పించుటకు శ్రీనాథుని శీల మెట్టిదై యుండఁదగునో యించుక యోజించిన గోచరించును. శివరాత్రి మాహాత్మ్యమును జెప్పు పవిత్ర గ్రంథమున సంస్కృతమూలమున లేని చండాలాంగనా బ్రాహ్మణబ్రువసంభోగసంభారము నంత సంపూర్ణముగా వర్ణించినఁ దీఱవలెనా? కాశీఖండమున ననుచితముగాఁ గంచియుఱవతల ముచ్చటను బచ్చిగా వర్ణింప వలసినదే? హరవిలాసమున శివలింగోత్పత్తి కథ నంతకంటె సభ్యముగా సాగింపఁదగదా! సత్ప్రబంధములందే లేని జంకుఁ గొంకు లింక రసికులకొఱకే రచితమయిన క్రీడాభిరామమునఁ జూడఁబడునా ? అనావశ్యకము లయినపట్టుల, గూడ నిట్టి రచనములను హెచ్చుగాఁ జేర్చుటను జేసియుఁ సరసమయిన శృంగారసందర్భములం దింపులు సొంపులు పొంపిరి వోవునట్లును క్షుద్రహృదయులుగూడ రసార్ద్ర

హృదయము లగునట్లును నమృతధారవంటి కవితాధార నలుఁగులు వాటించుటం జేసియుఁ జాలుమాలు లేక తన స్వైరవిహారమును చాటుధారలలోఁ జాటుటం జేసియు, సర్వాంధ్రదేశమునందును, నందును బల్నాట స్థలనిర్దేశ నామనిర్దేశములతోఁగూడ నాతని స్త్రీలౌల్యప్రఖ్యాపకము లయినకథలు, పద్యములు గడల్కొని యుండుటం జేసియు, అవి యెల్ల నప్రామాణికము లని యడఁగఁ ద్రొక్కుటకుఁ దగినవ్యతిరేకప్రమాణములు గానరాక పోవుటం జేసియు, శ్రీనాథ కవీశ్వరునిఁగూర్చి నేను రచియించిన శృంగార శ్రీనాథమున మిక్కిలి జాగ్రత్తతోనే సూక్ష్మముగా నాతని స్త్రీలౌల్యమును సూచించితిని. దానిపై నొకరు పెద్దగా నాక్షేపములఁ బ్రకటించిరి. శ్రీనాథుని స్త్రీలౌల్య ప్రఖ్యాపకము లయిన చాటుధారల నా గ్రంథమునఁ బ్రకటింపనయితి గాదయ్యెను. అట్టి పద్యముల నందుఁ బ్రకటింపకుండుటయుఁ బెద్దయాక్షేపమే యయ్యెను. ఆ పద్యములఁ బ్రకటింపకున్నచో వారి యాక్షేపములకుఁ జాలినంత సమాధానము ఘటిల్లదు గావునను బాహాటముగా వానిఁ బ్రకటింపఁ దగదు గావునను, నిప్పటివఱకు నేనా యాక్షేపముల కేమియు సమాధానము చెప్పనయితిని. పండితులు, కావ్యతత్త్వ పరిశోధకులు, ప్రౌఢులు

నగువారికే పడయఁదగినది గాన యిం దాపద్యములఁ బొందించుచున్నాఁడను. నా గ్రంథముపై వెల్లివిరిసిన యాక్షేపములపిల్లిన కిఁక వేయోకచోటఁ జల్లఁగా సమాధానములు సాగింపఁ గల్గుదును.

క. బూతుం బద్యము లేకపైఁ
జేతులు వడఁకాడ మనసు చీఁదఱపడఁగా
రోఁత జనింపఁగఁ గూర్చెద
నీతిపరుల్ లోఁ జదువుఁడు నిర్లిప్తులు గాన్.

శ్రీనాథుని చాటుధారలు

ఉ. హాజలజాక్షి ! హాకిసలయాధర ! హాహరిమధ్య ! హాశర
ద్రాజనిభాస్య ! హాసురతతంత్రకళానిధి ! యెందు వోయితే
రాజమహేంద్రవీథిఁ గవిరాజు ననున్ గికురించి భర్గకం
ఠాజిరకాలకూటఘుటికాచిత మైనయమాసచీకటిన్.

ఈ పద్యము శ్రీనాథుని చాటుధార యని *కవి లోకచింతామణిని, లక్షణ సార సంగ్రహమునను, బాల బోధచ్ఛందమునను, లక్షణ దీపికను నుదాహృతమై కానవచ్చుచున్నది.

---

* కవిలోకచింతామణికర్త తాతంభట్టు శ్రీనాథుని తర్వాత 100 ఏండ్లలోనివాఁడు. లక్షణసార సంగ్రహకర్త కూచిమంచి తిమ్మకవి. బాలబోధచ్ఛందస్సు కర్త పేరెఱుఁగరాదు. అందు బహుప్రాచీనము లయినగ్రంథము లుదాహృతము లయ్యెను. అప్ప కవికంటెఁ దత్కర్త ప్రాచీనుఁడు గాఁదగును. అది ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలోఁ గొంత గలదు. బ్రహ్మశ్రీ-మా - రామకృష్ణకవిగారి దగ్గఱఁ గొంత గలదు. వారు దఱచుగా నక్కడక్కడ నుదాహరిం

మఱియు నీపద్యము మోదుకూరిలో బల్లెం కనక రాజుగారియింటి తాళపత్రపుస్తకమునఁ గూడ శ్రీనాథు నిదిగాఁ గలదు. ఇన్నింటిలో నిట్లుదాహృత మయినపుడు పద్యమును శ్రీనాథేతరు లెవ్వరో సృష్టించిరనుట న్యాయ్య ము గాదు. అంతటియావశ్యకత యెవ్వరికి నుండదు. ఇతరులే సృష్టించి చేర్చిరని నిరూపింపఁగల బలవత్ప్ర మాణములు చూపినచో జోహారులు! పై చాటుధారలో 'రాజమహేంద్రవీథి' గలదు. 'కవిరాజు' గలదు. శ్రీనా థుఁడు రాజమహేంద్రవరమునఁ గొన్నాళ్లుండుట సుప్ర సిద్ధము. అక్కడఁ జెప్పినచాటుధార లింకను గలవు. నేను ప్రకటించిన చాటుపద్యమణిమంజరి 1, 2 భాగములఁ జూడఁదగును. శ్రీనాథునకు 'కవిరాజు' అని బిరుదు పేరు గలదు. అది 'కవిరాజుకంఠంబు కౌఁగిలించెనుగదా' అని శ్రీనాథుని యవసానకాల పద్యమునను "ఘనుఁడైన శ్రీనాథకవిరాజరాజు" అని పల్నాటి వీరచరిత్రమునను గలదు. రాజమహేంద్రవరవాస్తవ్యులు నేఁడు నొక కవి

చుచు వచ్చిన ప్రాచీనపద్యరత్నము లనేకము లందలివి. రత్నఖని యగు నా గ్రంథమును గూర్చి వేఱుగా నొక వ్యాసము వ్రాయు దును. లక్షణదీపికగూడ నప్పకవికిఁ దర్వాతిది గాదు. అప్పకవి స్మరించిన లక్షణదీపిక యిదియేని కాఁదగును. ఆనందరంగరాట్ఛం దస్సులో రఘునాథీయలక్షణదీపిక యని కలదు. మఱి కొన్నింట వార్త్తాకవిరఘునాథయ్యగారి లక్షణదీపిక యని కలదు. క్రీ. 1600లో నీ రెండు గ్రంథములు వెలసి యుండవచ్చును.

రాజుగారు గలరు. ముద్రాపింపకముందే యిది లక్షణ గ్రంథములందు శ్రీనాథుని పేరనే యుదాహృతమయ్యె గాన వర్తమానకవిరాజుల కీపద్యము చెప్పుట వర్తిల్లదు. రాజమహేంద్రవర కవిరాజు వేఱొకఁడు ప్రాచీనుఁడు గానరాఁడు. ఈ పద్యమునుబట్టి శ్రీనాథుని వర్తన మెట్టిదిగాఁ దెలియఁదగునో తెలుపుటకు ప్రాజ్ఞులు ప్రమాణము. మఱియుఁ గూచిమంచితిమ్మకవి లక్షణ సార సంగ్రహమున 'రంతు' అను పదము సాధురేఫము గల దనుటకు శ్రీనాథుని చాటుధారగాఁ క్రింది పద్యము నుదాహరించెను.

ఉ. అంగడివీథిఁ బల్లవుల కౌఁగిట మామిడిపండు లమ్ముచున్
జంగమవారిపిన్నది పిసాళితనంబునఁ జూచెఁబో నిశా
తాంగజబాణ కైరవసితాంబుజమత్తచకోర జాల సా
రంగతటిన్నికాయముల రంతులు సేసెడువాఁడిమాపులన్.

మఱియు నందే శ్రీనాథుని చాటుధార యని

మత్తేభగామిని వృత్తస్తనంబుల
నెలవంక లేమిట నిలుపువాఁడ

అను చరణము దాహరింపఁబడినది. ఈ చరణము గలపద్య మొల్ల నాకన్యత్ర చేకూరినది. తన చేతిప్రేలి గోరు విఱిగిపోఁగా శ్రీనాథుఁడు చెప్పుకొన్నచాటు విది.

సీ. నీలాలకౌఘాలఫాలకస్తూరికా
తిలకంబు నేమిట దిద్దువాఁడ
నంగనాలింగనానంగసంగరఘర్మ
శీకరం బేమిటఁ జిమ్మువాఁడ
మత్తేభగామినీవృత్తస్తనంబుల
నెలవంక నేమిట నిల్పువాఁడ
భామామణీకచాభరణశోభిత మైన
పాపట నేమిటఁ బాపువాఁడ
ఇందు సఖులను వేఁపాఁగఁ గ్రిందుపఱిచి
కలికి చెంగల్వఱేకుల కాంతిఁ దనరి
........................అహహా !
పోయెనా గోరు ! తనచేతిపోరు మాని.

క్రీ. 1830 ప్రాంతములందు 'ఆంధ్రభాషామహా విద్వాంసు' లని 'సర్వజ్ఞు'లని నాఁటి మహావిద్వాంసుల చేతనే కీర్తింపఁబడిన మహాశీయులు సి. పి. బ్రౌనుదొర గారు కథావివరణములతో శ్రీనాథుని చాటుధారలను గొన్నింటిని సేకరించిరి. అందుఁ గొన్ని వివరణములు పద్యములు వారిస్వహస్తాక్షరములతో నున్నవి. వాని నిక్కడఁ జూపుచున్నాఁడను.

శ్రీనాథుని వీథినాటకములోనిదని (ములుపాక) బుచ్చయ్యశాస్త్రి ఒక చరణమే చదివినాఁడట !

పయట కొంగెఱుకు గుబ్బలసందిఁ బడి బండి
గురిగింజదండతో సరసమాడ

శ్రీనాథుని వీథినాటకములోని వని యీ క్రింది రెండు పద్యములు నుదాహరింపఁబడినవి.

ఉ. మీనవిలోచనంబులును మీటిన ఖంగనుగుబ్బచన్నులన్
క్రీడాభి 32 పుట చూ.

ఉ. కందుకకేళి సల్పెడుప్రకారమునన్
క్రీడాభి 26 పుట చూ.

"శ్రీనాథుఁడు శరకోపజియ్యరుమీఁద చెప్పినది. తన యింటియందు మఱుగుతావులో జియ్యరు వుండగా అక్కడికి వక స్త్రీ వస్తే దానిపనులు వాఁడు చేసుకున్నట్టు చూచి శ్రీనాథుడు తెల్లవారి చెప్పినది" (ఇది బ్రౌన్ దొరగారి వాక్యరచన).

ఉ. ఇంగల మంచు వచ్చి యడియే నని కొత్తమసాని మ్రొక్కఁగాఁ
గొంగు బిరాల్నఁ బట్టి తిరుకొంగటు దీసి జల్లారిచెంత నే
వంగఁగఁ బెట్టి యోనిఁ దిగువట్టలఁ గొట్టఁగఁ జాలుఁ జాలు నీ
......లటంచు నిన్ను మఱి తిట్టెనుగా శరకోపజియ్యరూ!

దీనిపోలికను చౌడప్ప యొక పద్యము చెప్పెను.

ఉ. గండము దప్పె నంధ్రకవిగానికి నిన్నటిరేయి పుష్పకో
దండునికేళిఁ గూడకయ తద్దయు నిల్చితిఁ గాని యయ్యయో
బండరువారి పాపికిని పైటిపసారమె కాని యందులోఁ
బుండట యొల్ల వంకఁ జెడిపోదుఁగదా విమయింపఁ బోయినన్.

ఉ. జంగమురాలిఁ బట్టి యొకజంగము వంగఁగఁ బెట్టి యోనిలో
లింగముఁ బెట్టి క్రుక్కి యదలించుచు నొక్కొక తాఁకు తాఁకినన్

లింగ! నమశ్శివాయ! గురులింగ! మహేశ్వర! జంగమాహ్వ! యో
యంగజభంగ! సాంబగురుఁడా! యనుఁ డాఁకినతాఁకు తాఁకుచున్.

ఉ. గొప్పదరూపమై మిగులఁ గోమలమై గణుతింపరానిదై
శష్పవిహీనమై నునుపు చాలఁగఁ గల్గి ద్రవం బపారమై
పుష్పిణి యైననీభగము పుణ్యుఁడు నన్ భుజియింపఁగల్గె వా
స్తోష్పతికైన నో ద్రవిడసుందరి! నిన్ను వచింప శక్యమే?

చ. వడిసెల చేతఁ బూని బిగివ్రేటువగుబ్బలఁ బైఁట జాఱఁగా
నడుము వడంకఁగాఁ బిఱుఁదు నాట్యము సల్పఁగఁ గొప్పు వీడఁగా
దుడదుడ మంచె యెక్కె నొక దొడ్డమిటారపుఁ గమ్మకూతురున్
దొడదొడ మంచ మెక్కె నొక దొడ్డమిటారపురెడ్డికూఁతురున్.

శా. అక్షయ్యంబగు సాంపరాయని తెలుంగాధీశ కస్తూరికా
భిక్షాదానము సేయరా సుకవిరాడ్బృందారకశ్రేణికిన్
దాక్షారామచళుక్య భీమవర గంధర్వాప్సరోభామినీ
వక్షోజద్వయకుంభికుంభములపై వాసించుఁ దద్వాసనల్.

ఈకడపటిపద్యము శ్రీనాథుఁడు తెలుంగురాయని దర్శించినప్పుడు చెప్పిన పద్యముగా సర్వాంధ్రదేశమందును వాడుక గలదు. శ్రీనాథుని గ్రంథములలో నీపద్యమును బోలుపద్యములు పెక్కులు 'క్ష' ప్రాసము గలవి రచనాసామ్యము గలవి గలవు. శ్రీనాథుఁ డవసానకాలపద్యమున "రంభఁ గూడెఁ దెలుంగురాయరాహుత్తుండు కస్తూరికేరాజుఁ బ్రస్తుతింతు"నని చెప్పెను. ఇట్టిపద్యము శ్రీనాథకృతమే యగుట నిరూపిత మగు.

చున్నది. ఈ పద్యమునుబట్టి శ్రీనాథునివర్తన మెట్టి దిగాఁ దలఁపవలెనో తెలుపుటకు సహృదయులు ప్రమాణము. శృంగారశ్రీనాథములో నీ పద్యమునుగూర్చి కొంత వివృతి వ్రాసితిని. దానిపైఁ గొన్ని యాక్షేపములు వెల్వడెను. నిస్సారములు నిరర్థకములును నగు నాయాక్షేపముల ననువదించి సమాధానము చెప్పుట కిప్పుడు పూనుకొనను.

'హా జలజాక్షీ' త్యాది పద్యమును రాజమహేంద్రవరమున శ్రీనాథుఁడు చెప్పినదాని నింతకుముందుదాహరించితినిగదా! మఱియు శాస్త్రార్థైకప్రవణు లగుతర్కవిద్వాంసులు తన్నును దనవిషయలౌల్యమును నుద్దేశించి యీసడింపఁగా శ్రీనాథుఁడు చెప్పినదని యీక్రింది పద్యము సర్వాంధ్రదేశమునను వ్యాప్తి గన్నది:—

శా. హంసీయానకుఁ గామికి*న్నధమరోమాళుల్ నభఃపుష్పముల్
సంసారద్రుమమూలపల్లవగుళుచ్ఛం బైనయచ్చోట వి
ద్వాంసుల్ రాజమహేంద్రపట్టణమునన్ ధర్మాసనం బుండి ప్ర
ధ్వంసాభావము ప్రాగభావ మనుచున్ దర్కింతు రెల్లప్పుడున్.

ఈ ముదుకపరిహాసమునకుఁ దార్కికులు నాఁటికిఁ నేఁటికిని దలలు వంప వలసినదే కదా! మహావిద్వాంసుఁ

---

* ఈసంధి శ్రీనాథప్రయుక్తమే. శివరాత్రిమాహాత్మ్యమునఁ జూడఁదగును. 'కయ్యధమ' అనియేని కవిప్రయోగము గావచ్చును.

డయ్యె శ్రీనాథుఁ డిట్టి స్త్రీలౌల్యమునఁ జెడ్డాఁ డని రాజమహేంద్రవరమున సోమయాజులు నిరసింపఁగా శ్రీనాథుఁ డీక్రిందిపద్యమును జెప్పెనఁట.

మ. శ్రుతిశాస్త్రస్మృతు లభ్యసించుకొని విప్రుం డంత నానాధ్వర
వ్రతుఁడై పోయి కనున్ బురందరపురారామద్రుమానల్పక
ల్పతరుప్రాంతలతాకుడుంగసుఖసుప్తప్రాస్తరంభాధర
ప్రతిరోమాంకురపాటనక్రమకళాపాండిత్యశౌండీర్యమున్.

ఆయాక్షేపమును నీ సమాధానమును వివేకులు విమర్శించి చూచినచో నిది శ్రీనాథుఁడే చెప్పఁదగిన పద్య మని తప్పక తోఁచును. ఈ పద్యముతో రచనాసామ్యము గలపద్యము తిక్కనది గలదు.

*చ. ఉలిమిడి చెక్కయున్ మిగుల నుక్కయుఁ జప్ప నిరొట్టెముక్కయున్
మలినపుగుడ్డలున్ నులుకమంచపుఁ గుక్కియుఁ జీకటిల్లునుం
దలఁచిన రోఁత వచ్చు నొకనాఁటిసుఖంబొక యేఁటిదుఃఖ మీ
పలివెల వారకాంతల యుపస్థలకుం బడిపేల దండముల్ !

ఈ పద్యము స్త్రీవ్యాధిగ్రస్తుఁడై పలివెల వేశ్యలనుగూర్చి శ్రీనాథుఁడు చెప్పినదిగా బహుస్థలములందు వినఁబడుచున్నది. పలివెల శ్రీనాథునినాఁట వారకాంతలకుఁ బ్రఖ్యాతి గన్నది. భీమఖండమున

---

* బహుస్థలముల నిది శ్రీనాథకృతముగా నాకు వినవచ్చెను. శ్రీ దీ. పిచ్చయశాస్త్రిగారు చాటుపద్యరత్నాకరమున శ్రీనాథకృతముగాఁ జేర్చిరి. శ్రీ. బం. తమ్మయ్యగారు పగటి భాగవతపు వేసగాఁడు చెప్పినదిగాఁ దాము విన్నట్టు వ్రాసిరి. ఏమో !

శా. కాంచీమౌక్తికతారహారకటకగ్రైవేయభూషావళుల్
లంచం బిత్తురు దూతికాతతికి లీలన్ బెండపూఁడన్ననిన్
బంచాస్త్రోపము దార తార కవయన్ బ్రార్థించి లోలోపలన్
బంచారామములందుఁ బల్లెలపురిన్ బ్రౌఢేందుబింబాననల్.

అని పద్యము గలదు.

సీ. నగముఁ బోలెడు మేను సగము చేసెను గదా
భగము కాదది మహాభంగము గాని

ఇత్యాది సీసపద్యమును నర్సారావుపేటలో నొక విద్వాంసులు శ్రీనాథుఁడు స్త్రీవ్యాధి గ్రస్తుఁడై చెప్పినది యని చదువ వింటిని.

శ్రీనాథుఁడు కర్ణాటరాజధాని యగు విద్యానగరమున కరిగినప్పుడు చెప్పినపద్య మిది సుప్రసిద్ధము:

శా. కుల్లా యుంచితిఁ గోక సుట్టితి మహాకూర్పాసమున్ దొడ్గితిన్
వెల్లుల్లిన్ దిలపిష్టమున్ మెసవితిన్ విశ్వస్త వడ్డింపఁగాఁ
జల్లాయంబలిఁ ద్రావితిన్ రుచులు దోసం బంచుఁ బోనాడితిన్
దల్లీ! కన్నడరాజ్యలక్ష్మి! దయలేదా నేను శ్రీనాథుఁడన్.

విశ్వస్తవడ్డింపు రుచింపలేదు !

ఇప్పటికిఁ బదునైదేండ్లకుఁ బూర్వము శ్రీజయంతి రామయ్యపంతులుగారు మద్రాసులో ప్రసిడెన్సీ మేజస్ట్రేటుగా నుండఁగా వారియింటికి విద్యావయోవృద్ధులు ప్రామాణికవిద్వాంసులు బ్రహ్మశ్రీ రామదుగ్గు రామ

కృష్ణశాస్త్రిలుగారు విచ్చేసిరి. వారు శ్రీనాథునిపల్నాటి చాటుధారల నాకుఁ జదివి చెప్పిరి. అప్పుడు నే నీక్రింది పద్యములఁ గొన్నింటి వ్రాసికొంటిని. చాటుపద్య మణి-మంజరిలోఁ బ్రకటించితిని. అంతకుఁ బూర్వ మీపద్యము లెక్కడను బ్రకటితములు గాలేదు.

ఉ. అంగడి యూరలేదు, వరియన్నము లేదు, శుచిత్వ మేమిలే,
దంగన లింపులేరు, ప్రియ మైనవనంబులు లేవు, నీటికై
భంగపడంగఁ జాల్పడుకృపాపరు లెవ్వరు లేరు, దాత లె
న్నంగను సున్న, గాన పలినాటికి మాటికిఁ బోవ నేటికిన్.

క. గుడిమీఁదిక్రోఁతితోడను
గుడిలోపలినంబివారికోడలితోడన్
నడివీధిలంజెతోడను
నడిగొప్పులహోరుగాలి నడిగితి ననుమీ.

ఈ పైపద్యమునకుఁ గథాసందర్భము లున్నవి. శ్రీనాథుఁ డొకనాఁటిరాత్రి యాయూర ననుభవించిన కష్టసుఖముల నీపద్యమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు. అడిగొప్పులలో నేఁటికిని దఱచుగా హోరుగాలి వీచుచుండునట!

క. తేలాకాయెను బోనము,
పాలాయెను మంచినీళ్లు, పడియుండుటకున్
నేలా కఱవాయె నిసీ!
కాలినగురజాల నిష్టకామేశశివా.

గురజాలలో శ్రీనాథుని కొకనాఁటిరాత్రి తిండి దొరకలేదు. తేలు గుట్టెను. మంచినీళ్లును గఱవయ్యెను. నిద్రించుటకుఁ దిన్ననిచో టయినను గుదురలేదు. తేలు గుట్టినబాధ తీఱుటకై నమలి మ్రింగినమందాకే యాహార మయ్యెను. ఎవరో కవితాభిమాను లగు కాపులు తెచ్చి యిచ్చినపాతే మంచినీ ళ్లయ్యెను.

క. రసికుఁడు పోవఁడు పల్నా
  టసఁగంగా రంభయైన నేకులె వడకున్
  వసుధేశుఁడైన దున్నును
  గుసుమాస్త్రుండైన జొన్నకూడే కుడుచున్.

ఉ. దోసెఁడుకొంపలోఁ బసులత్రొక్కుడి మంచము దూడరేణమున్
  బాసినవంటకంబు పసిబాలురశౌచము విస్తరాకులున్
  మాసినగుడ్డలుం దలకు మాసినముండలు వంటకుండలున్
  రాసెఁడుకట్టెలుం దలఁపరాదు పురోహితులింటికృత్యముల్.

దీని వివృతిని చాటుపద్యమణిమంజరిలోఁ జూడఁ దగును.

గీ. చిన్నచిన్నరాళ్లు చిల్లరదేవళ్లు నాఁగులేటినీళ్లు నాపఱాళ్లు
  సజ్జజొన్నకూళ్లు సర్పంబులును దేళ్లు పల్లెనాటిసీమపల్లెటూళ్లు.

ఇట్టి వింకను పెక్కు లున్నవి. మఱియు మొరస రాజ్యమునుగూర్చి చెప్పినపద్యములు గొన్ని యున్నవి. చాటు...II లో చూచునది. కడిదిపురమునుగూర్చి చెప్పినవి:—

క. ముదివిటులు విధవలంజెలు
పదకవితలు మాలుబాసబాపనవారల్
చదువనిపండితవర్యులు
కదనాస్థిరవీరవరులు కడిదిపురమునన్.

ఉ. చీరయు ముక్కుముంగఱయుఁ జెంపలగంధముఁజొక్కుబొట్టుమం
జీరఘుణంఝుణారవముఁ జేతులఁ గంకణనిక్వణంబు నొ
య్యారము జాలుకొప్పును గయాళితనంబును గాని లోన శృం
గార మొకింత లేదనుట గంటిని యీపురివారకాంతలన్

రాచవీటి (రాయచోటి) కరిగి చెప్పినవి:—

చ. పస గలముద్దుమోవి బిగివట్టువగుబ్బలు మందహాసముల్
నొసట విభూతిరేఖయు పునుంగునతావి మిటారిచూపులన్
రసికులు మేలుమేలు భళిరా యని మెచ్చఁగ రాచవీటిలోఁ
బసిఁడిగులాకవంటి యొక బల్జెవధూటిని గంటి వేడుకన్.

ఉ. ....బో
చేస్తిమి లేస్తి మా మెకుడిచేతికి దండ మటుండనిమ్మయా
విస్తరి పుట్టినట్టి పలువిత్తుల అంకుల రాచవీటిలో
నస్తును బస్తు నాయెఁ గవితార్థుల కక్కడఁ గూడు గల్గునా?

ఇట్టు పెక్కుదేశములఁగూర్చి శ్రీనాథుఁడు పద్యములఁ జెప్పెను. వాని నెల్లఁ జాటుపద్యమణిమంజరులలోఁ జేర్చితిని. అందుఁ జేరని దిందొక్కటి:—కడపమండల మందలి 'కుందుగడ్డ'నుగూర్చి చెప్పినది.

గీ. మందరాద్రిసములు మానవు లందఱు
చందమామసాన లిందుముఖులు
కంచు జేసియాత్రికంబులు జొన్నలు
కుందనంపుబెడ్డ కుందుగడ్డ.

మఱియు శ్రీనాథుఁడు నానాజాతివనితలఁగూర్చి
చెప్పినపద్యములు గొన్ని:—

చ. తొలకరిమించుఁదీవగతిఁ దోఁప దుకాణముమీఁద నున్నయా
య్యలికులవేణితోఁ దమలపాకులబేరము లాడఁబోయి నే
వలచుట కేమి శంకరునివంటి మహాత్ముఁడు లింగరూపమై
కులికెడుదానిగబ్బిచనుగుబ్బలసందున నాట్య మాడఁగన్.

ఉ. వీసపుముక్కునత్తు నరవీసపుమంగళసూత్ర మమ్మినన్
గాసును రాని కమ్మ లరకాసును రానివి పచ్చఁబూసలున్
మాసినచీరఁ గట్టి యవమాన మెసంగఁగ నేఁడు రాఁగ నా
కౌసలనాటివారి కనకాంగిని జూచితి నీళ్లరేవునన్.

సీ. హారినీలముల కప్పు లణఁగించునుగొప్పు
విడఁ బువ్వుదండ దా వీడఁబాఱఁ
గోటిచందురుడాలు గీటు సేయఁగఁజాలు
మొగముకుంకుమచుక్క సొగసు గులుక
నలజక్కవల పెక్కు లణఁగఁ ద్రొక్కఁగ నిక్కు
పాలిండ్లపై నాఁచు పైఁట జాఱ
నిసుకతిన్నెలమెట్టు పసిఁడిచెంపలఁ గొట్టు
పిఱుఁదుపై మొలనూలు బెళుకుఁదేర

చిగురుకెమ్మోవి పగడంపు జిగియు మెఱయ
మాటలాడఁగఁ గనుగోయి తేట లమరఁ
జెమట లూరంగ సింహాద్రి చేరవచ్చె
భోగగుణధామ యాంధ్రనియోగిభామ.

సీ. విడినకొప్పున జాజివిరు లొప్పఁగా వ్రాఁ
చుట్టుకుంకుమచుక్క బొట్టు చెదర
చక్కఁగాఁ బటువారు సందుకుచ్చెళ్ళు
చెలఁగు మెట్టియలపైఁ జిందులాడ
కొదమగుబ్బలఁ బైఁటకొంగు పయ్యెన జాఱ
ముక్కున త్రొక్కవింత ముద్దుగుల్క
మొలగంట లిమ్ముగ మ్రోఁతతో రంజిల్లఁ
గనకంపుటందియల్ ఘల్లురనఁగ
పోఁకఁగుకర్పూరవీడ్యము లొప్పంగఁ బఱచి
యనుఁగుఁజెలితో ముచ్చటాడికొనుచు
నలరుసింహాద్రిపై కెక్కి మార్గమునను
వచ్చెఁ గలకంఠి వేపారిముచ్చెకంటి.

సీ. జిలుఁగైన చెంగావి జిగిమీఱుకుచ్చెళ్ళు
చిన్నిమెట్టెలమీఁదఁ జిందులాడ
నీలైనరత్నాల తాటంకములకాంతి
కులుకుగుబ్బలమీఁద గునిసి కూడ
గులుకైనయపరంజి గొప్పముత్తెపునత్తు
మోవిపై నొకవింత ముద్దుగుల్క
తీరైనముత్యాలహారముల్ మేలిమై
మెఱుఁగుఁజెక్కులతోడ మేలమాడ

గంధకస్తురివాసనల్ గమ్మ్రనంగ
వలపువిలుకానిచేతి పూవమ్మనంగ
కాళ్లనందెలు గలుగల్లు గల్లనంగ
సొగసు గుల్కంగ వేశ్యసుదతి వచ్చె.

సీ. మీఁగాళ్లఁ జీరాడ మేలైనసరిగతోఁ
దీరుగా మడిచీర దీర్చి గట్టి
బిసువుగుబ్బలమీఁద నిగనిగల్ దళుకొత్త
నొంపయ్యెదకొంగు జాఱవైచి
వలపుల కొకవింత గలుగ బాగొప్పఁగాఁ
గుసులు నున్నగ దువ్వి కొప్పు వెట్టి
నెలవంక నామంబు సలలితంబుగ నుంచి
తిరుచూర్ణ మామీఁద తీర్పు చేసి
యోరచూపుల విటులఁ దా నూరడించి
గిలుకుమెట్టెల రవరవల్ గులుకరింపఁ
జికిలి చేసినతామ్రంపుఁజెంబు వూని
పీథి నేతెంచె సాతానిసానియొకతె.

ఉ. వాసన గల్గుమేను నిడువాలుకనుంగవ గబ్బిగుబ్బలున్
కేసరిమధ్యముం మదనకేళికి నింపగుబాహుమూలవి
న్యాసము గల్గినట్టియెలనాఁగను భోగముదానిఁ జేయ కా
దాసరిదానిఁ జేసినవిధాతను నేమనవచ్చు నీశ్వరా,

సీ. పాలుపొంగఁగ విభూతిబొట్టు నెన్నొసలిపైఁ
దళుకొత్తు చెమటకుత్తలపడంగ
సొగసుగాఁ బూదండ నొప్పినకీల్గొప్పు
జాఱఁగా నొకచేత సరుదుకొనఁగ

బిగిచన్నుఁగవమీఁద బిగుసుపయ్యెద చెంగు
దిగజాఱి శివసూత్ర మగపడంగఁ
ముక్కున హురుమంజి ముత్యాలముంగర
కమ్మవా తెఱమీఁద గంతు లిడఁగ
గాను జవ్వాడ మెట్టియల్ గదిసి మ్రోయఁ
గమ్మవిలుకాని జాళువాబొమ్మ యనఁగ
మెల్ల మెల్లన సింహాద్రిమీఁది కేఁగెఁ
గన్నెపూఁబోఁడి యగసాలివన్నెలాఁడి.

ఉ. వాలగుకన్నుదోయి బిగువ్రట్టువగుబ్బలు కౌరుచీకటిం
జాల హసించుకొప్పుజిగి సారసము న్నగుమోము గల్గునా
బాలికఁ గూలి కమ్మకొన బట్టలు నేసెడివాని కిచ్చె హా
సాలెత గాదురా కుసుమసాయకు పట్టపుదంతి యింతియే.

ఉ. కుమ్మరివారిబాలిక చకోరవిలోచన ముద్దుగుమ్మ యా
వమ్మదరిన్ రసామలినవస్త్రము చుంగులు జాఱఁ గట్టి తాఁ
గమ్మని మ్రోఁతతోఁ గరనఖమ్ముల భాండము లంగజాస్త్రపా
త మ్మనఁ బ్రోవు దీసె విటతండముగుండియ లారవిచ్చఁగన్.

సీ. తళుకుతళ్కునుకొంతి బెళుకుకెంపులముంగ
రందమై కెమ్మోవియందుఁ గుల్క
ధగధగద్ధగలచేఁ దనరారుబంగారు
గొలుసులింగపుకాయ కొమరు మిగుల
నిగనిగన్నిగలచే నెగడుచెల్వుపుగబ్బి
గుబ్బ లురంబున నిబ్బరింప
రాజహంసవిలాసరాజితం బగుయాన
మందు మెట్టెలు రెండు సందడింప

పరసదృక్కుల విటులను గరఁగఁజూచి
పొందికై వక్షోజమున భూతిరేఖ
రాజకళ నొప్ప నద్దంకి రాజవీథిఁ
బాలిక యొకతె యొప్పు గాజుల సుద్దుగుమ్మ.

సీ. మకరధ్వజునిఁ జొంప నొకచెంప గనుపింపఁ
జీర గట్టినదయా చిగురుఁబోఁడి
యుభయపక్షములందు నురుదీర్ఘతరములౌ
నెఱులు పెంచినదయా నీలవేణి
పసపువాసన గ్రమ్మఁ బైఁటచేలను లెస్స
ముసుఁగు పెట్టినదయా ముద్దుగుమ్మ
పూర్ణచంద్రునిఁబోలి పొసఁగ సిందూరంపు
బొట్టు పెట్టినదయా పొలఁతి నుదుట
ఎమ్మె విటులంగ నిత్తడిసొమ్ము లలర
నోరచూపులు గుల్క సింగార మొల్క
కల్కి దొలఁచె మరుని రాచిల్క యనఁగ
వలపులకు నెట్టి యొకయొడ్డె కులవధూటి.

క. నిబ్బరపుఁగలికిచూపులు
జబ్బించుక లేనిపెఱుఁదు పిన్నపువనముల్
మబ్బునకు నుబ్బుకుచములు
బిబ్బీలకుఁ గాక కలవె పృథివీస్థలిపై.

శా. పొచ్చెం బింతయు లేక హంసనడతోఁ బొల్పొందు లేనవ్వుతోఁ
బచ్చ ల్దాపినపుల్కుంగరరుచుల్ బాగైన కెమ్మోవితో
నచ్చం బైనముసుంగు వెట్టి చెలితో నామాటలే చెప్పుచున్
వచ్చెన్ బో కుచకుంభముల్ గదలఁగా వామాక్షి దా నీళ్లకున్.

ఉ. దుష్పరివారశూన్యగతితో మెఱుఁగై సరసోచితోల్లస
త్పుష్పశరాసనక్రియకుఁ బొల్పెసలారి మనోహరంబు నా
పుష్పసుగంధ్యనంగగృహపుణ్యమునన్ భజియింపఁగల్గె వా
స్తోష్పతి కెన్ని యున్న సరితూఁగినవే యొకశోభనంబుతోన్.

క. ఆకగురునఁ బికరవమున్
ఆకదురున భృంగరవము నాత్మరవంబున్
ఏకీకృతముగ నేకు ల
నేకులు విన వడికె ముదిర యేకులముదిరా!

ఉ. గుబ్బలగుమ్ము లేఁజిగురుఁగొమ్మ సువర్ణపుఁగీలుబొమ్మ బల్
గబ్బిమిటారిచూపులది కోఁపుది దానికి నేల యొక్కనిం
బెబ్బులి నంటఁగట్టితివి పెద్దవు నిన్ననరాదు గోరి దా
నబ్బ! పయోజగర్భ! మగవాలికి నింత విలాస మేటికిన్.

శా. దాయాదుల్వలె గుబ్బచన్ను లొఱయన్ ధావళ్యనేత్రాంబుజ
చ్ఛాయల్ తాండవమాడఁ గేరి పురుషప్రాంతమ్మునన్ మన్మథుం
డేయం జంగమువారి చంద్రముఖి విశ్వేశాప్తనావేళలన్
వాయించెం గిరిగింప్లు బాహుకుశలవ్యాపారపారీణతన్.

ఉ. పువ్వులు కొప్పునం దుఱిమి ముందుగఁ గొ నసియాడచుండఁగా
జెవ్వనఁ జంగసాఁచి యొకచేతను రోఁకలి ప్రాని యొయ్యనన్
నవ్వుముఖంబుతోడఁ దనసందనుఁ బాడుచు నాథుఁ జూచుచున్
సువ్వియసువ్వి యంచు నొకసుందరి బియ్యము దంచె ముంగిటన్.

సీ. బొమవింటఁ దొడిగిన పూవింటిదొరముల్కి
పోల్కిఁ గస్తురిసోఁగబొట్టు దీర్చి
చకచక లీనుతారకలరేకలు వోలెఁ
గొలుకులు వెడలఁ గజ్జలము దీర్చి

పొడుపుగుబ్బలిమీఁదఁ బొడమునీరెండ నా
రంగుచందురకావిరైఁక దొడిగి
పిఱుఁగుపొక్కిలి యను మెఱకపల్లము గప్పఁ
బాలవెల్లువవంటి చేల గట్టి
అందెశోదములగమి బెదరించుపోల్కి
సందెచప్పుళ్లు ఘల్లుఘల్లనుచు మొఱయ
నడుము జవజవలాడఁ గీల్జడ ఘటించి
వచ్చె ముక్కంటిసేవకు మచ్చెకంటి.

సీ. తాటంకయుగధగద్ధగితకాంతిచ్ఛటల్
చెక్కుటద్దములపై జీరువాఱ
నిటలేందుహరినీలకుటిలకుంతలములు
చిన్నారిమోమునఁ జిందుద్రొక్క
బంధురమౌక్తికప్రకటహారావళుల్
గుబ్బచన్నులమీఁద గునిసియాడఁ
గరకంకణక్వణక్వణనిక్వణంబులు
పలుమాఱు జాతిపైఁ బరిఢవిల్ల
ఓరచూపుల విటచిత్త మూఁగులాడ
బాహుకుశలతఁ జక్కని మోహనాంగి
పాటఁ బాడుచుఁ గూర్చుండి రోటిమీఁదఁ
బిండి రుబ్బంగఁ గన్నులపండువయ్యె.

ఉ. కాటుక నొక్కనాటికిఁ ద్రికోణసహస్రములం బగుల్చరీ
ధాటికిఁ జల్లడంబులను వాఱుణగోణము లంచుగోచులున్
కాటులు నోర్వఁగాఁ గలవె! చాలును నీ నువిజృంభణం బయో
యేటికి లేవఁబొఁతితివి యీసరిప్రొద్దుకడం బ్రజాపతీ!

ఉ. మాపటికిం దపీటికసుమాళపుఁదోస్తులఁ జూచి యేల యీ
తాపనశక్తి చూపెదవు దబ్బఱకొన్నమ! వారిసామాన
శ్చాపగృహాంతరాళతలజాగ్రదుదగ్రనిరర్గళవ్రణో
ద్దీపితకాలకూటవిషదిగ్ధశరీరుల ముస్నెఱుంగవే!

చ. గడి గలవంటగుంటకులసంభవ వేంకటభట్లయింటిలో
వడు గని చేరవత్తురట వచ్చినబ్రాహ్మల కేమి వెట్టునో
పిడుకలఁ బెట్టునో మఱియుఁ బీఁటల బెట్టునొ తాలఁ బెట్టునో
తడఁబడ లేవఁ ద్రోలి తనదగ్గొక టడ్డము బెట్టి కొట్టునో?

ఇప్పుడు నే నిక్కడ నుదాహరించినవి గాక యింకను బెక్కుపద్యములు నానాజాతి స్త్రీస్వభావాది వర్ణనములు గలవి శ్రీనాథకృతములుగా వినవచ్చుచున్నవి. ఇందు నే నుదాహరించినవానిలో నేవేని కొన్నిగాని యింకను నట్లు వినవచ్చువానిలోఁ గొన్నిగాని నిజముగా శ్రీనాథకృతములు గాకయుఁ బోవచ్చును. ఇట్లనుటకు సాధకము నీ క్రిందివిషయమును బెక్కేండ్లకుమును పే చాటుపద్యమణిమంజరిలోఁ బ్రకటించితిని.

ఉ. చూడఁగ నల్పు గాని పరిశోభితదివ్యశరంగనాభ మే
జాడను? రాజయోగ్య మగుజవ్వని నల్లనిమేనిసంచు తో
డాడఁగరాదు గా! రతిరహస్య మెఱింగినఁ జిత్తసంభవ
క్రీడలఁ దేరి చూడవలె గేదగిగంగి విచిత్రవైఖరుల్.

ఉ. భూతలమందు ధాతకు నపూజ్యత గల్గెను రెంట మూఁట భా
గోతులబుచ్చిగాని కొక కొంచె మనంగగృహంబు సేయుమిఱ

భీతకురంగనేత్ర యగు పెండెలనాగికి మర్మజాతసం
ఘాతము దాఁచినందుకును గంగిని నల్వొనరించినందుకున్.

అను పద్యములు శ్రీనాథకృతములుగాఁ వినఁ బడుచున్నవి. కాని యీపద్యములు తురగా రామకవి గ్రామణి వని యీ క్రిందిపద్యము నిరూపించుచున్నది.

ఉ. పెండెలనాగి కొప్పుపయిఁ బెద్దికటిస్థలి గంగిగుబ్బచ
న్గొండల నుండు రామకవికుంజరుహస్తము క్రిందు సేసె వా
పండక బంటుపల్లి; యది పండిన నీకసుమాలధారుణీ
మండలనాథుఁ బోలునొక మానవమాత్రుని వేఁడఁబోవునే!

మఱియు

ఉ. రాతిరి నేను పస్తు హయరత్నము పస్తు కవీంద్రగాయక
వ్రాతము పస్తు........................
లేఁతమిటారి నావయసులేమ యుపేక్షఁ బస్తు భూవరా!

ఇత్యాదిపద్యమునుగూడఁ గొందఱు శ్రీనాథకృత మందురుగాని యదియు రామకవికృతమే యని పలువుర పారంపర్యపు వినుకలి. ప్రతికూల ప్రమాణములుగలవాని నిట్టివానిని విడనాడవచ్చును. కాని శ్రీనాథునివిగా వినఁ బడుచున్న చాటుధారల నన్నింటిని శ్రీనాథశత్రువు లెవ్వరో కల్పించినా రనువారి స్వకల్పితపువాదమును నేను సంభావింపఁజాలను.

మఱియు "ఎట్టిజారుఁ డయినను దనదుశ్చారిత్రమును దానే ప్రకటించుకొనుచుఁ బద్యముల వ్రాయునా?

కావున శ్రీనాథుఁడు జారుఁ డనునపవాద మాతని కాలము లో లేక యాతని యనంతరము చాలఁ గాలమునకుఁ బుట్టి యుండు నని తలఁపవలసియున్నది'' అని యొక యాక్షేపము గలదు. ఈ యాక్షేపమునకు లోకజ్ఞత చక్కఁగా సమాధానము నొసఁగఁగలదు. లోకమున విషయవాసనల జయింపగలవా రేకాలమునఁ గాని యసాధారణముగా నుందురు. లౌకికవిషయసముల్లాసముతో నుండు వారికి భోగవాంఛలు పొంగారుచుండును. అయినను సర్వసౌభాగ్యములు గల్గియుండియు నందందుఁ గొందఱు సువిరక్తులై. నిర్వికారులై. ధీరవ్రతులై వెలయుచుందురు. సాధారణముగా ననేకులు స్వాంతము జజ్జువాఱుచున్నను లోకనిందకు వెఱచియు, సంఘమర్యాదకు జంకియు, నింకను బలుబాధలకు భయపడియు సద్వర్తనమును సాగించుకొనుచుందురు. అట్లు వారు పవిత్రవర్తనమును బడయుట గూడ నిజముగా భగవదనుగ్రహాయత్తమే. సన్నివేశములు స్వాధీనములై దుష్ప్రవర్తనమునకుఁ ద్రోవ లొసఁగుచున్నను, చిత్తము చిదుకుచున్నను, చిత్రముగా నపాయముల కందక పవిత్రవర్తనమునే పడయఁ గల్గుచుంట భగవదనుగ్రహాయత్తమే కాదా! రహస్యముగాఁ దమవర్తన మెంతేని క్రుళ్లువాఱి దుర్గంధిల

మై రోఁత గొల్పుచున్నను గొందఱు బాహిరముగాఁ బరి శుద్ధులువోలె శిష్టతను నటించుచు శ్రీరంగనీతు లాడు చుందురు. లోనెల్ల నపవిత్రతతో నిండియుఁ బయికిఁ బరమ వేదాంతములు పలుకుచుఁ గాషాయములఁ దాల్చి సన్యాసి వేషములతోఁ గొందఱు పయోముఖ విషకుంభ ములువోలె లోకమును మోసగించుచుందురు. తారతి సచ్చరిత్రులయ్యును కొందఱుపయికి దుశ్చరిత్రులువోలెఁ దోఁచునట్లు ప్రవర్తించుచుందురు. తమ సచ్చరిత్రభంగ మును జాటుసేయక సంతాపముతో వెల్లడించుకొనుచుఁ గొందఱు కుందుచుందురు. తమ తప్పిదములను దప్పిదము లఁగాఁ గూడఁ దలఁపక కొందఱు కొండాడుకొనుచుందురు. తప్పిదముల బలములుగూడఁ గాలభేదములబట్టి తారా్మ రగుచుండును. ఒక కాలమునఁ బ్రబలముగాఁ దలఁపఁబడు తప్పిదము కాలాంతరమున దుర్బలముగాను, ఒప్పిదము గాను గూడఁ దలఁపఁబడుటయుఁ గలదు. లోక మింత వింతతీరు గలది.

శ్రీనాథుఁడు సుఖదుఃఖములను, లాభనష్టములను, మానావమానములను, దనకుఁ దటస్థించినవానిని జాటు సేయక చాటిచెప్పుకొనుస్వభావము గలవాఁడు. తన గృహచ్ఛిద్రములను, దేశాటన క్లేశములను, దారిద్ర్య

మును, వాసివలని యవమానములను నాతఁడు కల కాలము దెలియఁదగునట్లు కవితలో వెలయఁ జెప్పు కొన్నాఁడు. నేలపన్ను నీయఁజాలకపోఁగా రాచవారు నగరివాకిట నిలఁబెట్టి భుజముపై నల్లగుండు మోపుటను, చేతులకు వెదురుగొడియ వేయుటను, కాళ్లకు నిగళయుగళము దగిలించుటను, నెదురెండలో నూరివీధులఁ ద్రిప్పుటను అవమానములని యడఁచి పుచ్చక చాటి చెప్పుకొన్న జగజెట్టికి శ్రీనాథున కీఁకఁ దనవలచి వర్తించినశృంగార వర్తనమునుగూర్చియా సిగ్గుపాటు ! అతఁడు దాని నొక ప్రాభవవిశేషముగానే పరిగణించెను. ఆతఁడే కాదు; ఆతని నాదరించిన యాకాలపు మంత్రులుగూడ నట్లే పరిగణించిరి. కాకున్నచో భీమఖండమునఁ "గాంచీవరాక్షికతారహః" రేత్యాదిపద్యమును రచించుట యెట్లు ?

కవులు గొంద ఱిట్టివారు గలరు

కవికులతిలక మగు కాళిదాసునిఁ గూర్చియు నిట్టివంటి ప్రతీతి గలదు.

శ్లో. ధన్యాం విలాసినీం మన్యే కాళిదాసో య దేతయా
నిబద్ధ స్స్వగుణై రేవ శకుంత ఇవ పంజరే.

ఇత్యాదిశ్లోకములు తజ్జ్ఞాపకములు గలవు. మేఘదూతమున నాతఁడు:—

"జ్ఞాతాస్వాదో వివృతజఘనాం కో విహాతుం సమర్థః"

అని తన యౌవనాస్వాదజ్ఞతను జాటుకొన్నాఁడు.

కవిశేఖరుఁ డగు రాజశేఖరుఁడు:—

శ్లో. కర్ణాటీదశనాంకిత శ్శితమహారాష్ట్రీకటాక్షాహతః
ప్రౌఢాన్ధ్రీకుచగుమ్భితః ప్రణయినీభ్రూభంగవిత్రాసితః;
లాటీబాహువివేష్టితశ్చ మలయస్త్రీతర్జనీతర్జిత
స్సోయం సంప్రతి రాజశేఖరకవి ర్వారాణసీం వాఞ్ఛతి.

అని తన నానాదేశవిలాసినీభోగానుభూతిని వెల్లడించుకొన్నాఁడు.

ప్రచండపండితకవి యగు జగన్నాథ పండితరాయఁడు :—

శ్లో. యువనీ నవనీతకోమలాంగీ
శయనీయం మమ యాతిచేత్కదాచిత్
అవనీతల మేవ సాధు మన్యే
న వనీ మాఘవనీ వినోదహేతుః.

అని తనయువనీప్రియత్వపు ముచ్చటఁ జెప్పుకొన్నాఁడు. భామినీవిలాసము తత్ప్రియతాజ్ఞాపకముగా రచిత మయ్యె నని యైతిహ్య మున్నది. కాశీపట్టణమున విద్వాంసు లీపండితరాయని బహిష్కరించి రఁట!

ఇట్టివా రింకను గలరు; వీరు సంస్కృతకవులు; తెలుఁగుఁగవీశ్వరులు నిట్టివా రున్నారు. ధూర్జటికవి శాళహస్తీశ్వర శతకమునందు "సంతోషించితిఁ జాలుఁజాలు రతిరాజద్వారసౌఖ్యంబులన్" అని తనిసి విసివినాఁడు.

ఈతనికవితామాధుర్యమునకు మెచ్చి శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారొసఁగిన సమస్యయు నేకవియో చేసిన పూరణమును సుప్రఖ్యాతములు.

చ. స్తుతమతి యైనయాంధ్రకవి ధూర్జటి పల్కుల కేల కల్గెనో
యతులితమాధురీమహిమ; హా తెలిసెన్ జగదేకమోహనో
ద్ధతసుకుమారవారవనితాజనతాఘనతాపహారిసం
తతమధురాధరోదితసుధారసధారలఁ గ్రోలుటంజుమీ !

ఈధూర్జటి మనుమఁడును కృష్ణరాయవిజయప్రబంధకర్తయు నగుకుమారధూర్జటికవికూడఁ బైసమస్యను తనగ్రంథమునఁ బ్రశంసించుకొన్నాఁడు !

సాహితీసమరాంగణసార్వభౌముఁ డగుమహారాజు విద్వద్గోష్ఠిలో నట్టి సమస్యాపూర్తి జరగినది. అది పూరించిన కవీశ్వరుఁడు గాని, విన్న మహారాజు గాని, అట్టి వర్తనముతో నున్నయాకవీశ్వరుఁడుగాని దానికి నేవగించుకొనువారుగా నుండు రేని యది సందర్భించునా ?

వేయేల ? నీతివర్తనమువిషయమున భూతకాలముకంటె వర్తమానకాలమే హెచ్చుగాఁ గీర్తనీయ మని నానమ్మకము. రాజులకు, రాజమంత్రులకు, రాజాస్థానకవులకు వేశ్యాప్రియత్వ మొకవిభవముగా

సమ్మానార్హముగాఁ బూర్వకాలమునఁ బొగడ్త గను చుండెడి దనుట కెన్నియేని ప్రబలప్రమాణము లున్నవి. అది దోషముగా, నవమానకారణముగా, నడఁచి పుచ్చఁదగిన యపరాధముగా నేఁటికాలమున నెన్నఁ బడుచున్నది. కాని భూతకాలమునం దంతరోఁత లేదు. స్మృతీతిహాసాదులలోని విషయముల నిప్పుడు పేర్కొ నను. మహారాజగు శ్రీ కృష్ణదేవరాయల యాముక్త మాల్యదలో "భోగినీసంగతికి రాజు పోవుట" వర్ణిత మయ్యెను. మఱియు నామహారాజునకు పలువురు భార్య లప్పటికే వెలయుచుండినను శ్రీకాకుళ పుణ్యక్షేత్రమున కరిగి హరివాసరోపవాసవ్రతముతో నున్న నాఁటిరాత్రి యంధ్రనాయకస్వామి స్వప్నప్రత్యక్షమై చేసిన యను గ్రహము "ఇతోధిక బహుప్రేయసీప్రాప్తి" వ్యంజక ముగాను నుండెను! ఇప్పటికి నించుమించుగా ముప్పది యేండ్లకు మునుపటి కాలమువఱకు వర్తిల్లిన మహా విద్వాంసుఁడు, మహాప్రతిభాశాలి, మహాకవి యగు మాడభూషి వెంకటాచార్యులవారి వేశ్యాప్రియత్వము విఖ్యాతము. వారి ప్రేయసి యగురామావధూటిమేడ నేఁడును గుంటూరఁ గలదు. "అభినవ పండితరాయ నిరంకుశచర్య వేంకటాచార్య" యని వారిబిరుదు. వారి

రామావధూటి తారావళిని చాటుపద్యమణిమంజరి 2 భాగమునఁ బ్రకటించితిని. అందు విడువఁబడిన పద్యముల నిందుఁ జేర్చుచున్నాను.

సీ. ఫలహారమును జేసి పవళింపఁగా వచ్చి
విడె మిచ్చి నేఁడు నేఁ దలఁపఁ బోని
కోవతె నిట పంపుకొనుఁడు మీ రని పోయి
జలకంబు లాడి పూసలు ధరించి
లలి జిల్గుమల్లుసెల్లా గట్టి రవిక చే
పట్టి రాఁజూచి యాపాదమస్త
కంబు గాన్పింప మోహంబునఁ బైఁబడి
గ్రుచ్చి కౌఁగిటఁ జేర్చి కుచయుగంబుఁ
బట్టఁబో రామలక్ష్మి పార్శ్వముననుండి
హుమ్మనుచుఁ బల్క నంత నే నులికిపడఁగ
దానితో నే మనుచు నీవు పూనుకొన్న
కీవి మఱవంగఁ దరమె రామావధూటి,

సీ. ఒకనాఁటికలలోన నుదయమే నినుఁ బట్టి
రతి గోర నిపుడు నిస్త్రాణఁ జేయు
మధ్యాహ్న మని తెల్పి మధ్యాహ్నమున రాఁగ
విడెము సేయుం డని విడెము సేసి
నంతట నిద్రించి యావల మీయిష్ట
మని కూర్కి లేచిన వెనుక జుట్టు
దువ్వెద రమ్మని దువ్వుచు రాత్రికి
నిస లని చేతిలోఁ జేయి వేసి

యీటులఁ దండన సేయునంతటను నిద్ర
మేలుకొని గుండె ఝల్లన మేను గుఱిచి
సొమ్మసిల్లి యొకింత యూరూరు మనుచు
మగని వెపియించుచుంటి రామావధూటి!

సీ. కలగంటి నొకరాత్రి కనకాంగి నీతోడ
సమరతిలోఁ గేళి సల్పినట్లు
కలగంటి నొకరాత్రి కలకంఠి నీ వు
పరతిలో నను గుషాల్పఱిచినట్లు
కలగంటి నొకరాత్రి కలికి గాఢాలింగ
నాదిసౌఖ్యంబుల నలరినట్లు
కలగంటి నొకరాత్రి కమలాక్షి నీతోడ
బంధలీలలఁ జాల బడలినట్లు
ఒక్కరాత్రిని కలఁ గంటిఁ జొక్కి నేను
నీదు కెమ్మోవి యానుచో నీవు నాదు
పైపెదవి యానుచును దెప్పపాటు లేక
మన్ముఖము జూచునట్లు రామావధూటి!

ఈ పరిశీలనమువలన నెట్టిజారుఁ డయినను తన దుశ్చారిత్రమును దానే ప్రకటించుకొనుచుఁ బద్యముల వ్రాయునా యనునాక్షేప మసాస్త మయినది. "స్వచ్ఛమగు శ్రీనాథునికీర్తిని గళంకిత మొనర్చు నాతఁడు విషయలోలుఁ డని నిరూపించు నైతిహ్యములును జాటుపద్యములును గొన్ని యంధపరంపరగ నంధ్రలోకమునఁ గొంతకాలమునుండి వ్యాప్తములై యుండుట పాఠక

మహాశయము లెఱింగియే యుందురు. మోహాంధకార మూలకము లగునీగాథలను భేదించి వినిర్మలకీర్తి తేజో విరాజితం బగుశ్రీనాథునిదివ్యమూర్తిని సాంధ్రలోకము నకుఁ బ్రకాశింపఁజేయు విజ్ఞానభానూదయమునకు శ్రీశాస్త్రిగారి హృదయమునఁ గూడ నవకాశము లేకపోయి నది." అని శృంగారశ్రీనాథవిమర్శకులు నాపై దెబ్బఁ దీసిరి. ఇప్పటి కించుమించుగా నేనూ ఱేండ్లకుముం దుండిన శ్రీనాథకవీశ్వరునిచరిత్రమును నేను తద్గ్రంథములను శాసనములను నైతిహ్యములను నితర సాధనములను సమకూర్చుకొని శక్తికొలఁదిని జక్కఁజూచి సంధానించి తిని. వానింబట్టితత్స్వరూపస్వభావాదులు గొంతవఱకును మేయములయ్యెను. పైవిమర్శకులు శ్రీనాథుని నిప్పుడుశంక మూర్తిని జూచిరట కాని వాస్తవముగా నే నట్టిదానిఁ జూడలేకపోయితిని. లోకసామాన్యుఁ డయిన నేను నేఁటి కేనూఱేండ్లకుఁ బూర్వమున్న శ్రీనాథుని మూర్తి నెట్లు చూడఁగలను? అట్టిదివ్యదృష్టి నాకు లేదు. నేను లోకోత్తరుఁడఁ గాను. ఐతిహ్యములు చాటుపద్యములు అంధపరంపరగ వచ్చుచున్నవట! ఓహో! లోక పుగ్రుడ్డితనమును దివ్యదృష్టిగలవారు వీరుగదా తెలియఁ గల్గిరి! అవి మోహాంధకారమూలకము లట! ఎవరి

దామోహాంధకారము ? వీరివాక్యములు స్వతఃప్రమాణములుగాఁబోలును ! విజ్ఞానభానూదయమునకు నాహ్లాదయమునఁగూడ నవకాశము లేకపోయెనట ! చేయిసాగినట్లెల్లఁ జెలరేఁగి వ్రాయుచుండు వ్రాఁతల కిట్టివాని కేమని బదుళ్లు చెప్పవచ్చును ?

లాక్షణికోదాహృతులు

క్రీడాభిరామము శ్రీనాథకృతమే యనుట కింతదాఁకఁ బెక్కు సాధనములఁ జూపితిని. కాని శృంగార శ్రీనాథముపై విమర్శము వెలయించిన విమర్శవిశారదులింక నొక యాక్షేపమును నిక్షేపించిరి.

"అప్పకవి మొదలయిన యాధునిక లాక్షణికులొకరిద్దఱు క్రీడాభిరామమందలి పద్యములను శ్రీనాథుని వీథినాటకములోని వని యుదాహరించినను బూర్వలాక్షణికులు పలువురు—అందులో శ్రీనాథున కించుమించుగా సమకాలికు లగుశ్రీధరాదులుకూడ ఈ గ్రంథమందలి పద్యములను వల్లభరాయని వీథినాటకములోనివనియే తమలక్షణగ్రంథములలో నుదాహరించియున్నారు. ఈవిషయము శ్రీశాస్త్రిగారి సిద్ధాంతమునకుఁ బ్రబలబాధకము గాఁగలదు. శాస్త్రిగా రీసంగతిని పూర్తిగా విస్మరించి యిందుంగూర్చి యేమియును జర్చింపరయిరి.

శ్రీనాథవల్లభరాయల దొంగతనమును గనిపెట్టు మన పాటి నైపుణ్యము వారికి లేకుండెనో?.' పై వాక్యములు బూటకంపు బూకరింపులబుంగలు; దుర్వివేకధురంధరములు. ఎట్లనఁగా:—క్రీడాభిరామమందలి పద్యములను శ్రీనాథుని వీథినాటకములోని వని యుదాహరించినవారు అప్పకవి మొదలయినవా రొకరిద్దఱు గారు. నలుగు రైదుగురు. అప్పకవీయము, లక్షణదీపిక, వీరరాజీయము, లక్షణ సారసంగ్రహము మొదలగు గ్రంథములఁ జూచునది. మఱియు వీ రెల్ల రాధునికులును గారు. ఆధునికు లనుట వీరేశలింగము పంతులుగారు 'ఆధునికకవులు' అని చేసిన కవిచరిత్రవిభాగము ననుసరించి దేని క్రీడాభిరామపద్యములను శ్రీనాథుని పేర నుదాహరించిన వారిలో నొకరిద్దఱే యాధునికకవుల లోనివా రగుదురు. కాని పలువురు మధ్యకవులలోనివారు. లాక్షణికులు పలువురు క్రీడాభిరామపద్యములను వల్లభరాయని పేర నుదాహరించి రనుట దబ్బఱ. అట్టి లాక్షణికుఁ డొక్కఁడేని నాకుఁ దెలియరాలేదు. అనేకులు లాక్షణికులు శ్రీనాథుని పేరఁ గ్రీడాభిరామపద్యముల నుదాహరింపఁగా నొకరిద్దఱు మాత్రమే యట్లుదాహరించి రనుటయు, నొక్కలాక్షణికుఁడేని వల్లభరాయని పేర నాపద్యముల

నుదాహరింపకపోఁగాఁ బలువురు లాక్షణికులు అందును శ్రీనాథున కించుమించుగా సమకాలమువా రగుశ్రీధరాదులు అట్లుదాహరించిరనుటయు నప్రామాణికోక్తులు. శ్రీధరాదు లగులాక్షణికులు శ్రీనాథున కించుమించుగా సమకాలమువా రట! ఇట్లనుటకుఁ బ్రబలప్రమాణములు మృగ్యములు. శ్రీధరుఁడు గాక మఱి యుఁక 'ఆదులు' ఎవ్వరు? ఈవిషయములట నాసిద్ధాంతమునకుఁ బ్రబల బాధకములట! అందుచేత నేను వీనిని బూర్తిగా విస్మరించితినట! విమర్శకులు బలేపూర్వపక్షమును వెల్లడించి నావాదమును సిద్ధాంతము గాకుండఁ జేసిరిగదా! నే నెఱిఁగినంతలో లాక్షణికు లెవ్వరును క్రీడాభిరామ పద్యములను వల్లభరాయని పేర నుదాహరింపలేదు. ప్రబంధరత్నాకర మనుపేర ప్రబంధపద్యములను సంధానించిన పెదపాటి జగన్నాథకవి యొక్కఁడుమాత్రము (ఈతనిది లక్షణగ్రంథము గాదు.) వల్లభరాయని పేరఁ గ్రీడాభిరామపద్యముల సేకరించినాఁడు. ఈవిషయమును నేను శృంగార శ్రీనాథమున స్పష్టముగాఁ జేర్కొనియే యుంటిని. ఈజగన్నాథకవి పెద్దనాదులకుఁ దర్వాతివాఁడు. ఆంధ్రచ్ఛందో లక్షణగ్రంథములలో లక్షణసారము అథర్వణచ్ఛందము ఉత్తమగండచ్ఛందము గోకర్ణచ్ఛం

దము కవిగజాంకుశము కవిసర్పగారుడము కవిలోక చింతామణి కవిరాక్షసచ్ఛందము నీలకంఠచ్ఛందము అనునవి నే నెఱింగినంతవఱకుఁ బ్రాచీనములు. ఇందుఁగొన్ని శ్రీనాథునకుఁ బూర్వమే వెలసినవి. స్థూలదృష్టి నిట్లు చెప్పుటగాని వీని కన్నింటికిని రచనాకాలము స్పష్టముగా నిర్ణయింప శక్యముగాకున్నది. ఇవియెల్ల నముద్రితములు. ఇందుఁ బెక్కింటి యునికిగూడ నెఱుఁగరాకున్నది. ఇందు కవిగజాంకుశము కవిసర్పగారుడము లక్షణసారము కవిసార్వభౌమచ్ఛందము కవిలోకచింతామణి అనునవి మాత్రమే సమగ్రముగానో అసమగ్రముగానో దొరకినవి. వీనిలో నెందుఁగాని క్రీడాభిరామపద్యములు గానరావు.

శ్రీనాథునికిఁ జాలఁ దర్వాతివారిలో చిత్రకవి పెద్దన, ముద్దరాజురామన, గణపవరపు వేంకటకవి యనువారి గ్రంథములు సర్వలక్షణసారసంగ్రహము, కవిసంజీవిని, ప్రయోగరత్నాకరము అనునవి దొరకి యున్నవి.

ఆ తేండ్లక్రిందట మైసూరు దొరతనపువారియొద్ద నుండి కె. వి. లక్ష్మణరావుగారు కొన్ని తెలుఁగుగ్రంథము

లను సాహిత్యపరిషత్తునకై కొనిరి. చిత్రకవి పెద్దన సర్వలక్షణ సారసంగ్రహము, హరిభట్టు నృసింహపురాణము మొదలగునవి యవి యాంధ్రసాహిత్యపరిషద్భాండారమున నిప్పుడున్నవి. మైసూరనుండి రాఁగానే వాని నేనుగడముట్టుఁ బరిశీలించితిని. వానిఁగూర్చి కొంతలఘుసూచిక వ్రాసికొంటిని. చిత్రకవి పెద్దనకృతిలో క్రీడాభిరామపద్యమున్నట్టు నేను వ్రాసికొన్నసూచికలోఁ గానరాదు. అందాపద్యములు లేవనియే నానమ్మిక. ముద్దరాజు రామన గ్రంథమునను, గణపవరపు వేంకటకవి గ్రంథమునను గూడ క్రీడాభిరామ పద్యములు వల్లభరాయని పేరనుదాహృతము లగుట నాకుఁ గానరాలేదు.

శ్రీధరచ్ఛంద మింతవఱకు నా కెక్కడను గానరాలేదు. ప్రసిద్ధ గ్రంథాలయములం దెందును దాని యునికి తెలియరాలేదు. రంగరాట్ఛందస్సు మొదలగు లక్షణగ్రంథములందు శ్రీధరచ్ఛందములోనివిగా నీ క్రిందిపద్యము లుదాహృతము లయ్యెను.

క. మయరసతజభగణంబులు
నయధనభయవిలయబంధనశ్రీ తేజో
జయములు క్రమమున నొసఁగును
ప్రియసరసవచోభిరామ పిన్నయసోమా!

క. సురనరతిర్యగ్గౌరవ
వరగతు లగుభూసురాదివర్ణాక్షరముల్
గురులఘువులు నరసురగతు
లరిరాయవిభాళ! సోమ! యవనీపాలా!

వీనింబట్టి యది 'పిన్నయసోమ' భూపతిపేరం జెప్పంబడినట్లు తెలియనగును. ఆతం డారెవీటి బుక్కరాయలవంశమున పూర్వుండే యని తలంపందగును. పైపద్యము లిట్లు సోమభూపతిసంబోధనముతో నున్నను శ్రీధరచ్ఛందస్సులోనివిగా లక్షణగ్రంథములం దుదాహృతము లగుపద్యములు పెక్కులు విష్ణుసంబోధనములతోంగూడ నున్నవి. ఇందేపద్యములు సరి యయినవో యెఱుంగరాదు. ఆగ్రంథము దొరకినప్పుడుగాని దానింగూర్చి యిదమిత్థ మని నిర్ణయింపంజాలము. శ్రీధరచ్ఛందము నేను జూడలేదు కనుకం జెప్పంజాలను గాని తక్కిన గ్రంథములందు క్రీడాభిరామపద్యములు వల్లభరాయని పేర నుదాహృతము లయ్యె ననుట కాధారము నాకుం గానరాలేదు. ఇప్పటికిం గ్రీడాభిరామము శ్రీనాథకృతము కాదనువారి సర్వవాదములకు శక్య మయినంతవఱకు సమాధానము చెప్పితిని.

ప్రేమాభిరామము

రావిపాటిత్రిపురాంతక కవీశ్వరుఁడు ప్రేమాభిరామ మనుపేర సంస్కృతమున రచియించిన వీథీరూపకము ననుసరించి తెలుఁగున సీక్రీడాభిరామము రచితమయ్యె నని యిందుఁ గలదు. ప్రేమాభిరామము నేఁడు గానరాదు. ఈక్రీడాభిరామ మాప్రేమాభిరామచ్ఛాయ ననుసరించి రచింపఁబడినదే కాని దానికి సరి యయిన తెనుఁగు గాదు. ఓరుగంటిప్రాంతమున నున్నవాఁడు మఱింగంటి సింగరాచార్యుఁడు సీతాకళ్యాణ మను గ్రంథమునఁ దాను ప్రేమాభిరామమును ద్విపద కావ్యముగా రచించినట్లు చెప్పుకొన్నాడు. ఆకవి గ్రంథములు పెక్కులు దొరకినవి గాని ప్రేమాభిరామ ద్విపద దొరకలేదు.

> "అనఘ ! ప్రేమాభిరామ ధనాభిరామ
> కావ్యములు జాతివార్తలు గడలుకొనఁగ
> ద్విపదలుగఁ జేసితిని గదుఁ గృపను నెన్నఁ
> బూని షోడశవత్సరములనె మొదల"—(R 708)

త్రిపురాంతకుఁ డాంధ్రకవీశ్వరులలో నిరుపమానుఁడు. తత్కృతి యుదాహరణ [1] మొక్కటి మాత్రము నేఁడు గానవచ్చుచున్నది. ప్రబంధరత్నావళిలో అంబికాశతకము, చంద్రతారావళి

1. మా. రామకృష్ణకవిగారు దానిఁ బ్రకటించిరి.

యను తత్కృతులలోని పద్యము లుద్ధృతములై కానవచ్చుచున్నవి. దొరకిన రచనములఁబట్టి చూడఁగా నాకవీశ్వరునికవిత యతిప్రశస్త మని తలఁపఁదగి యున్నది. క్రీడాభిరామ పద్యములకు మూలకల్పములనఁ దగిన శ్లోకములు నాకుఁ గొన్ని గానవచ్చినవి. పెద కోమటి వేమారెడ్డిగారు రచియించిన సాహిత్య చింతామణిలోఁ గానవచ్చుటచే నాశ్లోకములు ప్రేమాభిరామములోనివి గావచ్చు నని నమ్మవచ్చును.

శ్లో. పరారి సందర్శితసన్నివేశా
పరుత్పరాభూతపయోజకోశా
ఇహైవను స్తాళఫలోపమానా
స్తనౌ కిమన్తౌ ప్రకటౌ భవేతామ్.

చ. దొరసెను? సందు చుట్టుకొని
తోరణకట్టె నురోవిభాగమున్.

97 పుట చూడుము.

శ్లో. తరుణం సర్షపశాకం
నవౌదనం పిచ్ఛిలాని చ దధీని
స్వల్పవ్యయేన సుందరి
గ్రామ్యజనో మృష్ట మశ్నాతి.

ఈశ్లోకము వృత్తరత్నాకర వ్యాఖ్యలో నుదాహృత మయ్యెను. దీని కీ క్రిందిపద్య మనుకృతియే.

గీ. శీతకాలంబు కడి మాద సేయఁ గుడుచు
భాగ్యవంతుండు తేపాడి పల్లెపట్లఁ

గొజ్జయోరెంబు నిగురావహారతోడఁ
బిచ్ఛిలం బైన నేతితోఁ బెరుగుతోడ.

18 పుట చూడుము.

'కొజ్జయోరెంబు' అనుచో 'క్రొత్తయోరెంబు' అని కవిపాఠమై యుండవచ్చును.

శ్లో. పృథులజఘనభారం మన్దమాన్దోలయన్తీ
ప్రచలితకుచకుంభా సంభ్రమత్కర్ణపూరా
మృదుచలదలకాన్తా ముగ్ధపుంభావలీలా
మభినయతి హరిద్రాపేషణచ్ఛద్మనైషా.

క్ర. పరిపాటీఖర్వఖర్జూపరతిసమ మూగం
భ్రాంతసంభోగభంగిన్.

34 పుట చూడుము.

గ్రంథపాతములు

ఇప్పుడు ప్రకటితమయినయీగ్రంథమున గ్రంథపాతములు పెక్కులు గలవు. తంజావూరిలైబ్రరీలో నున్న దీని మాతృక యగుతాళపత్రప్రతి వ్రాఁతలోనే పెక్కు గ్రంథపాతము లున్నవి. దాని మాతృకలోఁగూడ నవి యుండవచ్చును. ఈకృతి యవతరణిక యెంత గ్రంథము గలదో? అది యిందు లేదు. కాని యందలి పద్య మొక్కటిమాత్రము ప్రబంధ రత్నాకరమునఁ గలదు. దాని నిం దింతకుముం దుదాహరించితిని. 57 పుట కడ

పట నొక గ్రంథపాత మున్నట్లున్నది. మాతృకలో నట్లు గానరాదు గాని గ్రంథసందర్భమునుబట్టి చూడఁగాఁ గొంత గ్రంథలోప మున్నట్లు తోఁచును. 69 పుటలోఁ గొంత గ్రంథపాతము గలదు. తంజావూరి లైబ్రరీలోనే వేఱొక తాళపత్రగ్రంథ సంపుటమున నీగ్రంథపాతము లోనిదిగాఁ దలఁపఁదగినపద్య మీక్రిందిది గానవచ్చెను.

సీ. తివిరి గోదావరీతీర దేశంబున
        విధవల విహయించె వీనితాత
కాకొల్ని తిరునాళ్ళఁ గలమాసకమ్మల
        వెదకి పొందినవాఁడు వీనితండ్రి
తరుసఁ జందురగిరి వాడముండల కెల్ల
        వెఱపు దీర్చినవాఁడు వీనియన్న
గర్భ మాదిగ నోరుఁగంటియక్కలవాడ
        వలతిమై తిరుగాడువాఁడు వీఁడు
అనఁగఁ దాత తండ్రి యన్నయుఁ దానును
పొగడు నెగడునట్టి పుణ్యుఁ డితఁడు.

...   .

...   .

మఱియు నింతకుముం దుదాహృత మయినపద్యము 'కలసి పెనంగుకాలమున' ఇత్యాదిక మీపట్టున నుండవలసినది గాఁదగును. 90 పుటలోఁగూడ గ్రంథ

పాతము గలదు. ఇంతదాఁకఁ జేర్కొన్న గ్రంథపాతము లం దేయేవిషయములు గలవో వానిపరిమితి యెంతో యెఱుఁగరాదు. 92, 93, 94 పుటలలోఁగూడ గ్రంథ పాతములు గలవు గాని వానిలోఁ బద్య గద్యభాగములు మాత్రమే లోపించినవి.

కథావస్తువిమర్శము

ఓర్గంటివా రగుమంచనశర్మ టిట్టిభసెట్టిగారల వృత్తమునుబట్టి వినుకొండకవి రచియించిన యీ వీథి నాటకమును బల్లాళరాజుల రాజధాని యగుదోరసము ద్రమున నుండి నటులు విచ్చేసి మోపూరి భైరవుని తిరునాళ్లలోఁ బ్రదర్శించినట్లుగా నేతత్ గ్రంథనిర్మా ణము గలదు.

క. నటులది దోరసముద్రము
విటులది యోర్గల్లు కవిది వినుకొండ మహా
పుటభేదన మాశ్రితయము
నిట గూర్చను బ్రహ్మ రసికు లెల్లను మెచ్చన్.

98 పుట చూడుడు.

కౌసల్నాటి మాధవునికుమారుఁడును, మీనా లప్పయ్యగారి మేనల్లుఁడును నగు గోవిందమంచశర్మ ఓరుఁగంటిలో ఆర్యవాటమునఁ గలకామమంజరి యను పునర్భువునకు ననుపుకాఁడై యుండెను. కార్యాంతర

వ్యాసంగమున నాతఁడు కొంత కాలము దేశాంతరమున వసించి యక్కడ మిత్రుఁ డయినటిట్టిభ సెట్టితోఁ గూడి తిరిగి కోరుకంటి కరుగుదెంచెను. మంచెనశర్మకు వలసిన ధనాదివ్యయమును సంపన్నుఁ డగుటిట్టిభ సెట్టిచేఁ బెట్టించుచుండెను. ఆ మిత్రు లిరువురును నొకనాఁటి వేఁకువజామున నేకశిలానగరమునఁ బ్రవేశించి యానగర వీథులలోని వింతలు విశేషములు సూచుచు, వినోదించుచు రాత్రికి గంతవ్యస్థలమును జేరి యక్కడ కామోత్సవమునకుఁ గడఁగుట యిందలి కథావస్తువు.

ఇట్టికథలో నేకశిలానగరవీథులలోఁ గన్పట్టుటనుబట్టి, ప్రసక్తానుప్రసక్తము లగుటనుబట్టి వివిధ విషయములు వర్ణితము లయ్యెను. వాని యనుక్రమణి విషయసూచిలోఁ గాననగును.

ఏకశిలానగరము

ఇందు వర్ణితము లయినవిషయములఁబట్టి నేక శిలానగరస్థితి కొంతవఱకు గుర్తింపనగుచున్నది. నేఁ డది పాడుపఱుపఁబడి పరిఖ, ప్రాకార రేఖ, పెద్దగవని, కేశవ శ్రీ స్వయంభూని కేతనముల నేలమట్టములు మొదలగు శిథిలచిహ్నము లల్పముగాఁ గలదై పల్లెరుపాడుగా నున్నది గాన దాని యానాఁటి సన్నివేశముల గుర్తించుట కీగ్రంథము కొంత తోడ్పడును. ఆ యీవిషయము నించుక విస్తరింతును.

ఏకశిలానగర ప్రాకారమునకు వెలుపలనుండి టిట్టిభ మంచనశర్మలు సూర్యోదయకాలమునఁ జూడఁగా నగరములోని సౌధాగ్రములు గానవచ్చినవి. వారిర్వురును దొలుత వెలిపాళెమునఁ బ్రవేశించిరి. వెలిపాళె మనఁగా నగరప్రాకారమునకును బరిఖకును వెలితట్టున నున్న గూడెము. ఆవెలివాడలోఁ గట్టకడపట మేదర వాడ గలదు. అక్కడ కటకుటీరవిలాసినీవర్ణనము కొంత. అట పోవ నొక చండాలాంగన ఋతు స్నానార్థమై వచ్చుట గానవచ్చెను. దీనిఁబట్టి వెలిపాళెము నగరముచుట్టును గలపరిఖకు వెలుపల దానినంటి చుట్టియేని లేక పెద్దగవనిప్రాంతములం జుట్టియేని కల దనియు నందుఁ దుట్టతుద మేదరవాడ గలదనియు నొక ప్రక్క చండాలవాటి గలదనియు చండాలస్త్రీ యగడ్తనీటిలో ఋతుస్నానము చేయ నేతెంచె ననియుఁ దెలియనగును. అట కొంత చనఁగా నొకకర్ణాటి కుండలో నీళ్లఁ గొంపోవుట గానవచ్చెను. ఆస్త్రీ నీళ్ల నగడ్తనుండియే కొనిపోవుచుండవచ్చును. దీనిఁబట్టి యగడ్త జలసమృద్ధమనియు, నాజలము వెలిపాళెమువారి స్నానపానాదులకుఁ దగియుండె ననియుఁ దెలియనగును ఆవల వారు హట్టమార్గమునఁ జనిరి. హట్టమార్గ

మనఁగా యంగడివీథి, నగరములోనికిఁ బోవు ముఖ్య మార్గము. అందు 'మైలసంత' గలదు. నగరము లో పాళెమున 'మడిసంత'యు, వెలిపాళెమున 'మైలసంత' యు నుండెడివి గాఁబోలును. మడిసంతలో నున్నత జాతులవారు గొనఁదగిన వస్తువులు (కూరగాయలు మొదలగునవి) యుండెడివి గాఁబోలును. మైలసంతలో నిమ్నజాతులవారికిఁ గావలసిన వస్తువు (మత్స్యమాంసాదు) లుండెడివి గాఁబోలును. ఈ మైలసంత యేకశిలా నగరమున నే కాక విద్యానగరమందును గలదు.[1]

మైలసంతలో 'సుసరభే'త్తను మందు నమ్ము మందులదానిని మనకథాపాత్రములు గాంచిరి. ఈమందును బ్రాహ్మణుఁ డగుమంచనశర్మ యింతకుముందెఱుఁగఁడు. కోమటిబిడ్డఁ డగు (వర్తకుఁడు గాన కాఁబోలును) టిట్టిభసెట్టి యెఱుఁగున్నాఁడు. (23 పుట చూ) ఆనాఁడిట్టిమందులు మైలసంతలో బాహాటముగా ఘోషణముతో నమ్మఁబడుచుండెడి వని తెలియనగును. ఈ సందర్భమునఁ జెప్పఁదగినవి శాస్త్రీయములు, సాంప్రదాయికములు నగువిషయములు పెక్కులు గలవు గాని,

---

1. దక్షిణహిందూదేశ శాసనసంచయము 4 వాల్యూం 248 నెం. శాసనము చూచునది.

విడుచుచున్నాఁడను. నేఁడును 'మందులవా' ళ్లను పేరఁ బల్లెటూళ్లలోఁ దిరుగాడు దేసద్రిమ్మరియాఁడువాండ్రి టువంటి యౌషధములను గుప్తముగా విక్రయించు చుందురు. అట పోవఁగా వెలిపాళెమునడుమ హాలికవాటి గానసయ్యెను. తద్వర్ణనము కొంత. అట చనఁగా వీథీ విటంకమున కర్ణాటవేశ్య గానవచ్చెను. ఈగ్రంథకర్త యిం చింతకుముందు మేదరకరణవేశ్య యని యిక్కడ 'కర్ణాటవేశ్య' యని పేర్కొన్నాఁడు. ఆయాజాతులలో వ్యభిచారవృత్తితో నుండువారి నట్లు పేర్కొనుట కలదు గాఁబోలును. అవలఁ జనఁగా జూదరులగుంపు జూదమాడు చుండుపట్టు గానవచ్చెను. అక్కడనే 'కనుమయవ్వలి దేశంబు కరణకాంత' యొారగ్రంతను సంపెఁగనూనె యమ్ముట గానవచ్చెను. ఓరుఁగంటికిఁ గనుమయవ్వలి దేశ మనఁగా, కర్ణూలుమండల మగునో, నల్లఁగొండలపశ్చిమ దేశ మగునో! సంపెంగనూనె నమ్మునీ కర్ణాటకాంత తెలికికులపుది. అక్కడి కుత్తరముగా మోహరివాడయు నందు కుట్రపువాఁడు అవికలు కుట్టుటయుఁ గానవచ్చెను. మోహరివాడయనఁగా యుద్ధభటులుండువాడయనుకొం దును. ఆవాడగడచియుత్తరముగాఁ జనఁగాఁ గొన్నియిం డ్లు నందు స్త్రీలు ఈరీర్చుకొనుట, పసుపు నూఱుకొనుట

గానవచ్చెను. ఇప్పటికి బాహ్యకటకవీథీవిటంకము లను మనకథాపాత్రములు దాటిరి. లోఁతైన పరిఖ, ఆకాశ మంటుప్రాకార రేఖ, జనసంకుల మైనపంకదార, (మలుపుద్వారము) స్వర్ణవికారము లయినతలుపులుగల పెద్దగవని అనువాని వారు సూచి చేరి ప్రవేశించి చొరఁబాఱిరి. అట్లు వారు చొరఁబాఱుటలో రథ, ఘోట, శకట, కరటియూథముల యొత్తిడి కోసరిల్లించుండ వలసెను. "రాజమార్గము ఏనుఁగులు, గుఱ్ఱాలు, బండ్లు, భటులు మొదలగువారిచే సంకులమై దూళి రేఁగుచు కష్టముమీఁదఁ బోవఁదగినదిగా నుండును. కావున మన మందుఁ బోవలదు. క్రంతత్రోవలు కలకలములు లేక సుఖ వినోదములతో నుండును. మఱియు నందుఁ బోవుటచే మనకు వేశవాటిక మధ్యవీథి దఱిసి పోఁగల్గును. అప్పటికి మధ్యాహ్న మగును. అప్పుడు 'అక్కలవాడ' (పూటకూళ్లయిండ్లవాడ) చొచ్చుటకు వేడుకై యుండును" అని మంచనశర్మ యంతకుముం దానగరమందు న్నవాఁడే కాన యీ విశేషముల నెల్ల నుపన్యసించి కోమటిబిడ్డ నందుల కంగీకరింపఁజేసినాఁడు. ఇర్వురును ఆలువరి (వప్రము) క్రిందిత్రోవగా నరిగిరి. అక్కడ పల్నాటివీరుల యాలయము గానవచ్చెను. ఆ వీరులు ప

ల్నాటివా స్తవ్యులుగాన వారికిఁ బల్నాటి నాలయము ముండు
ట యుక్తమే కాని, పదునాల్గవశతాబ్ది పూర్వార్ధమునాఁ
టికే యేకశిలానగరమునఁగూడ వారి కాలయము నిర్మి
త మగుట తత్కథామాహాత్మ్యాదుల కానాఁడు తెల్గు
దేశమునఁ గలగౌరవమును దెలుపుచున్నది. పల్నాటి
వీరచరిత్ర పాడువారిచేష్టలు, తత్కథాప్రకారములు
గొంత వర్ణితములయ్యెను. పల్నాటివీరచరిత్ర మాకో వెల
లో గచ్చుచేసిన చిత్రంపుగద్దె పలకమీఁదఁ జిత్రిత మ
య్యెనట! అట కొంత చనఁగా నేకవీరాదేవిగుడి గాన
నయ్యెను. తద్వర్ణనమున నేకవీరాదేవి యేయేగ్రామ
ములందు వెలసియున్నదో యాజాత్రలం దేమేమి వింతలు
నడచునో అది యెల్లఁ గలదు. ఆకాలమున నేకవీరాదేవి
జాత్రలు హెచ్చుగా జరగుచుండెడివి. నేఁడును ఎఱ
గొల్ల లనుపేరి దేసద్రిమ్మరి తెగవాండ్రు ఏకవీరాదేవికథ
లఁ బాడుచుందురు. పరశురామవిజయము, పరశురామ
రామాయణము, మాహురమ్మకథ ఇత్యాదులు వారు
పాడు ద్విపదప్రబంధము లిప్పుడును గలవు. 'మాహుర'
మనుపేరు గలగ్రామమున వెలసినదగుటనే యేకవీరకు
మాహురమ్మ యనియు నామాంతరము. ఏకవీరమ్మ
కాకతమ్మకు సైదోడట! ఏకశిలానగరము రాజధాని

గా నాంధ్రసామ్రాజ్య మేలిన కాకతీయాంధ్రచక్రవర్తు లకు నీకాకతమ్మ యిలువేల్పు. ఆమెకు సైదోడగుటచే నీ యేకవీరకునుగూడ నేకశిలానగరమునఁ గోవెల వెల సెను. ఏకవీరగుడి గడవఁగానే కామవల్లీమహాలక్ష్మి వలపును జూచుచు నొకజక్కులపురంధ్రి గానవచ్చెను. తత్కథాదివర్ణనము కొంత గలదు. ఇందుఁ గొంత విస్త రించి చెప్పవలసినవిషయ మున్నది. కామవల్లీమహా లక్ష్మికే కామేశ్వరి యని నామాంతరము. ఏడ్గురక్క లలోఁ గడగొట్టుదైనను కామవల్లీ మహాలక్ష్మి ముఖ్యు రాలు కావున నామె పేరు ప్రధానముగాఁ బేర్కొనఁబడు చున్నది. తక్కిన యార్వురకును వేర్వేఱు పేరులు గలవు. మొత్తమున వారి కెల్లరకును 'అక్క'లని పేరు. నేఁటికిఁ గూడ సర్వాంధ్రదేశమునను బ్రాహ్మణాది వర్ణముల వారి కీ కామేశ్వరి (అక్కలు) యిలువేల్పు. ఈ దేవి యిలువేల్పుగాఁ గలయిండ్లలో వివాహాది శుభకార్యము లు జరగినతోడనే యక్కలకొల్పును జరగును. ఆనాఁ డేడుగురు ముత్తైదువల కర్చనము జరగును. ఆంగ్లే యుల యుద్ధగీతములవలె నుద్రేకజనక మైనగానఫణితిని కామేశ్వరిపాట వీరవాద్యములతో నానాఁడు పాడుదురు, ఆపాటలీవరములో స్త్రీలకు కొండలకు సివ మెత్తు

ను. ఆయర్చనము జరగునాఁ డెంత తొందరించినను భోజనము లగుటకు సూర్యాస్తమయ మగును. "అక్కలు లేచేటప్పటికి నక్కలు కూస్తయి" అని నానుడి. నే నీయక్కలకథ నముద్రితములుగా నున్నయాదిలక్ష్మీ విలాసము కామేశ్వరిచరిత్రము నను గ్రంథములమూలమునఁ గనుఁగొనఁ గల్గితిని. *కామేశ్వరి నిలువేల్పునుగా నర్చించువారు పలువు రెఱుఁగఁ గోరుచున్నారు గాన తత్కథాసారము నిక్కడ తెల్పుచున్నాఁడను.

కామేశ్వరికథ

శ్రీ మహావిష్ణువు శ్రీరామావతారమున నుండఁగా శ్రీమహాలక్ష్మి చూచి తన్మూర్తిని వలచెను. తన వాంఛ దీర్ప నుత్తరీయాంచలము నందుకొని వేఁడెను. రామచంద్రమూర్తి యేకపత్నీవ్రతుఁడ ననెను. అవతారభేదమే కాని నీవు నాభర్తవే యని లక్ష్మీదేవి నిర్బంధించెను. రామచంద్రమూర్తి గర్హించెను. నన్నిట్లీయవతారమున దుఃఖపెట్టితివి గాన యింకొక యవతార

* కామేశ్వరిపాట 'స్త్రీలపాటలు' అను పేర ఏలూరుమంజువాణీప్రస్సులో ముద్రితము అయిన మూఁడుసంపుటములలో నొకదానఁ గలదు. కాని యది యధికదోషములతో నందదుకులుగా ననన్వితమై యసమగ్రమై యున్నది. అభణితితో నే దానికిఁ బాఠాంతరము గూడఁ గలదు. అది సరిగా మరల ముద్రింపఁదగినది.

మె_త్తి యిలువడి దప్పి గొల్ల చేడెలఁ గాళ్ల వ్రేళ్లఁబడి వేఁడి కూడి జారుఁడని యీఅడిఁ బడుదువుగాక యని యాది లక్ష్మి రామచంద్రమూ_ర్తిని శపించెను. రాముఁడు ప్రతి శాపమిచ్చెను. "సరే కాని యానాఁడు నీవుగూడ ఆది లక్ష్మి కామేశ్వరి యనుపేర వెలసి నామీఁదిమోహ మున నవయుచునే యుండెదవు పొమ్ము" అని. ఆదిలక్ష్మి శ్రీమహావిష్ణువుతో విన్నవించుకొనఁగా "నేను శ్రీకృష్ణా వతార మందెదను. నీవు శ్రీమహాదేవునకుఁ బు_త్త్రివై వెలసి మద్విరహక్లేశము నందఁగలవు. నేను కల్క్యవతా ర మందినప్పుడు మరల నీవు నన్నుఁ బొందఁగలవు పొ" మ్మనియెను. శ్రీమహావిష్ణువు కృష్ణావతార మందెను. ఆది లక్ష్మి మహాతపమున నున్నశివుఁ జేరఁబోయి నన్నుఁ బు త్రినిఁగాఁ గాంచుకొన ననుగ్రహింపు మని వేఁడెను. శివుఁ డు "నే నిప్పుడు మహాతపమున నుంటిని. గౌరి నింకను బెండ్లాడ లేదు. అంతదాఁక నీవీకొలన వసింపుము. గౌరిని బెండ్లాడినపిదప నీవు నాకుఁ బుత్రివై వెలయఁగలవు." అని యామె నొకకొలన నివసింపఁజేసెను. పిదపఁ గొంత కాలమునకు శివుఁడు గౌరిని బెండ్లాడెను. వా రిర్వురు దాంపత్యసౌఖ్యముల నందుచు వినాయక వీరభద్ర కుమారాదులఁ గనిరి. గౌరి యొకనాఁడు దనకుఁ బు_త్త్రి

కాసంతాన మనుగ్రహింపు మని విభుని వేఁడెను. ఆమె వేడుక దీర్ప నొకనాఁడు శివుఁ డామెతోఁగూడ లక్ష్మి యున్న కొలన జలక్రీడ సల్పుచుండెను. పరస్పరవిహార విలాసక్లేశమున గౌరి యాకొలన నేడుదోసిళ్ల నీరు ద్రావెను. లక్ష్మి యానీటితో గర్భమునఁ బ్రవేశించెను. “సప్తక్రమంబులఁ జవిగొన్నకతన” నామెకు లక్ష్మి సప్త కన్యకలుగా సద్యోగర్భమునఁ బుట్టెను.

“పొడవైన మెఱుఁగుల ప్రోవు చందమున
పెడతల జనియించెఁ బెంవాణి యనఁగ
శిరమున జనియించె శివవాణి యనఁగ
కొప్పున జనియించె కొండవా ణనఁగ
మొగమున జనియించె ముద్దరా లనఁగ
చన్నుల జనియించె జక్కులమ్మనఁగ
కన్నె లార్గురకును గడపటఁ బాడమి
చిన్నారపొన్నారి చెలియులై యపుడు
అన్నిటఁ గొదలేనియా గౌరరేఖ
గన్నుల నుదయించెఁ గామవల్లనఁగ
ఇటువలె శ్రీలక్ష్మి యేడ్వురై పుట్టె
శర్వాణి వెలఁగంది సప్తకన్యకల—

సర్వేశ్వరుని “నిదేమి వింత ? వీ రిట్లు కలుగఁ గారణ మేమి?”యని గౌరి యడిగెను. శివుఁడు కథ యెల్లఁ

జెప్పెను. వీరిని గొనిపోయి పెంచుకొండ మని గోరి
కోరెను. వీరు మనమాట వినరు—

ఒకరిపై మోహించి యూరక భ్రమసి
తికమకలను బొంది తిరుగుచుండుదురు
కోమలి యిటువంటి కూతు లేమిటికి
పోదము రమ్మని పురహరుం డపుడు
మవ్వంపుఁజీరెలు మంచిసొమ్ములును
పువ్వులు గంధకర్పూరంబు లొసఁగి."

వారికిఁ గాపుగాఁ బోతురాజును సృజించి యట
నిలిపి తా నరిగెను. ఒకనాఁడు బ్రహ్మదేవుఁ డాకోలనికి
వచ్చి వారిస్థితుల నెఱిఁగి దాదెమ్మ యనునామెను వారి
పోషణకై సృజించి పోతురాజునకు శాంతి పుట్టింపఁ
గాఁదగినయామెను కూనలమ్మను సృజించి యాపోతు
రాజునకు భార్యనుగాఁ జేసెను. ఆకోలనిదగ్గఱనే కనకా
వతీపుర మనునొకపురము నిర్మించి యందు వారికి వలయు
సర్వసౌకర్యముల నొడఁగూర్చెను. వా రందుండిరి.
ఇట్లు కొంతకాలము గడవఁగా కామవల్లి యొకనాఁడు శివు
నికొలువున కరిగి తదనుగ్రహము వడసెను. అప్పుడు

"ఆపార్వతీశ్వరుం డతిసంభ్రమమున
నిరవొప్ప యక్షుల నిద్దఱఁ బిలిచి
మురువొప్ప జక్కులమ్ముద్రలు చేసి

తీరుమలు మద్దెల లుపకరణములు
కర మొప్పఁ దగినవి గావించి యిచ్చి
ముత్యాలరంగముల్ మున్నాలు చేసి
అత్యంతముదముతో నడిగిన వేళఁ
జెంబెముల్ బోనముల్ శృంగారములును
అందముల్ పతికెలు నానందములును
ఆరీతి సంతస మందఁగాఁ జేసి
పారెకు ముద్రల జక్కులఁ బిలిచి
రమణ మీవంశపారంపర్య మెల్ల
కమలాక్షిఁ గొలువుండు కామవల్లెమను
కామవల్లిని గొల్చుఘను లెల్ల మున్నె
ప్రేమతో మిముఁ జాలఁ బ్రియము చేసెదరు."

అని కట్టడ చేసెను. అట్లు జరగుచుండెను. ఒకప్పు డు శ్రీకృష్ణమూర్తి బృందావనమునఁ బశువులఁ గాచుచు విహారించుచుండఁగా నీయక్కలు సర్వాభరణభూషితలై యక్కడికొలన విహారింప నేఁగిరి. "గుభులు గుభుల్లనఁ గొలనిలో నుఱికి, వాల వా లేవాల వాలవా లనుచువాలఁ బెట్టుచు" వారెల్లరునునోలలాడుచుండిరి. శ్రీకృష్ణమూర్తి తక్కినగోపాలకులతో గోవుల నీరు ద్రావింపఁ గొలనికి వచ్చెను. ఆగోవులు కొలను చీకాకు పఱిచెను. కామవల్లి గోవులను గోపాలకులను శిలలుగా శపియించెను. కృష్ణుఁ డు వారిచీరల హరించి పొన్నచెట్టెక్కి సంగీతముపాడెను.

శిల లెల్ల మరల గోపులు గోపాలురు నయిరి. కామవల్లి కృష్ణగీతాలాపములకుఁ జొక్కి దక్కి దక్కించుకొనఁగోరెను. కృష్ణుఁడు పరస్పర శాపవిధముల నెఱిఁగించెను. కామవల్లి విరహోద్వేగమున మిగుల దుఃఖించి ప్రార్థించెను. ఎపుడు నన్నుఁ జూడఁగోరుదువో అపుడెల్ల నాయాకార రేఖ చూపుదును. దాన నీకుఁ గొంత శాంతి కలుగఁగలదు. మఱియు నీయవతారమున భీష్మకనృపతికి నీయంశము రుక్మిణి యని జన్మించి నన్నుఁ బొందఁగలదు. దానఁ గొంత నీకు శాంతి గల్గును. మఱియు ధర్మదయాపరు లయినయాస్తికులు నిన్నిలు వేల్పుగా నర్చింపఁగలరు. వారి యర్చనలవలనఁ గొంత శాంతి కలుగఁగలదు. వీనిచే మద్విరహవేదనాభరము నోర్వఁగలవు. నిన్నుఁ గొల్చుచుండువారి కభీష్టము లొసఁగుచుండుము. మఱియు ధరణిపై నవివాహిత లగువధువుల నెల్ల నీవు పూనియుండుము. నేను వరులను బూనియుందును. వారిదాంపత్యమే మనదాంపత్య మగును. కల్క్యవతారమునఁ దప్పక నన్ను నీవు పొందఁగలవు" అని వరము లిచ్చెను. కామవల్లి యంశమున రుక్మిణి జనియించి శ్రీకృష్ణునిఁ బొందెను. కామవల్లీమహాదేవి ధరణిపై డెబ్బదిరెండు స్థానముల కొలఁకులందు మహోత్సవము లందుచు వెలయుచున్నది.

క్రీడాభిరామవర్ణనములుగూడ మీఁదికథనే సూచించుచున్నవి.

మనకథాపాత్రము లట నెడలి కొంత చనఁగా మైలారవీరభటులు గానవచ్చిరి. 'మైలారదేవర' భైరవుని తోడిజోడట! స్కాందపురాణమున నేతన్మాహాత్మ్యముఁ జెప్పుఖండము 'మైలారఖండ'మని యొకటి గలదు. మైలారవీరభటుల చేష్టలలో నొరగపడుచు చేయువింతలు గొన్ని వర్ణితము లయ్యెను. (48 పుట చూ.) ఆవింతల నిప్పుడును దొమ్మరిపడుచులు చేయుచున్నారు. గొరగలు శివార్చాపరు లగు దేసద్రిమ్మరి తెగవారు గాఁబోలును. అట కొంత చనఁగా నీక్రింది దేవళము లొక్కటొక్కటిగాఁ గానవచ్చెను. భైరవునిగుడి, చముడేశ్వరీ మహాశక్తినగరు, వీరభద్రేశ్వరాగారమంటపము, బౌద్ధవిహారము, ముద్దరాలు ముసానమ్మవసతి, కొమరసామిగుడి, పాండవులగుడి, తురకమసీదు—వీని కన్నింటికిని నవ్వలఁ గొంతదూరాన గోపురములమీఁది బంగారుశిఖరములు రవిదీప్తిని బ్రజ్వలించి మేరుశిఖరములుంబోలెఁ దోఁపఁగా, కేశవస్వయంభూదేవుల దేవాలయములును గానవచ్చెను. అప్పటికి మధ్యాహ్నకాల మయ్యెను. రాచనగరిమోసాలమీఁది గడియారమునఁ బదునాలు గం

టలు మ్రోఁగెను. మనకథాపాత్రములు పూటకూళ్లిం టికి భుజింపఁబోఁదలఁచిరి. ఏతత్కథాకల్పనా కాలము నాఁటికిఁ గాకతీయ ప్రతాపరుద్రదేవుని రాచనగరు సమధికప్రాభవముతోఁ గల దనియు, దానిమోసాల మీఁద ఘటికాయంత్రము (గడియారము, నేఁటి స్విడ్జర్లండు గడియారము గాదు) గలదనియు, నందు గంటలు గడియ కొక్కటిచొప్పున మ్రోఁగుననియుఁ దెలియనగు ను. మఱియు నానాఁటికే యానగరమునఁ దురకల మసీదుగూడ వెలసిన దని యెఱుఁగనగును. ఆమసీదు కాకతీయచక్రవర్తుల పాలితప్రజలలోఁ దురుష్కులు గూడ నుండుటచే వారి భగవదారాధనార్థ మాచక్ర వర్తులచేఁ బరమాదరముఁబట్టి కట్టింపఁబడినదిగాఁ దలఁపఁదగును గాని, తురుష్కులచే స్వవిజయచిహ్న ముగా వెలయింపఁబడినదిగాఁ దలఁపఁదగదు. ఏలనఁగా తురుష్కు లానగరము నాక్రమించుకొన్నతర్వాత దాని కట్టి సౌభాగ్యమే లేదు. ఒక్క పెట్ట సర్వముఁ దుడిచి పెట్టఁబడినది. అంధ్రోర్వీశు మోసాలమీఁద గంటలు మ్రోఁగుచుండుకాలమునఁ దురుష్కులు విజయచిహ్న ముగా నక్కడ మసీదు గట్టుట సందర్భింపదు.

పూటకూటింటికి మన కథాపాత్రము లరిగిరి. పూటకూటిండ్లక్కడక్కడ నేఁడువోలె నాఁడు నన్నాహారమునకే కాక విహారమునకును ననువుగల్గియుండుట విరళము. కాని, నాఁడు రూక యిచ్చినచో కప్పురభోగిబియ్యపుసన్నన్నము, గోదుమపిండివంట, గుప్పెఁడుపంచదార, అప్పుడుగాచినయావునేయి, పెసరుఁబప్పు, కొమ్మునల్లనఁటి పండ్లు, నాల్గయిదు పచ్చళ్లు, నూరుగాయలు, లప్పలతోడి కమ్మనిపెరుగు గల దొడ్డభోజనము దొరకెడిదఁట ! నేఁడో......! మనకథాపాత్రము లక్కడ కడుపార భుజించి యట వెడలి కొంత చనిరి. మొగలిపూవు లమ్ము పుష్పలావి గానవచ్చెను. తద్వర్ణనముగొంత. అటచనఁగా వేశవాటి గానవచ్చెను. అందు మన్మథామ్నాయ విద్యోపాధ్యాయము, ప్రతాపరుద్ర ధరణీశోపాత్త గోష్ఠీప్రతిష్ఠాపారీణయు నగుమాచల్దేవియిల్లు గానవచ్చెను. తద్గృహసౌభాగ్యాదివర్ణనము కొంత. మాచల్దేవి ప్రతాపరుద్రదేవుని 'గోష్ఠీప్రతిష్ఠాపారీణ'యనియె కలదు గాని 'యుంపుడుకత్తె' యని స్పష్టోక్తి లేదు. ప్రతాప రుద్రదేవుఁడు తౌర్యత్రికప్రియుఁడు. ఆయనయాస్థానమునఁ బలువురు నృత్తగీతవాద్యనిపుణు లుండెడివారు. మాచల్దేవి తద్గోష్ఠిలో గొప్పప్రతిష్ఠ నందినది గావచ్చును. ప్రతాపరుద్ర నృపసార్వభౌముని నాళ్లలో నేకశిలానగర

మున మహైశ్వర్యసంపన్నురాలై మాచల్దేవి యని వేశ్య నిజముగా నున్నదో లేదో కాని మనశ్రీనాథకవిసార్వభౌ మునినాళ్లలో బెజవాడనగరమున మహైశ్వర్యసంపన్ను రాలై మాచల్దేవి యని వేశ్య యొక్కర్తె గలదు ఆమె క్రీ 1437 ప్రాంతముల బెజవాడ పాపవినాశన దేవరకు ను, రుద్రపాదములకును బహుగ్రామములందుఁ దనకుఁ జెల్లి వచ్చుచున్నభూముల నెన్నింటినో ధర్మముచేసినది. * ఈవిషయమును జెప్పు బెజవాడ శిలాశాసనమున నామె నృత్యము చేయుచున్నట్లు విగ్రహచిత్రముగూడఁ గలదు. ఆమె భాగ్యసంపన్నురాలు, ప్రఖ్యాతనర్తకి, విజయవా టీనివాసిని. కావున నిట్టియామెను శ్రీనాథకవిసార్వ భౌముఁ డెఱిఁగుండును. మనకథాపాత్రములు మాచ ల్దేవియిల్లు దాఁటి యట కొంత చని యింకొక వేశ్యయింట ముకురదీక్షోత్సవమును జూచిరి. 'ముకురదీక్షావిధానంబు మొదల లేక, వెలపడంతికిఁ గారాదు విటునిఁ గవయ'' నట! మదనరేఖ యనునావారకన్య కీమంచెనశర్మతండ్రి. ఈతఁడే యాముకురదీక్షను జరపెను. 'శ్రీవర్ధస్వ' మను మంత్రమును జెప్పి యాబాలిక నాశీర్వదించెను. ద్విజే

* దక్షిణహిందూదేశ శాసనసంచయము 4 వాల్యుం 778 నెం. శాసనము చూచునది.

తరుల నాశీర్వదించునప్పుడు నేఁడును "శ్రీవర్ధస్వ" మని యారంభము గలసంస్కృతమంత్రమును బ్రాహ్మణులు పఠింతురు. పై వేశ్యయింటఁ గథాప్రసంగమున మన కథాపాత్ర మగుమంచెనశర్మ శ్రీకాకుళాంధ్రనాయకస్వామికి వైశాఖపూర్ణిమనాఁడు జరగు దవనోత్సవము నాఁటి శృంగారవిహారవిశేషములఁ జెప్పినాఁడు. దాని లోని సారాంశములు:—కాకుళేశ్వరస్వామి నాగదేవ భట్టారకునింట కాఁకరపాదులో వెలసినాఁడు. పసిఁడికోరను వేఁడిపా లారగించినాఁడు. విప్రకన్యనుబొందినాఁడు. (ఇది శ్రీకాకుళక్షేత్ర మాహాత్మ్యకథలో నున్నది.) శ్రీ కాకుళపుణ్యక్షేత్రము పండ్రెండుక్రోశముల చుట్టుకొలత గలది. అక్కడితిర్నాళ్లలో నా వెలనాటిదేశపు (ఆదేశమునకు వెలనాడనిపేరు.) బాలవితంతువుల దుర్వర్తనముల జుగుప్సావహావర్ణన కొంత. ఆపట్టున శ్రీకాకుళేశ్వరుని యుత్సవమునకు వచ్చినగోవాళ్లు 'బెరసి వెన్నెల గాయంగఁ బేరకమ్మపులినతలముల' విహరింతు రని కలదు. నేఁడు శ్రీకాకుళక్షేత్రము కృష్ణామహానదివలపలి యొడ్డున నున్నది. పేరకమ్మపులినతలము లనఁగా కృష్ణానదీసైకతప్రదేశములా యని సందేహము తోఁచును. అట్లైని కృష్ణానదికే పేరకమ్మ యని నామాంతరము గా

వలెను. అ శైక్కడను గానరాదు. గణపతిదేవ చక్రవర్తినాఁటి దగు మందము శిలాశాసనమున (ఈగ్రామము శ్రీకాకుళపుకృష్ణ కింకను ఎగువను బెజవాడకు నెగువను కృష్ణడాపలియొడ్డునఁ గలదు.) మందరముగ్రామము యొక్కయు, దానిలంకయొక్కయు హద్దులలో:— "వాయువ్యాం పేరకమ్మనుండి వెళ్లిన ఇనుఁగాలి కాల్వ తలపొలమేర" అనియు, "మందరానకున్నా వెలంగ వూండికిన్ని వాయువ్యము పేరకమ్మనుండి వచ్చినపాయేటి తలపడుమటి సీమగాను మందరపులంక" అనియుఁగలదు. ఇందు కృష్ణగూడ సరిహద్దులలో వేఱుగాఁ బేర్కొనఁబడినది. 'పేరకమ్మ' పదము గండ్లకమ్మవంటి దేమో! అది కృష్ణప్రక్కగాఁ బాఱుచుండిన వేఱొక యేఱగు నేమో! ఈవిషయ మింకను విచారింపవలసియున్నది. *

మనకథాపాత్రములు వేళవాటిలో పాములవాని నాగస్వరపుఁబాట, పాములాట, గడీనిగంతులు, మేషయుద్ధము, కుక్కుటయుద్ధము చూచిరి. అట పోయి దక్షిణమున 'మధుమావతి' యను వేశ్య యిల్లు గాంచిరి. ఈ మధుమావతి మనమంచెనశర్మగారి తండ్రి యగుమాధవ

* శ్రీకాకుళక్షేత్రమునుగూర్చి నేను 'శ్రీకాకుళశ్రీహరి' శతకపీఠికలో హెచ్చువిషయములు వ్రాసితిని. వాని నక్కడ చూడఁ దగును.

శర్మకు ననుపుఁగత్తె. మధుమాధవతిచెల్లె లగుమదాలస యీమంచెనశర్మ మేనమామ యగుమీసాలప్పయద్వి వేదులకొడుకు శ్రీధరుఁడు పరిగ్రహించిన ననుపులంజె. అక్కడి వింతలవర్ణనము కొంత. అప్పటికి సూర్యుఁడస్త మించెను. వేశవాటిలో జరగు జారధర్మాసనప్రశంస గొంత గలదు. ఇట్టిది శ్యామిలకుని పాదతాడితకప్రహ సనమునఁ గూడ నున్నది. పిదప గోధూళిలగ్నమున మన కథాపాత్రము లిర్వురును నార్యవాటికఁ జేరిరి. ఒక్క తమ్మడిసానియింట విడిసిరి. ఆయింటి పూజరివిధవచేతఁ దనరాకఁ గామమంజరికి మంచెనశర్మ యెఱిఁగించెను. నిండువెన్నెల గాయుచుండఁగా శివనమస్కారచ్ఛల మునఁ బ్రాణనాయకు నాపునర్భవు డాయఁబోయి మ్రొక్కి కౌఁగిట దక్కి-తనిసెను. కోమటిబిడ్డఁడగు టిట్టి భునకుఁ గామమంజరీ మంచెనశర్మ లాతమ్మడిసానిఁ దగులుకొల్పిరి. జారజాయాపతులు నిండుఁజందురునకు గొజ్జఁగినీట నర్ఘ్యమును, పచ్చఁగప్పురమున నారతియు నొసఁగి మ్రొక్కి స్వస్తి వేఁడిరి. కథ ముగిసెను.

కవితావిమర్శము

శ్రీనాథుఁ డాంధ్రపద్యముల కబ్బపునిబ్బరపు నడక నేర్పినాఁడు. శయ్యాసౌభాగ్య మాతనిరచనలలో

సర్వత్ర యతిమాత్రమై సాగును. నన్నయ, నాచనసోమన తొలుత నిట్టిత్రోవ ద్రొక్కిరి. శ్రీనాథుఁడు దాని ఘంటా పథము గావించెను. అన్నియర్థాలంకారములకంటె నధికముగా శయ్యాసౌభాగ్యమునే శ్రీనాథుఁడు చక్కఁ జూచు కొనును. ఈ క్రిందిపద్యముఁ జదువుఁడు.

శా. ఆకాశాంచలవీథుల న్నిగిడె సంధ్యారాగరేఖావళుల్
పాళీన్నిర్మిత పారిభద్ర పటలీ పాండిత్య వైతండికో
త్సేక స్ఫూర్జిత చండ తాండవ రయోద్రేకా రభ ట్యుద్భట
శ్రీకంఠ స్థిరకంఠ కోమల జటాశ్రేణి న్విడంబించుచున్.

భీమఖండము.

శయ్యబిగింపే కాని యిం దర్థంపుసొం పేమున్నది? ఆకాశాంచల వీథులందు సంధ్యారాగరేఖలు సాగినట్లే యీపద్యము ప్రథమచరణమునఁ బదరచన సాగినది. తక్కిన చరణములును దానికిఁ దగినట్లు నెగడినవి. కొన్నిచోట్ల ని ట్లున్నను నెన్నోచోట్ల శ్రీనాథుఁడు శ్రవణ మాత్రముననే సంతోషము గొల్పఁజాలు గడుసరి నుడి కారములను సంస్కృతాంధ్రములలో జతనపఱచి సరసా ర్థముతోఁ జతురరచనల నెఱపెను.

సీ. హాలాహలం బనునల్లనేరెడిపండు
మిసిమింతుఁడును గాక మ్రింగినాఁడు

పెనుఁబ్రేలికొనగోర బిసరుహాసను మోము
కెందమ్మివిరివోలె గిల్లినాఁడు
... ...
చంద్రఖండములతో సరివచ్చుననవచ్చు
విమలదంష్ట్రాప్రరోహములవాని
... ...
అవఅవ మందు నెఱ్ఱనిచంద్రమల్లెల
చోద్యంపుగుండాలు సొచ్చువారు.

ంబులు, కొలు
ను, కప్పుర
గామహా
ములు

ఇట్టిచోట్ల ముందు ముచ్చట గొల్పునది పదచమత్కారము. చక్కనిశయ్యతో నింత వింతపదముల సంతరింపుతో నర్థంపుసొంపునుగూడ ననుగతపఱుచుట శ్రీనాథుని కవనమందే కాననగును. నన్నయాదు లగునాంధ్ర కవీశ్వరుల రచనములను సవిమర్శముగాఁ జదువు సరస విద్వాంసుల కెక్కువగా శ్రీనాథుని పద్యములుమాత్రమే జిహ్వా నూఱించును. మఱపునఁ బడకుండ మనసున నత్తుకొని యుండును. నాల్కపై నాట్య మాడుచుండును. శ్రీనాథునిశిష్యు లయి యాతనిచరణములఁ బట్టుకొన్న తర్వాతికవుల కృతులలోఁగూడఁ గొన్నింట నట్టిరచన లున్నవి. శ్రీనాథునితర్వాతికవులకుఁ బలువురకు శ్రీనాథుని రచనలు మేలుబంతులు. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరన, దగ్గుఁబల్లి దుగ్గన, తెనాలిరామకృష్ణుఁడు, రాధామాధవుఁడు,

పింగళిసూరన మొదలగువారు శ్రీనాథరచనలఁ బుడికిఁ పుచ్చుకొనిరి.

మ. హరచూడాహరిణాంకవక్రతయుఁ గాలాంతస్ఫురచ్చండికా
పరుషోద్గాఢ పయోధర స్ఫుటతటీ పర్యంత కాఠిన్యముల్
సరసత్వంబును సంభవించె ననఁగా సత్కావ్యముల్ దిక్కులన్
జిరకాలంబు నటించుచుండుఁ గవిరాట్ శ్రీగేహరంగంబులన్.

శ్రీనాథుని డెందము మెచ్చినకవిత్వసందర్భ మిట్టిది. శాస్త్రసంప్రదాయములు, భాషాసంప్రదాయములు లోఁతుగా నెఱిఁగినఁ గాని యెఱుఁగరానిరచన లీతనికృతుల లోఁదఱచుగా నుండును. ఉపలబ్ధము లయిన శ్రీనాథకృతు లన్నింటికంటెఁ గాశీఖండము పరిణత మయినకవితాపాక ముగలది. ఈక్రీడాభిరామరచనము దాని కీడుజోడుగా నున్నది. శ్రీనాథుఁడు దీనిని భీమఖండ హరవిలాస రచనానంతరము కాశీఖండరచనమునకు వెనుకనో ముందో రచియించి యుండును. హరవిలాసరచనము భీమఖండరచనముతర్వాత జరగెను.

ఈ గ్రంథమందలి యీక్రిందిపద్యము లతిప్రశస్తమయినవి.

మంచన వింటివో, ఎకసక్కెముగ, కటిభారము, కమఠావతారము, కందుకకేళి, ఈమఱియింకనొక్కమఱి, పంచారించిన, వ్రాల

నిసీ, చాటుప్రౌఢి, ముసుఁగువెట్టిననేమి, మీనవిలోచనంబులు, కోలుఁ చూనుజేనవెట్టి, పద్మలోచన, జతివోని, అమితోత్సాహము, కప్పుర బోగి, అబ్బుఁగౌను, పూవుంబోఁడులు, పాంథసీమంతిని, కద్రూమహా దేవి, మోహనృపాల, పారిజాతపుఁబూవు, శ్రీ కుమారస్వామి, మల యజగంధి, కంగటికాలు, బంగారుతలుపులు, కలశపాథోరాశి— ఇత్యాదులు.

వ్రాలనినీచన్నులతో, వ్రాలెడుజక్కవలు సరియె, వలలం బెట్టం
జాలెడినీకన్నులతోఁ బా, లకి సదృశములెవలలఁబడుమత్స్యంబుల్
ఫూత్కారపవనంబు పూరించుపుక్కిళ్లు
ముసిఁడిపండులతోడ ముద్దుగురియ-
జాణవిప్రుండు సిగఁ దాల్చెఁ జందమామ
కొండినాలిక యగునొక్క (మొగలి) కొమలిరేకు-
ముంజెపదనైన శంబరభంజనుగేహములు-
జవరాలిఁ బొడగన్నసన్న్యాసిపై నేయుఁ
దులసితేఁజిగురాకుఁదూపు మరుఁడు-
పారిజాతపుఁబువ్వు నాఁ బరఁగుఁజూడు
తామ్రచూడంపుఁజూడాపథంపుజొత్తు
దర్పభరమున బ్రహ్మరంధ్రంబు నడుముఁ
జించి వెడలిన క్రోధాగ్నిశిఖయుఁబోలె.

బంగారుతలుపులు పాయంగ ఘట్టించి లావణ్యవిత్తమేలావ్యయించె.

ఇత్యాదిరచనలసౌభాగ్యము సహృదయైకవేద్యమే. "పేర్చినసండడి" యిత్యాదిపద్యము జుగుప్స గల్గించుచున్నది. శ్రీనాథుఁ డిట్టిచాటుపద్యములఁ జాలఁ

జెప్పినాఁడు. ఇందలి యూతని "యుప్పర మెత్తుట"ను శ్రీ కృష్ణరాయాదులుగూడఁ గూర్చుకొనిరి.

అసాధారణప్రయోగములు

శ్రీకృష్ణదేవరాయాదు లీగ్రంథమును బహువారములు పారాయణము చేసి యిందలి మేలిపలుకుబళ్లను తమగ్రంథములలో సమకూర్చుకొన్నారు. శబ్దరత్నాకరకారుల కీగ్రంథము దొరకలేదు గాన యిందలియసాధారణప్రయోగములను వారు సేకరింపఁజాలరయిరి. ఇందలి యట్టి యసాధారణప్రయోగములలోఁ గొన్నింటిని, వాని యితరకవ్యనుకరణములను, అర్థములను నిక్కడ చూపుదును.

గీ. జనని సంస్కృతంబు సకలభాషలకును
దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స — పుట-13

శ్రీకృష్ణరాయలవారు ఆముక్తమాల్యదలో దీనినే

ఎల్లనృపులు గొలువ నెఱుఁగవే బాసాడి
"దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స." — పుట-14

అని యుదాహరించుకొనిరి. గొజ్జంగిపూనీరు=పన్నీరు. జలపోసనము=మొలాము,నీరుపోయుట. జటిగొన్న=సరిగచుట్టిన. జరిగొన్న, సరిగొన్న, చరిగొన్న, జటిగొన్న రూపములలో నేది సరియో అర్థమింకేమో

అస్పష్టము. చూ. శ. ర చరికుండ. 'జటివోని (గోని?) గడితంపుఁ జిఱుత చౌకంబులతో గరుఁబుట్టము' 44 పుటలో ప్రయోగాంతరము. శివరాత్రి మాహాత్మ్యాదులలోఁ గూడ నిది గలదు. పుట 15 అక్కలఁజేయు=ముడుచు కొనఁజేయు. ఇరుచంబడు=సుదియుఁబడు. గుమ్మడి మాట = గుమ్మడిపండునాకృతిని గట్టినమాట. సుగ్గడి తము=సుఘట్టితము (వస్త్రము). తోఁపురెంటము= తోఁపువన్నె గలజమిలినూలిదుప్పటి. తట్టుపున్గు = నిద్ద మైనపునుఁగు. పు 17 కోటఁడు=గ్రుడ్లగూబ. మాఁగిలి మాఁగిలి=ఆఁచిరయాఁచి. పూఁగొమ్మ = పూఁగొమ్మ. వలతీరు=కుడివైపుగతి, ధర్మదార=యుద్ధాంతజ్ఞాపకముగా నూఁదుబాకా. దీని నూఁదినపిదప నిఁక యుద్ధము సేయరాదు. రెండుపక్షములును వైరమును వీడి ధర్మముగా వర్తిల్లవలెను. సంధి జరగిననో, ఏదేనొకపక్షము గెల్చిననో, ఉభయపక్షములకు విశ్రాంతి వలసిననో దీని నూఁదుదురు.

"విఱిగి పాఱఁదొడంగ వీరప నేఁడు
జయలక్ష్మి నేకొని స్వామివారి పుడు
దయ మీఱఁగా ధర్మదార వట్టించి
బంగారుబొమ్మను బాండ్యభూనాథుఁ
డింగితవేదియై యిచ్చిన మెచ్చి
తంజాపురము సేరి—"

రఘునాథాభ్యుదయము.

"మేటిదు నేదార్ల మెఱయఁ వజీర్ల
ఘోటకమత్తేభకోటులఁ జదివిం
పేలఁ బైపైఁ జొచ్చి యెల్ల శాత్రవులఁ
ద్రోలి పెన్గొండకుఁ ద్రోవల నూఁకి
...అని వేఁడుకొనిన దయాదృష్టిఁ జూచి
తనరు వేడ్కల ధర్మదార వట్టించి
సమరంబు సాలించి చయ్యన మరలి"

సౌగంధికాపహరణము కృత్యవతరణిక.

ఆముక్తమాల్యదలోఁ గూడ నీపదము గలదు. చూ 5 ఆశ్వాసము 150 పద్యము. కాని యం దీపదము నీయర్థముననే కవి ప్రయోగించె నని చెప్ప శక్యముగా కున్నది. ఆపద్యము నర్థమును భావమును స్పష్టముగా లేవు. ధార, దార పదములు వాద్యవాచకములుగా శాసనములందును గ్రంథములందును ప్రయోగింపఁబడి నవి. చేఁబ్రోలి శాసనము, బసవపురాణము చూడఁ దగును.

"భేరిడమామీలు పిల్లఁగ్రోవులును
దారలు గిడిగిళ్లు తమ్మటధ్వమలు
నపిరీలు రుంజలు నడవాద్యములును
విపరీతముగ మ్రోసె వినువీథి నిండ. పల్నాటివీరచరిత్ర.

పు 20. సొబగువీడు=ఋతువగు. పు 21. పచరించు= ప్రకటించు, వెల్లడిసేయు. దిస్సవాఱు=దిస్స (స్మిత

ధ్వన్యనుకరణము) మను. తీగనవ్వు=సాగిననవ్వు, ఈసీస పద్యమును రాధామాధవకవి యనుకరించెను.

సీ. కన్ను లార్చుచుఁ గొన్ని సన్నలు గావించుఁ
        దీగనవ్వులు నవ్వ దిన్నవాఁడుఁ
    బయ్యెద దిగజార్చి పాలిండ్లు పచరించు
        నతితి పేరులు చక్క నలవరించు
    గాజులచప్పుళ్లు గలుగల్లు మనఁజేయుఁ
        గొనగోళ్ల నందంద కురులు దీఁటు
    నీలరాగము నెలయించు నించుక జాడఁ
        దగవుమాటల జాణతనము లాడు.

రాధామాధవము 5 ఆశ్వాసము.

పు 23. వల్లువము=రొక్కపుజాలె. పు 24. పటితాళించు=బెళుకులార్చు, మైలసంత=ఊరి వెలుపల నుండు నిమ్నజాతులసంత, సురభేత్తు=సులువుగా రోమములు తొలఁగఁజేయునది. పు 25. సజ్జికపుఁజాయ=కసుగందని వన్నె? ఈపదమునర్థ మస్పష్టము. 'సజ్జికము' అని యిక్కడిరూపము. 'సజ్జకము' అని కొన్నిచోట్లఁ గలదు. ''జడగొప్పులోను నచ్చపుసజ్జకము లైనవిరవాదులకు'' ఉత్తరహరి. ఈ రెండు వేఱుపదము లేమో విచారణీయము. తొలుసమర్తయ=ప్రథమఋతువు. 'సమర్త' 'సమరత' రూపాంతరములు—'సమర్తయ' రూపమిది క్రొ

_త్తది. 'సమ_ర్త + అకాలంబు' అని ఛేదముసరిగాదు. పు 26. కుసుమ=కుసుంభావర్ణము. పు 27. పంచారించు=కుదురు నిండి నెలవుకొను, ఱెసిఘాత్వర్థము=ముద్దు. దిచ్చరించు=ఉబికి వచ్చు. పు 31. జంగాళము=జంఘాలము, హెచ్చు పొడుగు గలిగినది. మొరవంక కడియము=చేట వంపు (అందెవలె) గలకడియము? పు 32. తిరుపు టెద్దు= గానుగచుట్టుఁ దిరుగు నెద్దు. పు 33. గానుబది= తెలికిది. మోహరివాడ=సైనికులవాడ? పు 34. గోరఁటయొట్టులు= గోరంటాకు నెట్టున గలవి. పు 35. గనపపరిఖ, వ్రాఁతప్రతిలో 'కనపరిఖ' కలదు. గొప్పపరిఖ అర్థము గావచ్చును. వంకదార=పెద్దగవనికి ముందుండు మలపు ద్వారము. పు 36. అక్కలవాడ=వంటలక్కలవాడ, పూఁటకూళ్లమ్మలవాడ, ఈపద మిందు 63,87 పుటలలోఁగూడఁ గలదు. ఆము_క్తమాల్యదలోఁగూడ నీపద మీయర్థముననే ప్రయుక్త మయ్యెను. 'అక్కవాడల నరకూళ్లు మెక్కి' 7 ఆశ్వాసము. కాని యీగ్రంథమున నే 87 పుటలో 'అక్కలవాడలోని వెలియాంద్రకు' అని యుండుటచే నీపదమునకు వేశవాటి యనికూడ నర్థమేమో యని సందేహము తోఁచును. కాని యట్లుగా దనుకొందును. పూఁటకూళ్ల యిల్లవాడకు దగ్గఱగా వేశ

వాటిగాని, వేశ్యలయిండ్లుగాని యుండుట నేఁడును గలదు. అట్లే పూఁటకూళ్లమ్మలవాడలో వసించు వేశ్య లని పై పద్యచరణమున కర్థము గావచ్చును. లేక 'మేదరకరణ వేశ్య, కర్ణాట వేశ్య'యని యింతకుఁబూర్వము ప్రయోగించినట్లుగా నీకవి పూఁటకూళ్లమ్మలవాడలో వ్యభిచారవృత్తితోనుండుపూఁటకూళ్లఘోటఁతులనయినఁ బేర్కొని యుండవచ్చును. పు 40. త్రిక్కటి=త్రికాష్ఠి, తిగటము, ముక్కోణము? పు 41. గవుడపేరు=పెద్దహారము? గొప్ప రుద్రాక్షలమాలకు గవడరుద్రాక్షలమాల యని, గొప్ప రుద్రాక్షలకు గవడకాయలని నేఁడు వ్యవహార మున్నది. 'గవుడ'యని శ-ర. 'శానకకన్న' ఈపలుకుబడి శ్రీనాథోపజ్ఞమే యేమో? కేయూరబాహుచ్రిత్రమున మంచెన "చారుతరమూర్తి మందూకచక్రవర్తి" యనఁగా శ్రీనాథుఁ డిందు "చారుతరకీర్తి,బవనీలచక్రవర్తి" అనెను. ఇట్టిసంవిధానమున నేకులనుకరించిరి. "సకలగృహవర్తి మూషకచక్రవర్తి" "సకలగృహవర్తి మార్జాలచక్రవర్తి" ఇత్యాదివిధములఁ బ్రాచీనులే కాక శ్రీజార్జి చక్రవర్తి పట్టాభిషేకపద్యరచయితలలో నొకరు "సకలగృహవర్తి మార్జాలచక్రవర్తి" యని కూడ దీని ననుకరించిరి. పు 44. ఓలగందము—ఈపదమును

శ్రీనాథుఁడు పలుచోట్ల ప్రయోగించెను. 'చిఱు బంతిపసుపాడి' యనియుఁ గల యాతని ప్రయోగాంతర మునుబట్టి యీపదమునకు స్నానసమయమునఁ బూసి కొనెడు 'పసుపుపూఁత' యర్థ మగు ననుకొందును. సివ మెత్తినవారికి స్నానానంతరముగూడ నాపసుపును మొగమునఁ బూయుదురు. కాన యిక్కడ నాయర్థము సరి పడును. 'చిఱుతచౌకంబులతోఁగరుఁబుట్టము' పాండురంగ సుకవి దీనిని గైకొన్నాఁడు. "కట్టిరి చిఱుతచౌకముల క్రొంబుట్టముల్" దీనికి సరిగా నర్థముతోఁపలేదు. పు 45. ఎడపడడప=అప్పుడప్పుడు, ఈపలుకుబడిని శ్రీనాథుఁడు కాశీఖండమునఁగూడఁ బ్రయోగించెను. 'ఎడపడడప త నూభవుం డెచట నుండుఁ గానరాఁడని గృహాభర్తృ కాంత నడుగ' 3 ఆశ్వాసము. జీవగట్ట=వీణాతంతులకు కంబళిపిఁచు చుట్టి యాన్చి యుంచెడు పీఁటవంటికొయ్య, లేక శ్రుతిని హెచ్చుతగ్గులు చేయుటకుఁ దీగలను జుట్టి తుదిపట్టున గ్రుచ్చియుంచిన చెవివంటిబిరడా. పు 46. ఉరుమ=వాద్య భేదము, పిల్లదురులు=ధ్వనివిశేషము. పు. 48. చంద్ర మల్లెలు=చంద్రనిప్పులు, కరవాఁడి=చేసానపట్టినది, హాళాన్నాళము=బంగరు పిడిగలది ? నెట్టికసీల=అడ్డిగ సీల, కంఠాభరణము మరసీల. "అడ్డిగసీలంత ఉన్న

దో లేదో ఎంతమూ టన్నదో చూడు ఆపిల్ల" ఇత్యాది వ్యవహారము కృష్ణామండలమున నేఁడును గలదు. ఈపదము ఆముక్తమాల్యద, ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము మొదలగు గ్రంథములందును బ్రయుక్త మయ్యెను. శబ్ద రత్నాకరకారులు ఆముక్తమాల్యదలోని "నెట్టన యల్లలచ్చి యల నీలయు భూసతి యుండ నీకు నీనెట్టిక నీలపై మనసు నిల్పుట కే మనవచ్చు" 7 ఆశ్వాస పద్యము నుదాహరించి యీపదమును 'నైష్ఠికశీల' పదపువికృతిగా భావించి సదాచారపరతంత్ర యని యర్థము వ్రాసిరి. కాని యీప్రయోగమునకుఁగూడ 'చిట్టిబొట్టికాయ'యనియే యర్థముయుక్తము. "అరయ నెట్టికసీల లంత లయ్యెను బింకమున బ్రహ్మశిఖ ముట్టుప్రోడ లార!" అని ప్రభావతీప్రద్యుమ్నప్రయోగము. పు 52. 'రెండెనిముదుల్' 'ఎనిమిదుల్' అనియో 'ఎనిముదుల్' అనియో కవిప్రయోగము. 'రెండుతొమ్మిదులు' అని కాశీఖండప్రయోగము గలదు. ఇక్కడఁగూడ 'రెండెనిమిదుల్' కావచ్చును. అట్లేని చిన్నయసూరిగారి సూత్రమునకువార్తికము చేర్చవలసివచ్చును. పు 53. తేఁడు= వెదకు, బాఁడు=బ్రాహ్మణుఁడు, దీనినిగూర్చి నేను ప్రకటించిన లక్ష్మీపురశాసనమునఁ గొంతపరిశీలనముగలదు. పు 54. తాలఁబోయు=తాలింపువెట్టు. కుటుబోడ.

బఱివోపు = పొద్దుమీఱు. పు 61. మయ్యెరక్ = వెంట్రుకతో?, ఇది శ్మశ్రుశబ్దవికృతిగావచ్చును. పు 62, అడియాలము = గుర్తు, అడి = పాదము, ఆలము = పల్లము, అడుగుపెట్టినచోటఁ బల్లముగ నేర్పడిన పాదచిహ్నము. ఇదివ్యుత్పత్త్యర్థము. ఈపద మఱవమునఁగలదు. పు 65. పుల్లసిలు = కందు. పు 66. లేఁబకు = లేఁతపసు. కోడె విధవల్ = పడుచువిధవలు. పు 74. తస్సి = డస్సి. తట్టువాఱు = చిదుకఁబడు. పు 75. మేంఠరాజు = గొఱ్ఱెఱేఁడు. పు 76. *నారికేళబకజాతీయంబులు = నారికేళ బకములను కొంగలను బోలినవి, కోడిపుంజులు. కొబ్బరిచెట్లపై వ్రాలు బకములకు నారికేళబకము లని పేరుండఁబోలును. తజ్జాతీయము లగుకోళ్లకా పేరుండఁబోలును. కేయూరబాహుచరిత్ర తెఆశ్వా. నారికేళబక మను కొక్కెరకథ గలదు.

క. కలిమిఁ దరము గానివ్యయం
బులు పేరిమ్ములకుఁ జేసి పొలియరె దుర్బ
ద్ధులు నారికేళబక మను
పులుఁగు దురైశ్వర్యమహిమఁ బొలిసినభంగిన్.

అని తదాది.

* అనుబంధము చూడుఁడు.

పు 80. ఆహిం వెట్టు = తాకట్టువెట్టు. పు 81. ఈఁగకును బోఁక వెట్టినయిట్టిభంగి = ..?82 "గుడిలోనుండియు గుడిఱాలను దీసె వీఁడు" ఈనానుడి పాండురంగమాహాత్మ్యమునఁ గూడఁ గలదు. పు 84. విడిముడి = భాగ్యము, లాఁతు = అధికము. ఈపద మాముక్తమాల్యదలోఁ గూడఁ గలదు. ఘటశాసిపుంగవుండు = శాస్త్రివర్యుఁడు, ఈపద మాముక్తమాల్యదలోఁ గూడఁ గలదు. "ఘటశాసుల శ్రోతులఁ దప్పుపట్టుదుర్" 7 ఆశ్వాసము, "శోమ్మనఘటశాసి శోంపయుఁ గమలె బమ్మనభట్టిల్లు భగ్గనఁ గాలె" బసవపురాణము 7 ఆశ్వాసము. ఇది నేఁటిశాస్త్రి, అవధాని బిరుదముల వంటిదిగాఁ బెక్కుశాసనములందును గలదు.

పు 86.

గీ. మాఘమాసంబు పులివలె మలయుచుండఁ
బచ్చడం బమ్మకొన్నాఁడు పణములకును
ముదితచన్నులు వాఁగ లేనిముర్మురములు
చలికి నొఱగోయ కేలుండు సైరికుండు.

ఈపద్యము సాతవాహన సప్తశతి 3 వ శతకము 39 వ గాథకుఁ దెలుఁగు

గా. విక్కిణఇ మాహమాస
మ్మిపామరో పాఇడిం వ ఇల్లేణ
ణిద్ధూమముమ్మురవ్వే అ
సామలియథణో పడిచ్ఛన్తో.

విక్రీణీతే మాఘమాసే
పామరః ప్రావరణం బలీవర్దేన
నిర్ధూమముర్మురనిభా
శ్యామల్యాః స్తనౌ పశ్యక.

తన తెనుఁగుసప్తశతినుండి యెత్తి యీపద్యమును శ్రీనాథుఁ డిందుఁ గూర్చుకొన్నాఁడు. పచ్చడం బమ్ముకొన్నాఁడు పసరమునకు అని పాఠమేని మూలమునకు సరిపోవును. పై పద్యమందలి "పొగ లేనిముర్మురము"లను పాండురంగసుకవి పరిగ్రహించినాఁడు. "పొగ లేనిముర్మురంబులు మగువలపాలిండ్లు భోగమహనీయులకుక" 4 ఆశ్వా. పాండు. ఒఱగోయు = ఒఱనుండి కత్తిని లాగు అనఁగా ప్రతిఘటించు. పు 89. సోణము = నాసాస్థి, సోడము రూపాంతరము, 'సోడంబుతో ముక్కు ద్రెవ్వఁగోసి' బసవపురాణము, 'సోణా లంట ఘోణాచ్ఛిదక' ఆముక్తమాల్యద. పు 97. దొరసెము? = పూర్వతరవత్సరము. పు 98. బడిసివైచు = దిగఁదుడిచివైచు, హారతిచ్చు "అటునది దొరసముద్రము । నిటునది యోర్గల్లు కడిఁది నినుకొండ మహా । పుటభేదనము-" అని ప్రథమ ముద్రణపాఠము. దీని కర్థము లేదు. శిథిల శిథిలమై యున్నమూలమును బరిశీలింపఁగా నేను బ్రకటించిన మంచిపాఠము గానవచ్చెను. 'కడిఁది నినుకొండ'

యని శ్రీనాథుఁడు ప్రయోగింపఁడు. ఆ గ్రామము పేరు వినుకొండ కాని యినుకొండ కాదు. ఈగ్రంథముననే యన్యత్ర 'శ్రుతపర్వతదుర్గ' మని వినుకొండ పేర్కొనఁబడెను. నేనీసంస్కారము చేయుట తప్పని యొకరు భారతిలో నాక్షేపించిరి. విజ్ఞత లిట్లు వెలయుచున్నవి!

ముగింపు

బ్రహ్మశ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు తిన్నఁగా మాబోంట్లు కన్నులు తెఱవకపూర్వము అనఁగా నిప్పటికిరువదేండ్లకుముందు అతిప్రశస్తము లయినయాంధ్ర గ్రంథముల ననేకముల గుర్తించిరి. అంత కింకను బూర్వమే శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారికిఁ గవులచరిత్ర ప్రథమభాగరచనమునను, ప్రాచీనగ్రంథప్రకటనముననుకడుం గడుఁదోడుపడిరి. వారు గుర్తించిన ప్రకటించిన యాంధ్ర గ్రంథములలోఁ గుమారసంభవము, నీతిసారముక్తావళి, క్రీడాభిరామము ననునవి రత్నత్రయము. త్రిపురాంతకోదాహరణము, శ్రీరంగమాహాత్మ్యము మొదలగు నవియు నుత్తమగ్రంథములు. సంస్కృతమునను వారు చాల విలువ గలగ్రంథముల వెల్లడించిరి, వెల్లడించుచున్నారు. సంస్కృతాంధ్రభాషాభిమానులు వారియెడఁ జాలఁ గృతజ్ఞులు గావలెను. వారియనుజ్ఞ గొనియే నేనీ

గ్రంథమును సంస్కరించి యుపోద్ఘాతము వ్రాసి యచ్చున కిచ్చితిని.

తంజావూరికిఁ బోయి యక్కడ తాటాకుఁబ్రతిలోని పాఠభేదములను ఇంకను నేవేవో నాకుఁ దోఁచిన విశేషములను సేకరించి వ్రాసి పెట్టుకొన్న దీనిప్రథమ ముద్రణపుఁబ్రతి నొకప్పుడు నేను బెజవాడ కరిగి యక్కడి రామమోహనగ్రంథాలయమునఁ గోలుపోయితిని. నే నక్కడ నుండఁగా దాని ప్రశంస మిత్రగోష్ఠిలో వచ్చెను. దానిని వారి కప్పుడు చూపితిని. ఆ తెలివిడిచే నెవ్వరో ప్రబుద్ధులు దాని నపహరించిరి. ఎందఱతోనో చెప్పితిని. ఎంతో తంటాలు పడితిని గాని నా కది మరల దొరకలేదు. ఈపీఠికాంత్యభాగము ముద్రిత మగుచుండఁగా దానినాఁటిపోకడతీరు గొంత నేఁటికిఁ దెలియవచ్చినది. ఏమి లాభము ! నే నందుకై మరలఁ దొందరపడి యప్పుడే తంజావూరి కరిగి తునాతునుకలై యున్నమాతృక నెట్లెట్లో పొందించుకొని లుప్తభాగములను, సాధుపాఠములను సేకరించుకొని వచ్చితిని. ఈతూరి మరల నెవ్వఁడేని యీప్రతి నెత్తుకొనిపోయెనా యిఁక దురుద్ధరమే క్రీడాభిరామము ! ప్రత్యంతర మిఁక లేదు! సాధుపాఠసంపాదన మిఁక శక్యము గాదు ! దేశ

చరిత్ర, సంఘచరిత్ర, భాషాచరిత్రాదులను బరిశీలించు వారికి బహూపకారకమయినది, శ్రీనాథరచితమయినది, ప్రశస్తరచనము గలది యన్నయభిమానముచేతనే దీని నిప్పు డిట్లు సంస్కరించి మరలఁ బ్రకటించుట. అంతేకాని దీనిలోని రోఁతవిషయములమీఁది ప్రీతిచేతఁ గాదు. పాము రుల కందకుండఁ బండితులకే విక్రయింతు మని ప్రకట కులు వ్రాస చేసిరి గావునను, గుప్తపఱచుట వ్యాప్తి నధిక పఱుచును గావునను, యథావస్థితముగా ముద్రించుటే మంచిదని పలువురు ప్రాజ్ఞు లభిప్రాయపడిరి గావునను దీనిని వికారపఱుపక యున్న దున్నట్లు ముద్రించితిని. ఈ పీఠికలోఁగూడఁ దుచ్ఛములయినను గొన్ని శ్రీనాథరచన ములను దచ్చరిత్రప్రయోజనమునుబట్టి, కవితాచమ త్కృతిమీఁది యాదరమునుబట్టి చేర్చితిని. శ్రీనాథకవి సార్వభౌమునిరచన లేవియుఁ జెడిపోకుండ నెలకొనియుం డుఁగాక యనియే నాకోరిక. ఆకవి యంత యభ్యర్హి తుఁడు. ప్రఖ్యాతాంధ్రవిద్వాంసులతోఁ బలువురతో యోజించి యీగ్రంథ మిట్లు ముద్రిత మగుట యెంతయు నావశ్యకమేయని నిశ్చయించితిని. విద్యావైదుష్యవిభవా ధికు లగునాంధ్రమహాశయులు గొందఱీ గ్రంథప్రకటన మునుగూర్చి యొసఁగినసదభిప్రాయముల నిందు జతకూ

ర్చుచున్నాను. పామరులకుఁ గాక ప్రమాణపత్ర మొసఁగిన పండితులకే విక్రయించుటకుఁ బట్టుదలతోఁ గట్టుదిట్ట ములతో వర్తింతురుగా కని ప్రకటకులను, పామరులకం టఁ బడకుండ నెక్కడఁ గాని దీనిమూలమునఁ జెడుగు గలుగకుండ భద్రపఱిచి యుంచుకొందురుగా కని దీనిని గొను ప్రాజ్ఞులను హెచ్చరించుచున్నాఁడను. ఏనూఱేం డ్లనుండి జీవముతో నున్నయీగ్రంథ మిఁక నంతరింపదు. ప్రాజ్ఞలోకమున కీగ్రంథము పరితోషము గూర్పఁగల దనియే నావిశ్వాసము.

విభవ
శ్రీకృష్ణజయంతి
7-9-28.

విద్వద్విధేయుఁడు
వేటూరి-ప్రభాకరశాస్త్రి

శ్రీః

క్రీడాభిరామము

కృత్యవతరణిక

గణన కెక్కిన దశరూపకములయందు
వివిధరసభావభావన వీథి లెస్స
యేకవీంద్రుఁడు రచియించె నీప్రబంధ
మనుచు మీ రానతిచ్చెద రైన వినుఁడు. 1

కృతికర్తవంశవర్ణన

సీ. అఖిలప్రపంచంబు నన్యథా కల్పించెఁ
బఱురోష రేఖ సాఫల్య మొందఁ
ద్రైశంకవం బైన తారకామండలం
బాకాశమార్గంబునందు నిలిపె
మాలినీతీరనిర్మలసైకతములలో
మేనకాప్సరసతో మేలమాడె
నామ్నాయమాత గాయత్రీమహాదేవిఁ
బ్రణుతించి బ్రహ్మర్షి పదము గాంచె
నెవ్వఁ డాతండు సామాన్యఋషియె తలఁపఁ
దాటకాకాళరాత్రికి దాశరథికిఁ

గాలకంధరకోదండఖండనునకుఁ
గార్మ్యకాచార్యవర్యుండు గాధిసుతుఁడు. (2)

స్ర. ఆవిశ్వామిత్రుగోత్రం బనుజలనిధి యా
హ్లాదముం బొందుచుండన్
భూవిఖ్యాతప్రభావాభ్యుదయుఁ డు
దయముం బొందె* మాచంద్రకీర్తుల్
ద్యావాపృథ్వ్యంతరాళాంతరముల
నతినిస్తంద్రచంద్రాతపశ్రీ
ధావళ్యస్ఫూర్తి లక్ష్మీతరళితరకళా
ధౌళధళ్యంబు సూపన్. (3)

శా. ఆమంత్రీశ్వరుకూర్మినందనుఁడు చం
ద్రామాత్యుఁ డంభోజభూ
భామారత్నపయోధరద్వయతట
ప్రాలంబనై పథ్యము
క్తామాణిక్యనిభాభిరూప్యపదవా
క్యప్రౌఢసాహిత్యవి
ద్యామాహాత్మ్యవిలాససమ్మదితవి
ద్వన్మానసుం డిద్ధరన్. (4)

* ''మంచన్న'' అని యుండు నేమో.

శా. కర్ణాటక్షితినాథుఁ డైన పెదబు
క్కక్ష్మాపదేవేంద్రు న
భ్యర్ణామాత్యుని దానఖేచరునిఁ జం
ద్రాధీశు బంధుప్రియుల్
వర్ణించుల్ గవికోటి శంకరజటా
వాటీతటాంతర్నదత్
స్వర్ణద్యంబుతరంగరింగణలస
త్సాహిత్య సౌహిత్యమై. (8)

క. ఆచంద్రమంత్రిమణికిని
బోచాంబారత్నమునకుఁ బుట్టెను బుధర
క్షాచణుఁడు మంచనార్యుఁడు
వాచస్పతిసదృశబుద్ధివైభవుఁ డగుచున్. 9

సీ. మంచనార్యుతిప్పమకును సుపుత్రులు
నలువు రెన్న సింగనయును దిప్ప
నయును మల్లనయును నయనీతిసత్కళా
న్వితుఁడు చెన్నమంత్రివిభుఁడు ననఁగ.

గీ. సింగనామాత్యసుతుఁడు సుస్థిరగుణుండు
మానినీమన్మథుఁడు చంద్రమంత్రివరుఁడు
వెలసె వైభవముల దేవవిభునిఁ బోలి
సకలబుధతతి యెల్లను సంస్తుతింప.

9 క. మిరుతూరివిట్ఠమంత్రీ
శ్వరుతనయ వరించె మల్లసచివాగ్రణి శం
కరుఁ డద్రిరాజనందనఁ
బరిణయ మగుభంగి నధికభాగ్యోన్నతుఁడై.

10 ఉ. మల్లనమంత్రికిం ద్రిపుర
మాతరళాక్షికిఁ గాంతిరోహిణీ
వల్లభు లాత్మసంభవులు
వల్లభలింగనతిప్పనఘమా
వల్లభమంత్రిశేఖరులు
వారవధూజనపుష్పభల్లు లు
త్ఫుల్లయశోవిభాసితులు
పుణ్యులు సింగనభైరవేంద్రులున్.

11 వ. అందు

12 సీ. తారకామందారతారాచలంబుల
తో రాయు నెవ్వానిచారుకీర్తి
భావసంభవభద్రదేవేంద్రసూనుల
మఱపించు నెవ్వానిమహితమూర్తి
జీమూతవాహనశిబిసూర్యతనయుల
ధట్టించు నెవ్వానిదానశక్తి
భార్గవగార్గ్యగీష్పతిమతిప్రౌఢిమ
నిరసించు నెవ్వానినిశితబుద్ధి

యతఁడు రిపురాజరాజ్యసప్తాంగహారణ
కరణపరిణతయుక్తిప్రకాశమానుఁ
డతులితాచారవిజితగంగాత్మజుండు
మర్త్యమాత్రుండె వల్లభామాత్యవరుఁడు.

సీ. వాచాలసురధునీవీచికాగంభీర
వాచావిలాసుఁడు బైచమంత్రి
పల్లవోష్ఠీమానసోల్లాసకృతిపుష్ప
భల్లావతారుండు మల్లవిభుఁడు
పన్నగాలంకారపన్నీరజధ్యాన
సన్నుతాత్ముండు పోచన్నశౌరి
ప్రత్యగ్రసమాజసాహిత్యవిద్యాకళౌ
న్నత్యుండు తిప్పనామాత్యఘనుఁడు
నందనులు చంద్ర మందార కుంద కుముద
గంధకీ గంధసార సౌగంధ్యబంధు
బంధురోదారకీర్తి సౌభాగ్యనిధికి
మల్లికార్జున * మంత్రికి వల్లభునకు.

మ. కనకాద్రిప్రతిమానధైర్యనిధి లిం
గన్నోపమంత్రీంద్రుతో

* 'నుసుతునకు' అని యుండవచ్చును.

వనతారాతినృపాలమంత్రిజనతా
హంకారతారాహిమా
ర్కునితో రూపరతీంద్రుతో హరిహర
క్షోణీంద్రసామ్రాజ్యవ
ర్ధనుతో సాటి సమాన మీడు గలరా
రాజన్యసైన్యాధిపుల్.

15 గీ. తిప్పమంత్రి జగదుదీర్ణవితీర్ణుఁ డు
ద్వాహ మయ్యె నధికవైభవమున
హారితగోత్రజలధిహరిణాంకుఁ డగుతిప్ప
నార్యతనయఁ బెద్దమాంబ నెలమి.

16 స్ర. ఆమల్లామాత్యవర్యుం * డయుగనయనప్రా
జానుసంధానసంధా
సామగ్రీపుండరీకేక్షణుఁడు వెలసె నై
శ్వర్యసంపత్సమృద్ధిన్
సీమాదంతావళాభ్యుచ్ఛ్రితకరటతట
క్షేత్రనిర్యన్మదాంభస్
స్తోమవ్యాలోలభృంగస్తుతవిమలతర
స్ఫూర్తిసత్కీర్తిలక్ష్మిన్.

---

* 'మాత్యపుత్త్రుం డయుగ' అని యుండునేమో !

సీ. సత్యవ్రతాచారసత్కీర్తిగరిమలఁ
జంద్రుతోడను హరిశ్చంద్రుతోడ
నభిమానవిస్ఫూర్తి నైశ్వర్యమహిమల
రారాజుతోడ రైరాజుతోడ
సౌభాగ్యవైభవజ్ఞానసంపన్నత
మారుతోడ సనత్కుమారుతోడ
లాలిత్యనిరుపమశ్లాఘావిభూతుల
భద్రుతోడను రామభద్రుతోడఁ
బాటి యనదగు ధారుణీపాలసభల
వీరహరిహరరాయపృథ్వీకళత్ర
రత్నభండారసాధికారప్రగల్భ
మల్లికార్జునత్రిపురారి మంత్రివరుని.

మ. కపటాచారవిరోధిరాజసచివ
గ్రావోగ్రదంభోళికిన్
నృపనీతివ్యవహారకార్యఘటనా
నిర్ధారణాశాలికిన్
దపనీయాచలరాజధైర్యనిధికిం
ధర్మైకపాథోధికిం
ద్రిపురారాతిమహాప్రధానునకు నే
రీ యుద్ధు లిద్ధారుణిన్.

19 మ. అటవీసూకర మేల యేల ఫణి నో
లా కొండ లేలా దిశా
తట వేదండము లేల కూటకమఠా
ధ్యక్షుండు సప్తాబ్ధిసం
ఘటనాలంకృతమధ్య మైననిఖిల
క్ష్మాచక్రవాళంబు నె
క్కటి దాల్పం ద్రిపురారివల్లభుభుజా
కాండద్వయం బుండఁగన్.

20 ఉ. గంధవతీప్రతీరపుర
ఘస్మరపాదబిసప్రసూనపు
ష్పంధయచక్రవర్తి శ్రుత
పర్వతదుర్గమహాప్రధానరా
డ్గంధగజంబు తిప్పన య
ఖండితధీనిధి కాంచెఁ బుత్త్రులన్
బాంధవకల్పవృక్షముల
బైచన*మల్ల నతిప్పమంత్రులన్.

21 వ. అందు

కృతికర్తృప్రశంస

22 సీ. మూఁడుగ్రామగ్రాసములతోడఁ గూడంగ
మోపూరు పాలించె ముల్కినాట

* 'వల్లభ' అని యుండవలెను.

నాశ్వలాయనశాఖయందు ఋగ్వేదంబు
కరతలామలకంబుగాఁ బఠించెఁ
బ్రత్యక్ష మొనరించి భైరవస్వామిచే
సిద్ధసారస్వతశ్రీ వరించెఁ
గామకాయనసవిశ్వామిత్రగోత్రంబు
వంశగోత్రంబుగా వార్త కెక్కె
నెవ్వఁ డాత్రిపురాంతకాధీశ్వరునకు
రాయనవరత్నభండారరక్షకునకుఁ
బ్రియతనూజుండు చందమాంబికకు సుతుఁడు
మనుజమాత్రుండె వల్లభామాత్యవరుఁడు.

క. అహరవధిసమయనృత్య
త్తుహినాంశుధరప్రచారధూతాభ్రధునీ
లహరీభ్రమఘుమఘుమముల
వహిఁ దిప్పు వల్లభన్న వాగ్వైభవముల్.

క. హాటకగర్భవధూటీ
పీటీకర్పూరశకలవిస్మరసౌర
భ్యాటోపచాటుకవితా
పాటవ మరు దవని వల్లభన్నకు నమరున్.

క. హాల్లీసకనటనోద్భట
వల్లవ హరికృష్ణ కంఠ వనమాల్య మిళ

ద్గల్లత్ సురభులు తిప్పయ
వల్లభరాజప్రధానవాగ్వైభవముల్.

26 క. అమృతరసమథనసంభవ
ఘుమఘుమితపయఃపయోధికోలాహలముం
భ్రమియించుఁ దిప్పసచివో
త్తమువల్లభవిభుని చాటుధారాఫణితుల్.

22 క. భిల్లావతారమధుభి
ద్భల్లభుజాస్ఫాల్యమానపటుచాపజ్యా
వల్లీమతల్లి చెల్లెలు
వల్లభరాయప్రధానవాగ్వైభవముల్.

28 క. నెల్లూరితూముకాలువ
హల్లకములకమ్మఁదావి నపలాపించుం
సల్లలితలీలఁ దిప్పయ
వల్లభరాయప్రధానవాగ్డంబరముల్.

29 క. ఉపమించెద ధారాధర
తపనజ రైరాజ రాజ ధారానగరా
ధిప ధారాధర వాహులఁ
ద్రిపురాంతకవల్లభుని వితీర్ణిప్రౌఢిం.

30 క. సరి వత్తు రేవి నిర్జర
పరివృఢమణి ధనద జలద బలి ఖచర నిశా

కర సురతరు సురధేనువు
లరుదై త్రిపురారివల్లభామాత్యునకున్

శా. సారాచారమునన్ వివేకసరణిన్
సౌభాగ్యభాగ్యంబులన్
ధౌరంధర్యమునం బ్రతాపగరిమన్
దానంబునన్ సజ్జనా
ధారుం దిప్పనమంత్రివల్లభు ననూ
త్యగ్రామణిం బోల్పఁగా
వేరీ మంత్రులు సింధువేష్టితమహో
ర్వీచక్రవాళంబునన్.

సీ. మందారవారుణీమదఘూర్ణితాత్ముచే
వెడఁదకన్నుల చిన్నివడుపుచేత
డమరుఖట్వాంగదండకపాలపాణిచే
ధూర్తబాలకచక్రవర్తిచేతఁ
గుక్కురపరివారకోటిసేవితునిచే
వెలఁదికోఱలమోము వేల్పుచేత

(చరణము కొఱఁత)

విశ్వవిశ్వంబు పాలించువిభునిచేతఁ
బార్వతీదేవి గారాపుఁబట్టిచేత
నీప్సితము గాంచుఁ దిప్పమంత్రీంద్రతనయుఁ
* డర్మవణి వల్లభామాత్యుఁ డహరహంబు.

"దార్యమణి" అని యుండవచ్చును.

ప్రేమాభిరామప్రశంస

33 వ. ఆ మంత్రిశేఖరుండు రావిపాటి త్రిపురాంతకదేవుం డను కవీశ్వరుం డొనరించిన ప్రేమాభిరామనాటకంబు ననుసరించి క్రీడాభిరామం బను రూపకంబు తెనుంగుబాస రచియించినవాఁడు.

34 గీ. ఆతఁ డెంతటివాఁడు ప్రేమాభిరామ
మనఁగ నెంతటియది దాని ననుసరించి
వీథి యనురూపకము మది వెఱపు లేక
తిప్పవిభువల్లభుం డెట్లు తెనుఁగుఁ జేసె.

35 వ. అని యానతిచ్చెద రేని

36 ఉ. నన్నయభట్టతిక్కకవి
నాయకు లన్న హుళిక్కిభాస్కరుం
డన్నను జిమ్మపూఁడి యమ
రాధిపుఁ డన్నను సత్కవీశ్వరుల్
నెన్నుదుటం గరాంజలులు
నింతురు జే యని రావిపాటితి
ప్పన్నయు నంతవాఁడ తగు
నా యిటు దోసపుమాట లాడఁగన్.

గీ. జనని సంస్కృతంబు సకలభాషలకును
దేశభాషలందుఁ దెనుఁగు లెస్స
జగతిఁ దల్లికంటె సౌభాగ్యసంపద
మెచ్చుటాఁడుబిడ్డ మేలుగాదె.

వ. నేపథ్యమున

కథాప్రస్తావన

చ. గతిరసికుండ ! షట్చరణ !
గానకళాకమనీయ ! యోమధు
వ్రత ! వికచారవిందవన
వాటిక నేమిటికిం బరిత్యజిం
చితి వటవీప్రదేశమునఁ
జెట్టులు సేమలు నేమి గల్గినన్
బతి చెడి సంచరించెదవు
ప్రాఁబడిపోయెనె నీ వివేకమున్.

గీ. చేర వచ్చివచ్చి దూరంబుగాఁ బోదు
డాయవత్తు దవ్వ పోయిపోయి
మాట లింక నేల మాపాలిటికి నీవు
మాయలేడి వైతి మంచిరాజ!

వ. ఆకర్ణించి సూత్రధారుఁడు హా ! యే నెఱింగితి
నేకశిలానగరంబునం దార్యవాటంబునం గామ
మంజరి యనుపునర్భువునందు బద్ధానురాగుండై

కార్యాంతరవ్యాసంగంబునం దేశాంతరగతుం
డైన కౌసల్యాటి గోవిందమంచనశర్మ నుద్దే
శించి యమ్ముద్దియ పుత్తెంచినయసంబంధభూత
ప్రేమసంధుక్షణాగర్భం బైనమదనలేఖసందేశ
పద్ధతి యది పఠియించుచున్నవాఁ డతనికట్ట
నుంగుఁజెలికాఁడు టిట్టిభసెట్టి గావలయు నయ్యి
రువురు నాబాల్యమిత్రంబులు వీరియోగక్షేమంబు
లనుసంధించెదంగాక యని నిష్క్రాంతుఁ డయ్యె
నిది ప్రస్తావన.

42 సీ. గన్నేరుఁబూఁజాయ కర మొప్ప నీర్కావి
మడుఁగుదోవతి పింజె విడిచి కట్టి
గొజ్జంగిపూనీరు గులికి మేదించిన
గంగమట్టి లలాటకమునఁ దీర్చి
వలచేత బంగారుజలపోసనముతోడఁ
బ్రన్ననిపట్టుతోరము ధరించి
జటిగొన్న వెలిపట్టుజన్నిదంబులలుంగ
యంటులు వాయంగ నఱుత వైచి
తళుకుచెంగావికోకయు వలుఁదశిఖయుఁ
జిగురుబొమ్మంచు పెడవులు చిన్నినగవు
నంద మొందంగ వచ్చె గోవిందశర్మ
మాధవునిపట్టి యొసపరిమన్మథుండు.

క. కౌసల్యాటి శ్రేష్ఠుఁడు
మీసాలప్పయ్యగారి మేనల్లుఁడు ధా
త్రీసురతిలకుఁడు కుసుమశ
రాసనసముఁ డంధ్రనగరయాత్రోన్ముఖుఁడై.

వ. తూర్పుఁ గనుంగొని టిట్టిభుని౦ జూచి వయస్య! సుప్రభాతంబు సుఖనిద్ర యయ్యెనే? శీతంబుప్రద్రవంబు వాయదుగదా యీపుష్యమాఘంబు లందు

చలి

ఉ. ప్రక్కలు వంచివంచి ముని
పంట్లను బంట్లను రాచిరాచి ఔ
మ్మక్కిలఁ జేసిచేసి తల
యల్లనఁ గాళ్లకు నందియుంది లో
చక్కికి నొక్కినొక్కి యిరు
చంబడఁ గుమ్మడిమూట గట్టి పీ
పిక్కదువాళి చేసి చలి
యిక్కడ నక్కడఁ బెట్టు వేకువన్.

ఉ. కుమ్ములు హావ్యవాహములు
గుత్తపుసుగ్గడితంపుఁదోఁపు రెం
టమ్ములు దట్టుపున్గు మృగ
నాభియుఁ జాఁదును నోడ నద్దిరా

యమ్మక చెల్ల! యింక నవ
యౌవనదర్పనఖంపచంబు తా
కొమ్మలచన్నులన్ సరకు
గొనటు లున్నవి వో తుషారముల్.

47 శా. స్థూలద్విత్రిపటావకుంఠనముఁ గ
స్తూరీరజఃపాలికా
కాలాగుర్వనులేపనంబులను ను
ద్ఘాటించి ధాటీగతిన్
బ్రాలేయంబు దువాళి సేసిన భయ
భ్రాంతంబులై యూష్మముల్
వాలాయంబుగఁ బ్రాఁకె నంధ్రవనితా
వక్షోజశైలాగ్రముల్.

48 శా. స్థూలద్విత్రిపటావకుంఠనములున్
ధూపోపచారంబులుం
గాలాగుర్వనులేపనంబులు వధూ
గాఢోపగూహంబులుం
గేలీగర్భనికేతనంబులును గ
ల్గెంగాక లేకున్న నీ
ప్రాలేయాగమ మెవ్విధంబున భరిం
పన్ వచ్చురా టిట్టిభా!

వ. శీతోపద్రవంబు లేక సుఖనిద్ర యయ్యెనే యని
యడిగి వేకువ యగుచున్నయది గావున నిదియ
మనకుఁ బ్రస్థానకాలం బని నిమిత్తం బనుసంధించి

శకునములు

ఉ. చుక్క యొకింత నిక్కి బల
సూదనుదిక్కున రాయుచుండుటం
జక్కఁగ వేగ దిప్పుడు ని
శాసమయం బిది ప్రస్ఫుటంబుగా
ఘుక్కని మాటిమాటికిని
గోటఁడు వల్కెడు వామదిక్కునం
జొక్కటమై ఫలించు మన
శోభనకార్యము లెల్లఁ డిట్టిభా!

క. మాఁగిలి మాఁగిలి వృక్షము
పూఁగొమ్మనుండి షడ్జము ప్రకాశింపం
దేఁగొదమ నెమలి పల్కెడుఁ
దేఁగోఁయని వైశ్య మనకు గెలుపగుఁ జుమ్మా.

గీ. కొనకొనం గోడి యేట్రింత కొంకనక్క
నమలి యీనాలుగిటిదర్శనంబు లెస్స
పీనివలతీరుఁబలుకు నుర్వీజనులకుఁ
గొంగుబంగార మంద్రు శాకునికవరులు.

కోడికూఁత

53 వ. అనిన నాకర్ణించి టిట్టిభుండు

54 ఉ. మంచన వింటివో వినవో
మన్మథుఁ డేకశిలాపురంబులోఁ
జంచలనేత్రలం బతుల
శయ్యలపై రతికేలి రాత్రి పో
రించి ప్రభాతకాలము ప
రిస్ఫుట మైనను ధర్మదార వ
ట్టించుచునున్నవాఁ డదె కు
టీగతకుక్కుటకంఠనాళముల్.

55 వ. అని యట వోయి ముందట

56 గీ. శీతకాలంబు కడి మూఁడ సేయఁ గుడుచు
భాగ్యవంతుండు జేపాడి పల్లెపట్లఁ
గ్రొత్తయోరెంబు నిగురావకూరతోడఁ
బిచ్చిలం బైననేతితోఁ బెరుఁగుతోడ.

ఒకముచ్చట

57 వ. టిట్టిభ! తలంపునం బాఱె నొక్కనాఁ డేనునుం గామమంజరియును బ్రేమంబెలర్పఁ గలసిమెలసి కూడిమాడి పొందిపొసఁగి యనఁగిపెనఁగి చొక్కి తక్కియుండ దైవవశంబున గోత్రస్ఖలనంబు కారణంబుగా నక్కాంతారత్నం బలిగిన

గీ. ఎట్టకేలకు నలుక రే యెల్లఁ దీర్చి
యువిద యధరామృతము గ్రోలుచున్ననాకుఁ
బానవిఘ్నంబుగా మ్రోసెఁ బాపజాతి
జాతిచండాల మైన వేసడపుఁగోడి.

వ. టిట్టిభ! యమ్మదనపట్టాభిషేక మత్తేభ రాజగమన నట్టనడుమ సురత కాలంబున వసంతసమయంబు నంబాసి మల్లికాధవళాట్టహాసమహాకాళమూర్తి యగు తపర్తుసమయంబు లంఘించి లాంగలీకుసుమ కేసరపరాగ రేణువిసరపిశంగిత దశదిశాహాట్టం బగువర్షాసమయం బెట్టకేలకుం గడపితిఁ బ్రావృట్కాలప్రవాసంబును మరణంబును రమణీరమణులకు నొక్క-సమంబ యది యెట్టిదనిన.

మ. పటుజంఝూపవనోత్థ్రణాలయములో
భద్రంబునం బట్టైకం
కటిపై ముచ్చముడింగి నిర్భరవియో
గగ్లాని శోషించి యె
క్కటి నిద్రించుచు నున్నపాంథవనితల్
గర్జావచఃప్రౌఢిమన్
బటిదుద్ద్యోతము చూపు నట్టనడురే
థారాధరశ్రేణికిన్.

61 వ. అని మంచన మఱియును బ్రాగ్దిశాంచలము వీక్షించి

అరుణోదయము

62 గీ. దాసనపుఁబువ్వుచాయతోఁ బ్రస్తరించు
చుదయమయ్యెడు నదె చూడు మొదలిసంజ
సొబగు వీడినఁ గట్టెఱ్ఱ సోఁకినట్టి
కామమంజరి నెమ్మోముకాంతివోలె.

సూర్యోదయము

63 మ. అదె మాణిక్యపుఁబూర్ణకుంభము వయస్యా! కార్యసంసిద్ధికై
మొదలం దోఁచినయట్టి మంచిశకునంబుం గా విచారింపరా
యుదయం బయ్యెడు భానుబింబము దిశావ్యోమావకాశంబులం
బదియార్వన్నెపసిండిటీగలగతిం బ్రాఁకెం బ్రభాజాలముల్.

64 శా. ఓరుంగంటిపురంబుసౌధములపై నొప్పారెడిం జూచితే
యీరెండల్ మణిహేమకుంభములతో నేకాంతముల్ సేయుచున్

స్వారాజప్రమదాఘనస్తనభర
స్థానంబులం బాసి కా
శ్మీరక్షోదము ప్రాణపల్లభదృఢా
శ్లేషంబులన్ రాలె నాన్.

65 వ. అనుదితనియమవ్రతంబు గావున నిట క్రితంబ సంధ్యాగ్నిహోత్ర క్రియాకలాపంబులు నిర్వర్తింపంబడియె నీవు ముఖమజ్జనంబు సేసి యిష్టదేవతాభివందనంబు గావించితివిగదా గోధూళిలగ్నంబునం బురంబు ప్రవేశింపవలయు విశేషించి యుషఃకాలంబు సర్వప్రయోజనారంభంబులకుఁ బ్రశస్తంబు.

66 సీ. గార్గ్యసిద్ధాంతమత ముషఃకాలకలన
శకున మూనుట యది బృహస్పతిమతంబు
వ్యాసమతము మనఃప్రసాదాతిశయము
విప్రజనవాక్య మరయంగ విష్ణుమతము.

67 వ. అని పరిక్రమించి వెలిపాళెంబు కట్టకడపటఁ గటకారకుటీరవాటికఁ బ్రవేశించి.

మేదరవాడ

68 సీ. ఎకసక్కెముగ నాడు నేదైన నొకమాట
పాడు నొయ్యన పాట పాటపాట

యులఁతియద్దపుబిళ్ల యలవోక వీక్షించుఁ
గొనగోరఁ బదనిచ్చి కురులు దీర్చుఁ
బయ్యెద దిగజార్చి పాలిండ్లు పచరించు
దిస్స వాఱఁగ నవ్వుఁ దీగనవ్వు
ధవళ తాళపలాశ తాటకంబులు త్రిప్పు
కలికిచూపులఁ జూపు గర్వరేఖ
కటకుటీద్వార వేణుకా(వైణవ?) కాష్ఠపీఠ
మధ్యభాగనిషణ్ణయై మదము మిగిలి
వీటి పామరవిటుల తం గేటిజున్ను
కాముబరిగోల మేదరకరణవేశ్య.

69 క. పుటభేదనబహిరంగణ
కటక(శ్రీ) కారకూటకటకం బగునీ
కట కారకులవధూటీ
కుటికాగారంబు గరడి కుసుమాస్త్రునకున్.

70 క. కీసిన వెదురుసలాకల
నేసిన యిరుఁదల శిఖండి నిడుమంచమునం
దోసరిలి కటకుటీరవి
లాసిని రమియించు మిండలసహస్రములన్.

71 ఉ. పల్లవతస్కరుం డొకఁడు
ప్రాక్సముపార్జితతారపంక్తితో

వల్లువ మెత్తికొంచుఁ బెడ
వాకిట వెళ్ళిననాఁటనుండి పా
టిల్లినశంక నీకటకు
టీరవిలాసిని యహ్హాహా ! పటీ
పల్లవకోణముల్ బిగియఁ
బట్టి రమించును మిండగీలతోన్.

72 వ. ఆచేడియం జూచి యట పోవంబోవ ముందట.

చండాలాంగన

73 శా. గండాభోగముపజ్జ లేనగవు శృం
గారింపఁ గ్రేఁగన్నులన్
మెండై మించుమెఱుంగుఁజూపుగమి క్రొ
మ్మించుల్ పిసాళింపఁగాఁ
జండాలాంగన వచ్చె నొక్క-తె ఋతు
స్నానార్థమై యిక్షుకో
దండుం డేర్చినబాణమో యనఁగ సౌం
దర్యంబు నిండారఁగన్.

74 వ. అట్లు పోవం బోవ ముందట.

కర్ణాటి

75 మ. కటిభారంబును జన్నుదోయిభరముల్
గల్పించె నాబ్రహ్మ పి

న్నటి కౌఁదీగకు మున్న యిష్టు విమలా
ర్ణఃపూర్ణమై యున్నయీ
ఘటిభారం బాకఁ డెక్కు డయ్యె ననిన౯
గర్ణాటి క్రొల్గన్నుల౯
బటితాళింపుచు నవ్వె నీలకబరీ
భారంబు కంపింపఁగా౯.

౭౬ వ. అనుచు గోవిందమంచనశర్మ నర్మసఖుం డగుటిట్టి
భుండును దానును హట్టమార్గంబునం జను
నప్పుడు.

౭౭ గీ. జిగురుటుండలు నించి డాచేతియందుఁ
బెద్దయేనుఁగుదంతంబు పెట్టెఁ బెట్టి
యింతులకుఁ బ్రీతిగా మైలసంతలోన
సుసరభే త్తని ఘోషించె జోటి యోర్తు.

౭౮ వ. ఇది యేమి ఘోషించుచున్నయది కిరాటకుల
రత్నంబ! నీవు తేటపడ నెఱింగి నాకు నెఱిఁగింపు
మనుచు మంచనశర్మ యడిగిన.

౭౯ చ. ముసిముసినవ్వుతో నతని
మోము గనుంగొని వైశ్యుఁడిట్లను౯
రసికకులావతంసుఁడవు
బ్రాహ్మణ! యింతకుము న్నెఱుంగవే?

యసమశరాలయంబునను
హ_త్తినవెంద్రుకకప్పు వోవఁగా
విసరుసమీరణం బయిన
వేడుకమం దిది గొందు రంగనల్.

80 సీ. కమఠావతారంబుఁ గైకొన్నదైత్యారి
కమనీయచరమభాగంబువోలె
నాదియుగంబునం దావిర్భవించిన
జిననాథదేవునిశిరసువోలెఁ
గసటు వోవఁగఁ దోమి కడిగి బోరగిలంగఁ
బెట్టినతామ్రంపుబిందెవోలెఁ
గంగమట్టియతోడ సాంగత్య మెడలిన
నునుపారుమునిమిట్టనుదురువోలె
జిఱుతప్రాయంపునాఁటిసజ్జికపుఁజాయ
తోలుసమ_ర్తయకాలంపువిలసనమునఁ
దరుణులకుఁ బంచబాణమందిరము లమరు
సురభే_త్తనునీమందు సోఁకినపుడు.

81 వ. ఇది నిర్వ్యాసమయంబును సరభేదన సమర్థంబును
నగుటం జేసి సురభే_త్తనునామంబు దీనికిం గలిగెఁ
గామనిలయాఘాట రోమాటవీ సముత్పాటన
పరిపాటికై పాటలగంధులు దీనిం బాటింతు

రనుచు నాలింగించి యట పోవంబోవ ముందట
వెలిపాళెంబు మధ్యప్రదేశంబున హోలికవాటి
యందు నొక్కచక్కని జవరాలు కట్టెఱ్ఱతోఁగ
రుంగట్టుల యొల్లియయొఱ్ఱ గలనితంబభారంబున
నమర్చి బాలార్కకిరణసంపర్కంబునఁ జాంపేయ
కుసుమచ్ఛదచ్ఛాయాదాయాదంబు లైనయవ
యవంబులు మిసమిస మెఱవం గుక్కుటాసనం
బునం గూర్చుండి.

పామరభామ

౮౨ ఉ. కందుకకేళి సల్పెదుప్ర
 కారమునం బురుషాయితక్రియా
తాండవరేఖ చూపెదువి
 ధంబునఁ బామరభామ చేఁతయీ
రెండప్రభాతవేళ రచి
 యించె నితంబభరంబుఁ జన్నులున్
గుండలముల్ గురుల్కదల
 గోమయపిండము లింటిముంగిటన్.

౮౩ వ. అప్పామరభామారత్నంబు నుద్దేశించి.

౮౪ గీ. పొలపములు లేవు కరివంకబొమలయందు
జిన్నినగవులు లేవు లేఁజెక్కులందుఁ
గలికితనములు లేవు క్రాల్గన్నులందుఁ
గాఁపుటిల్లాండ్ర కిట్టిమౌగ్ధ్యముల యొప్పు.

వ. అటచని వీథీవిటంకంబునఁ డిట్టిభుండు విటపేటికా
85 ప్రకామ(ర?)ఘటిత కృతాటికానికట చేటికా
నుయాత యగుకర్ణాటాంగనం గనుంగొని.

కర్ణాటాంగన

మ. కుసుమం బెట్టినచీరకొంగు వొలయం
86 గ్రొవ్వారుపాలిండ్లపైఁ
ద్రిసరంబుల్ పొలుపార వేణి యవటూ
ద్దేశంబుతో రాయ న
ప్పస మెవ్వాఁడో యొకండు రాత్రి సురత
ప్రౌఢిం దనుం దేల్చెనా
వసివాళ్ వాడుచు వచ్చుచున్నయది క
ర్ణాటాంగనం జూచితే.

82 గీ. వాహకుం డెక్కి విడిచినవారువంపుఁ
గొదమయునుబోలి రతికేళిమదము డిగ్గి
యలసభావంబుతోడఁ గర్ణాటవేశ్య
వచ్చుచున్నది యదె విప్రవర్య కంటె.

ఉ. ఈమరి యింక నొక్కమరి
88 యింకొకమా ఱింక నొక్కమాఱు నా
నోములపంటగా యనుచు
నోవులఁ బెట్టుచు(?) శే యొకండునా

ల్జాములు దీనితోఁ గుసుమ
సాయకతంత్రము సల్పఁబోలు లే
దా మృగశాబనేత్ర యఖి
లాంగకముల్ పసివాళ్ళు వాడునే ?

౮౯ వ. అనిన మందస్మితంబుతో గోవిందమంచనశర్మ నర్మగర్భంబుగా దర్భాంకురాలంకృతంబు లగు తనకరపంకజంబులం గర్ణ పుటంబులు ముట్టుకొని పూతిమాషగోత్రంబును మంచననామధేయంబునుం జెప్పి నమస్కరించి యిట్లనియె.

౯౦ శా. పంచారించిన నీ పయోధరము లా
స్ఫాలింతునో; లేఁతబా
మ్మంచుఁ గెంజిగురాకుమోవి ణిసిథా
త్వర్థం బనుష్ఠింతునో;
పంచాస్త్రోపనిషద్రహస్యపరమ
బ్రహ్మస్వరూపంబు నీ
కాంచీదామపదంబు ముట్టుదునో; యో
కర్ణాటతాటంకినీ!.

౯౧ క. వ్రాలని నీ చన్నులతో
వ్రాలెడుజక్కవలు సరియె? వలలం బెట్టం

జాలెడునీకన్నులతో
బాలకి సదృశములె? వలలఁ బడుమత్స్యంబుల్.

92 శా. చాటుప్రౌఢిఁ బిసాళి మాడెదవు కా
సల్నాటిబాఁపండవో
శాటీహాటకనిష్కముల్ వెలిగ జం
ఝాటంబు చాలించు క
ర్ణాటస్త్రీలు కటారికత్తియలచే
రాపాడఁగాఁ బట్టఁగాఁ
డా టా లీడ గుణింపరాదు పెటుచో
టం బోలెఁ బైపాటునన్.

93 గీ. దిట్టబాఁపండు నడువీథిఁ దెగడి పలికెఁ
గూట మీటింపఁ దెమ్ము కిరాట నేఁడు
పన్నిదము వీనిమెడ నున్నజన్నిదములు
సవరగా గ్రుత్తుఁ గ్రొత్తపుంజాలదండ.

94 వ. అనుటయు విప్రుం డిట్లనియె.

95 సీ. మునుఁగు వెట్టిన నేమి ముత్యాలకమ్మల
క్రొమ్మించులీలలు గుబులుకరించె
హోము వంచిన నేమి మొలకనవ్వులకాంతి
చెక్కుటద్దములపైఁ జీరువాఱెఁ
జూడకుండిన నేమి సొబగుఱెప్పల మించి
తేటవాల్మెఱుఁగులు దిచ్చరించెఁ

జాటు చేసిన నేమి చక్రవాకులఁ బోలు
పాలిండ్ల మెఱుఁగులు బయలుపడియె
సిగ్గు నటియించి మా వేడ్క చిన్నఁబుచ్చి
యేల యిటు పిసాళించె దిం దేమి సిద్ధి
కాముసామ్రాజ్యపట్టంబు గట్టి నన్ను
గాఁగిలింపఁగఁగదనె యోకరణకాంత.

౯౬ వ. అని చిఱునవ్వు నవ్వుచు గోవిందమంచనశర్మ నర్మసఖుండును దానును నటపోవఁబోవ ముందట.

జూదము

౯౭ మ. పరివేష్టించి ప్రజాకదంబకము పై
పై వ్రాలి వీక్షింపఁగాఁ
బరహస్తంబున నొత్తుకాండ్రు నపలా
పప్రౌఢి బోధింపఁ బా
మరులై పన్నిద మాడి యోడి మఱి దు
ర్మానంబుతో నాటఁగో
ల్పిరి వేశ్యావలయాభిసంవళిత ము
ద్విభ్యార్చి గోవిందునిన్.

౯౮ శా. సంగాసంగజయాజయంబు పరిహా
సప్రస్ఫుటాక్షీలభా

షాంగం బాకలితాంతరావలయుక
త్స్యాభాగముద్రాలస
ద్భంగీనిష్ఠితకాష్ఠశంఖుకము పా
పద్మ్యాత మీాపన్నిడం
బంగీకారము సేయువారి మొలలం
బ్రాపించుఁ గౌపీనముల్.

99 గీ. నీకు నా నీకు నా నంచు నెమకి నెమకి
ముగుద లగువారి భ్రమియించి మోసపుచ్చుఁ
బశ్యతోహరుఁ డత్యంతపాపబుద్ధి
పట్టణములోఁ దగుల్పరిపం దెగాఁడు.

100 వ. అనుచు నట ముందట శతానందగేహినీకరరుహ
ప్రరోహశిఖర ముఖరవీణాక్వాణ పాణింధమం
బైనమధురస్వరంబున.

కరణకాంత

101 సీ. విజ్ఞోడు పడ నిడ్డ వెండ్రుకజందెంబు
వలిగుబ్బపాలిండ్ల కెలఁకు లొరయఁ
గరమూలమున వెండిమొరవంకకడియంబు
మూఁడుమూలలలింగముద్ర లొత్త
జంగాళముగఁ బింజె సవరించి కట్టిన
మడుఁ గొంటిపొరను లోఁదొడలు మెఱయ

బలితంపువిచ్చుటాకులదుద్దుఁగమ్మలు
నిద్దంపుఁజెక్కులనీడఁ జూడ
నోరుఁగంటిపురంబులో నోరగ్రంతఁ
బెద్దయెలుఁగున నమ్మొ సంపెంగనూనె
కోకిలము పంచమశ్రుతిఁ గొసరినట్లు
కనుమయవ్వలి దేశంబు కరణకాంత.

101 గీ. పలికినప్పుడు తేనియ లొలికిపడెడు
జళుకుఁజూపులఁ గ్రొమ్మించు లులుకుపడెడు
ములికినాటిది కాఁబోలుఁ జెలి కిరాట
కలికి చిలుకలకొలికి యీ తెలికిజోటి.

గానులకన్నె

102 ఉ. ఈనళినాక్షి దాఁ దిరుపు
పెద్ద ప్రతోదము మోపి రొప్పుచుఁ
గానుగపట్టెపైఁ దిరుగఁ
గట్టెఁడి టిట్టిభ! మందరాద్రిమం
థానకమధ్యమానతిమి
ధామజలభ్రమిమండలం బధి
ష్ఠానముగా భ్రమించునల
సంపదచేడియఁ బోలకుండునే.

103 ఉ. మీనవిలోచనంబులును
మీఁటిన ఖం గనుగుబ్బచన్ను లిం

పైనవచోమృతంబు సొఁగ
సైనమదాలసమందయానముం
గా నొనరించి దీని గణి
కామణిఁ జేయక నిర్దయాత్ముఁడై
గానులదానిఁ జేసినవి
కారవిధిం దలమొత్తఁగాఁ దగున్.

వ. అట యుత్తరంబునం గత్తెరనొత్తి పెక్కువన్నెల పొత్తుల బహువిధ వర్తనల హత్తించి యొత్తి కట్టిన పూగొత్తులు మత్తకోకిల కలహంస దాత్యూహ వ్యూహంబులుం గలిగిన మోహరివాడ యందు.

కుట్రపువాఁడు

చ. కొలుచును జేనవెట్టి కుచ
కుంభయుగం బెగడిగ్గఁ గన్నుఁగ్రే
వలఁ బరికించుఁ గతుముల
నైచును దృష్టులు మాటిమాటికిం
గలికితనంబునం దఱచు
గా నగు సొచికపల్లవుండు గం
చెల వెసఁ గుట్టియీఁడు వెల
చేడియకున్ విషయాభిలాషియై.

106 వ. అనుచు నవ్వాడ గడచి యట యుత్తరంబు సను
నప్పుడు ముందట నొక యింటిముఱుంగున
మచ్చెకంటిం బొడగని.

ఈకిర్చుట

107 ఉ. సారెకు సారె కేమిటికిఁ
జంపెదు గోరఁటుమొగ్గలైనవా
లారునఖాంకురంబుల వ
యస్యకచంబునఁ బొటపొట యీ
రీరిచి సీత్కృతుల్ చెవుల
కిం పొనరింపఁ జకోరనేత్ర! నీ
చారుకుచద్వయంబు మముఁ
జంపెడుదోసము నీకుఁ జాలదే ?

108 వ. అనుచు నయ్యింటిముందట;

పసుపు నూఱుట

స్ర. పరిపాటీఖర్వఖర్జూపరతిసమయసం
భ్రాంతసంభోగభంగిన్
దరుణీరత్నంబు హేలాతరళగతి హరి
ద్రారజఃకర్దమంబుం
గురు లల్లాడంగ పీఁగుంగుచములు గదలం
గొంతు గూర్చుండి నూరెన్

గరవల్లీ కాచభూషాకలమధురఘుణా
త్కారములోఁ తోరములోఁ గాఁక.

109 వ. అని యచ్చోటు వాసి బాహ్యకటకవీథీవిటం
కంబు లతిక్రమించి.

ఓరుఁగల్లు

110 సీ. సప్తపాతాళవిష్టపమహాప్రస్థాన
ఘంటాపథం బైనగనపపరిఖ
తారకామండలస్తబకావతంస మై
కనుచూపు గొనని ప్రాకారరేఖ
పుంజీభవించినభువనగోళముభంగి
సంకులాంగణ మైనవంకదార
మెఱుఁగుఱెక్కలతోడి మేరుశైలముఁ బోలు
పెనుపైఁడితలుపులపెద్దగవని
చూచెఁ, జేరెఁ, బ్రవేశించెఁ, జొచ్చెఁ, బ్రీతి
సఖుఁడుఁ దానును రథఘోటశకటకరటి
యూథసంబాధముల కొయ్య నోసరిలుచు
మందగతి నోరుఁగల్లు గోవిందశర్మ.

111 వ. ప్రవేశించి టిట్టిభనామధేయుం డైనకోమటి
సెట్టిగారితో నాతఁ డిట్లనియె.

12 సీ. రాజమార్గంబు వారణఘటాఘోటక
శకటికాభటకోటిసంకులంబు
ధరణీస్థలీరజస్త్రసరేణుబహుళంబు
గావున మన మందుఁ బోవవలదు
క్రంతత్రోవల నొంచుగలకలంబులు లేవు
తఱచుగా సుఖవినోదములు గలవు
మఱియు విశేషించి మన్మథకూట మా
వేశవాటిక మధ్యవీథిఁ దఱిసి
చిత్తమున కెక్కినట్టిలంజియలతోడ
సరససల్లాపసౌఖ్యంబు సలుపవచ్చు
నంత మధ్యాహ్నసమయ మానవుడు గాని
వేడుకై యుండ దక్కలవాడ సొరఁగ.

13 గీ. అనినఁ డిట్టిభుఁ డౌ నంచు ననుచరింప
నాలువరిక్రిందిత్రోవగా నరిగి యరిగి
విప్రుఁ డీక్షించెఁ బలినాటివీరపురుష
పరమదైవతశివలింగభవనవాటి.

పల్నాటివీరులకథ

14 మ. ద్రుతతాళంబున వీరగుంభితకథం
ధుంధుంకిటాత్కారసం

గతి వాయింపుచు నాంతరాళికయతి
గ్రామాభిరామంబుగా
యతి గూడం ద్విపదప్రబంధమున వీ
రానీకముం బాడె నా
కృత ప్రత్యక్షరముం గుమారకులు ఛీ
ట్కారంబునం దూలఁగన్.

సీ. గర్జించి యురసి జంఘాకాండయుగళంబు 115
వీరసంబెట కోల వ్రేయు నొకఁడు
ఆలీఢపాదవిన్యాస మొప్పఁగ వ్రాలి
కుంతాభినయముఁ గైకొను నొకండు
బిగువుఁగన్నుల నుబ్బుబెదరుఁజూపులతోడ
ఛీట్కార మొనరించుఁ బెలుచ నొకఁడు
పటుభుజావష్టంభపరిపాటి ఘటియిల్ల
ధరణి యాస్ఫోటించి దాఁటు నొకఁడు
ఉద్ది ప్రకటింప నొక్కరుం డోల వాఁడు
బయలు గుజ్జంబు భంజళ్లఁ బఱపు నొకఁడు
కోడుము దాటింపుచును బెద్దగోలువులోనఁ
బడఁతి పల్నాటివీరులఁ బాడునపుడు.

గీ. కులముదైవతంబు గురిజాలగంగాంబ 116
కలనిపోతులయ్య చెలిమికాఁడు

పిఱికికండ లేనియఱువదియేగురు
పల్లెనాటివీర బాంధవులకు.

117 గీ. అరువల్లినాయి * నారిదుర్మంత్రంబు,
కోడిపోరు, చాపకూటికుడుపు
ప్రథమ కారణములు పల్నాటియేకాంగ
వీరపురుషసంప్రహారమునకు.

118 ఉ. పచ్చనిపిండిగందమును
బాలముసేసయు సెజ్జపూవులన్
గ్రుచ్చినకంఠమాల్యములు
గొప్పగ నల్లిన వేణిబంధముల్
తుచ్చులవీరసంబెటయుఁ
గ్రొత్తమణుంగగుకాసెపుట్టముల్
అచ్చల కెక్కినట్టిరవ
ణంబులు వీరకుమారకోటికిన్.

119 క. నల్లంగొండయు నాగరి
కల్లును ధరణీస్థలిం బ్రగల్భస్థలముల్
పల్లెలు నాగులేటును
బల్లెఱ్ఱకాంత యెల్లప్రారంభంబుల్.

* యురాలి అని యుండవచ్చును.

సీ. ఇచ్చోట భుజియించి రేకకార్యస్థులై
సామంతనృపతులు చాపకూడు
ఇచ్చోటఁ జింతించె నిచ్చ నుపాయంబు
నళినాక్షి యార్వెల్లి నాయురాలు
నిజ మనశ్శుద్ధికై నిప్పులయేటిలో
నోలాడె నిచ్చోట బీలసాని
ఇచ్చోటఁ బోరిరి యిల పణంబుగ గొల్ల
సవతితల్లులబిడ్డ లవనిపతులు
ధీరు లగువార లేవురు వీరపురుషు
లై మహోద్ధతి నిచ్చోట నాజిఁ బడిరి
యనుచుఁ జెప్పుదు రైతిహ్య మచట నచట
జనపపెద్దలు పల్లెదేశములయందు.

ఉ. చిత్తము గూర్చి మాచెరల
చెన్నుఁడు శ్రీగిరిలింగముం గృపా
యుత్తతఁ జూడ *ముల్కి విష
యంబున కామహిమంబు చెల్లెఁగా
కుత్తరలోన మింట జల
ముట్టినమాత్రన నాపజాలలో

* "ఁబల్లె" అని యుండునేమో?

విత్తినయౌవనాళ మభి
వృద్ధి ఫలించుట యెట్లు చెప్పుమా

122 మ. మగసింగంబులు సంగరాంగణముల౯
మత్తిల్లి రున్మత్తులై
జగదేకస్తుతు లంచు నేమిటికి సం
శ్లాఘింప! నాభూమిలోఁ
జిగురుంబోఁడులఁ గాఁపుగుబ్బెతల న
క్షీణప్రభావంబున౯
మగసింగంబులఁగా నెఱుంగుదురు పుం
భావప్రసంగంబుల౯.

123 గీ. కోలదాపునఁ ద్రిక్కుటిఁ గూడియున్న
గచ్చుసేసినచిత్రంపుగద్దెపలక
వ్రాసినా రదె చూడగా వైశ్యరాజ!
శీల బ్రహ్మాదివీరనాసీరచరిత.

124 వ. ఈ వీరపురుషులు మనకుం గార్యసిద్ధి సేయుదురు గాక పదపద మనుచుం గతిపయపదంబు లరిగి నింబపల్లవ నికురుంబ సందానిత వందనమాలికాలంకృత ద్వారం బగు నేకవీరాగార గోష్ఠంబు గనుంగొని.

ఏకవీర

సీ. వందనం బిందిరావరుకన్నతల్లికి
125 దండంబు ఫణిరాజమండనకును
నంజలి సోమసూర్యానలనేత్రకు
నభివందనము జగదంబికకును
మొగుపుఁజేతులు దేవమునిసిద్ధసేవ్యకు
జమదగ్ని గారాపుసతికి శరణు
జోహారు రమణీయశోభనాకారకు
నమితంబు గిరిరాజనందనకును
నిత్యకల్యాణి కలికులనీలవేణి
కాదిశక్తికి వేదవేదాంతసార
కేకవీరకుఁ బూర్ణరాకేందుముఖికి
నఖిలజననికి సాష్టాంగ మనుదినంబు.

సీ. పద్మలోచన భృగుబ్రహ్మసంయమివంశ
6 పరిపాటి కభినవాభరణ మయ్యె
రమణి త్రేతాద్వాపరములసంధ్యావేళ
మగనితోఁ బెక్కేండ్లు మనువు మనియె
నెలఁత కానకకన్న నెయ్యంపుఁగొడుకుచేఁ
జంపించె ముయ్యేడుసారె నరులఁ
దరుణి హైహయరాజదంతాస్థిపటలంబు
గవడపేరుగఁ జేసి కట్టె నతుల

మండపాకను, బెనుఁబాక, మాహురమున,
నాగవరమునఁ, బోలాస ననిచె నింతి
యోరుఁగంట వసించె నీలోత్పలాక్షి
*కాకతమ్మకు సైదోడ యేకవీర.

127 సీ. అలిగి యెంతటిరాజునాంధ్ర నైనను బట్టి
పుట్టుఁబాపలఁ జేయురట్టుకత్తె
ఘనుఁ డైనజమదగ్నిమునినాథుకూరిమి
వెలయించుపెనుఁబాక వేడ్కకత్తె
సుక్షత్రియకులంబు నిక్షత్రముగఁ జేయు
కొడుకుఁ గాంచినయట్టికోపకత్తె
బవనీలజవనికపాటల నిల్లాంధ్ర
రమణఁ బ్రదుల్లాడించురంతుకత్తె
యోలిమి గదుళ్ల వాఁగులో నోలలాడు
కలికిపల్లికదేబెలఁ గన్నతల్లి
వాసి కెక్కినయట్టిపోలాసయిల్లు
చక్కమెప్పులమాహుర మ్మక్కనాచి.

బవనీఁడు

128 సీ. కక్షునిక్షిప్తవికస్వరస్వరవిలా
సశ్రీనివాసంబు జవని కందుఁ

* అనుబంధముఁ జూచునది.

గట్టినతంత్రికిఁ గంఠశ్రుతికిఁ గూడఁ
జోక్యంబుగా నారి సొబగు మీఱ
నాలాపముల శుద్ధసాళవ సంకీర్ణ
వివిధరాగంబులచవులు చూపి
డమడమధ్వనులఁ బొటారించి యెడనెడఁ
గత్తెరమార్గంబు బిత్తరిల్ల
వాద్యవైఖరిఁ గడు నెఱవాది యనఁగ
నేకవీరామహాదేవియెదుట నిల్చి
పరశురామునికథ తెల్లఁ బ్రౌఢిఁ బాడెఁ
జారుతరకీర్తి బవనీలచక్రవర్తి.

మాలెత

మ. అలరుంబోఁడి జనంగమప్రమద మ
129 ధ్యానద్ధఘంటాధ్వనుల్
చెలఁగం బాడె సమస్తలోకజననిన్
శ్రీయేకవీరాంబికన్
వలరా జొక్కకమూర్ఛనాస్వరమునన్
బ్రాణంబు గల్పింపఁగాఁ
గలకంఠీకలకంఠకోమలకుహూ
కారంబు తోరంబుగన్.

మ. అకలంకస్థితిఁ గోరి కొల్చెదరు బ్ర
130 హ్మానందభావంబునన్

సకలానందమయైకమాత్ర లగుచుం
సంతోషచిత్తంబునన్
తకదుమ్ముల్ యకతాళముల్ జవనికల్
తందాన లమ్మయ్యకున్
ఏకవీరమ్మకు మాహురమ్మకు నథో
హ్రీంకారమధ్యాత్మకున్.

13 శా. ఆలోకింపక మ్రొక్కరాదు నిజభ
క్త్యావేశసంపత్తిమై
నాలోకించినఁ జిత్త మెట్లగునో కా
మావేశసంయుక్తిమై
నేలా గోయి కిరాట! మానుదమొ సం
వీక్షింతమో చెప్పుమా?
శ్రీశాశూన్యకటీరమండలము దే
వీశంభళీవ్రాతముల్.

కాఁపుటాలు

152 సీ. జటివోనిగడితంపుఁ జెఱుతచౌకంబుల
తోఁగరుఁబుట్టము కచ్చఁ దోడివి కట్టి
యోలగందపుబొట్టు నుపరిభాగంబుపై
సిందూరతిలకంబుఁ బొందుపఱచి

పసరుదాఱెడునింబపల్లవంబులదండ
గుబ్బచన్నులమీఁదఁ గుదురుకొల్పి
క్రొత్త దోమినదంతకోరకంబులయందుఁ
దాంబూలరాగంబు తళుకు గూర్చి
సకలసంధ్యంగములకుఁ దేజంబు గలుగ
మధుమదారంభ మెఱుఁగువ మరలఁ ద్రోవఁ
దేఁకువయు నారజంబునుఁ దేటపడఁగఁ
బురమునకు వచ్చె నొకకాఁపుఁబూవుబోఁడి.

వ. అయ్యవసరంబున నేకవీరాంబకుం బ్రణమిల్లి
133 యాట చనునప్పుడు.

జక్కులపురంధ్రి

సీ. కోణాగ్రసంఘర్ష ఘుమఘుమధ్వని తార
134 కంఠస్వరంబుతో గారవింప
మసిబొట్టుబోనాన నసలుకొల్పినకన్ను
కొడుపుచేఁ దాటించు నెడపడడప
శ్రుతికి నుత్కర్షంబుఁ జూపంగ వలయుచోఁ
జెవిత్రాడు బిగియించు జీవగఱ్ఱ
గిల్కుగిల్కున మ్రోయుకింకిణీగుచ్ఛంబు
తాళమానంబుతో మేళవింప

రాగముననుండి లంఘించు రాగమునకు
నురుమ యూరుద్వయంబుపై నొత్తిగిల్లి
కామవల్లీమహాలక్ష్మి కైటభారి
వలపు వాడుచు వచ్చె జక్కులపురంధ్రి.

అక్కలు

135 సీ. ముద్రికామాణిక్యములదీప్తి కెంగేలి
పించెంబుఁగుంచెతో బిత్తరింప
నుపవాసమునఁ దద్దయును సన్న నగుకౌను
చనుదోయిభరమున జలదరింపఁ
దోకచుక్కలఁ బోలుతోరంపుఁదెలికన్ను
లాస్యవేళమున సిగ్గు నతకరింప
నిద్దంపు వెలిపట్టు నెఱిక దూలినయప్పు
తోడలమించులు వెలిఁ దొంగలింప
నురుమచప్పుళ్లకును బిల్లదురులమ్రోఁత
కంతకంతకుఁ బేరుబ్బు నావహింప
నాడెఁ బీఁటలపై నోలిఁ గూడియున్న
యక్కలేడ్వురలో నొక్కయలరుఁబోఁడి.

136 చ. హరహర యింత యొప్పునె మ
హారభటిం జగఝంకృతస్వన

న్మురళీవిమిశ్రితాంకరవ
మూర్ఛలఁ జిత్తము లుబ్బ యక్కటే
డుబ్బరు నదె యాడఁజొచ్చిరి క
డుంగడు వేడ్క సమున్నమత్పయో
ధరయుగభారభీరుతమ
తన్వవలగ్నము లైననృత్యముల్.

వ. ఇదె యీయింటి యజమానుండు సంతానకాం
107 క్షియై ప్రతిబంధనోదనార్థంబు యక్షకన్యలం
బరీక్షారాధనంబు సేయుచున్నవాఁడు గావలయు
మాణిభద్రకులోద్వహు లైన దేవతలు కామవల్లి
శ్రీమహాలక్ష్మితోఁ గూడి యపేక్షితకార్యంబు
మనకునవ్యాక్షేపంబునం జేయుదురుగాక యనుచు
విశ్వాసంబుతో నమస్కారంబు సేసి కౌసల్నాటి
గోవిందమంచనశర్మ నర్మసఖుండు దాను నట చని
ముందట.

గీ. మంద్రమధ్యతార మానత్రయాభిన్న
108 మహిషశృంగనాదలహరిఁ గూడి
డమరు డిండిమంబు డమడమధ్వని మ్రోసె
నద్భుతం బదేమి యార్భటంబు.

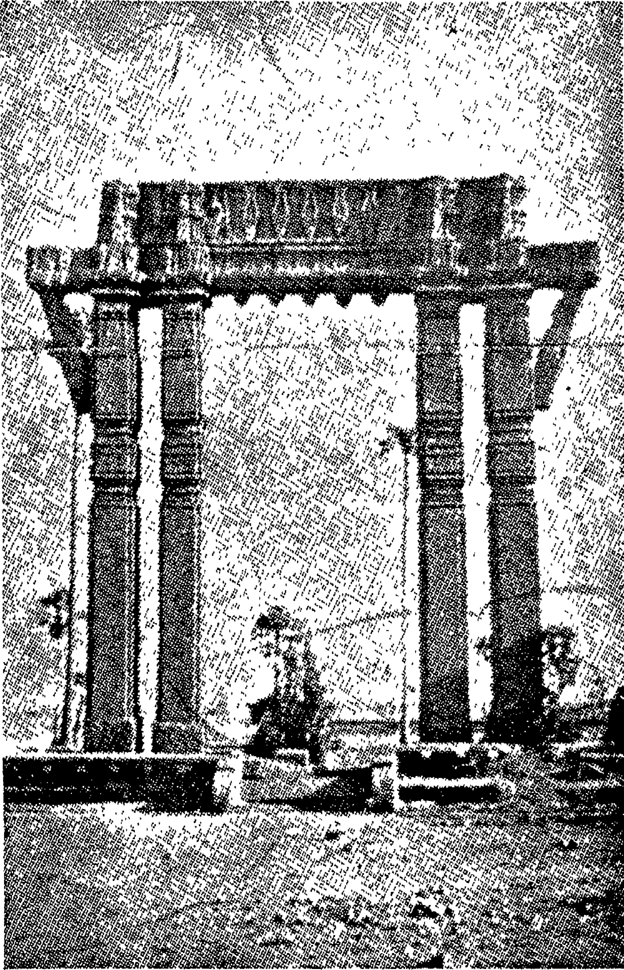
మైలారభటులు

139 వ. అని టిట్టిభుం డడిగిన

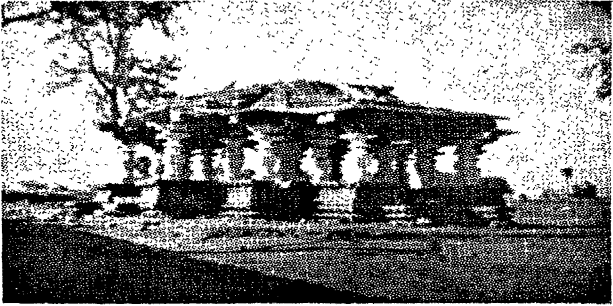
140 సీ. అవఅవ మండు నెఱ్ఱనిచంద్రముల్లెల
చోద్యంపుగుండాలు చొచ్చువారు
కరవాఁడియలుఁగుల గనపపాఁతర్లలో
నుట్టిచేరులు గోసి యుఱుకువారు
గాలంపుఁగొంకిఁ గంకాళచర్మము గ్రుచ్చి
యుడువీథి నుయ్యేల లూఁగువారు
కటికిహొన్నాళంబు గండగత్తెర వట్టి
మిసిమింతులును గాక మ్రింగువారు
సందులను నారసంబులు సలుపువారు
యెడమకుడిచేత నారతు లిచ్చువారు
సాహసము మూర్తిగైకొన్నసరణివారు
ధీరహృదయులు మైలారవీరభటులు.

141 గీ. వీరు మైలారదేవరవీరభటులు
గొండ్లి యాడించుచున్నారు గొరగపడుచు
నాడుచున్నది చూడు మూర్ధాభినయము
తాను నెట్టికసీలంత గాని లేదు.

142 చ. వెనుకకు మొగ్గ వ్రాలి కడు
విన్నను వొప్పఁగఁ దొట్టెనీళ్ళలో

మైలారదేవాలయ ద్వారము

మైలారదేవాలయ మండపము

మునిఁగి తదంతరస్థ మగు
ముంగర ముక్కున గ్రుచ్చికొంచు తే
చెను రసనాగ్రప్రవాళమున
శీఘ్రము గ్రుచ్చెను నల్లపూస పే
రనుపమలీల నిప్పుడు చు
పాయము లిట్టివి యెట్లు నేర్చెనో?

143 సీ. శనివారసిద్ధి సజ్జనపారిజాతంబు
వరదాత యాదిత్యవారభోగి
మాడచీరమడుంగు మాయావినోదుండు
మాళవీప్రియభర్త మహితయశుఁడు
పల్లెంబనాయకుం డెల్ల వేల్పులరాజు
గనపవేఁటలవేడ్క కాంద్రభర్త
కత్రశాలస్వామి కరుణాపయోరాశి
పుణ్యకీర్తనుఁ * డైనప్రోలియయ్య
మంచు కుంచాలఁ గొలువంగ మాయతెల్లఁ
బట్టికట్టంగ నేర్చినబాసవెల్లి
భైరవునితోడిజోడు మైలారదేవుఁ
డోరుఁగంటినివాసి మే లొసఁగుఁ గాత.

144 మ. అదిగో! యెత్తినవారు పట్టణము మ
ధ్యక్షోణి సింహధ్వజం

* 'అయిన ప్రోలి' లో మైలారదేవుని విగ్రహము కలదు. దాని ప్రతిబింబమును శ్రీ గజపతిరాయవర్మగారు సంపాదించిరి.

బడిగో! కట్టినవారు నింబదళమా
ల్యాతోరణవ్రాతముల్
విదితం బయ్యె మహోత్సవంబు నెఱయన్
వీథీవిటంకంబులం
దదిగో! నిల్పినవారు పూర్ణకలశం
బాబాలవృద్ధాంగనల్.

145 మ. అకలంకస్థితి శీధుపానరుచులై
యాసాదు లుప్పొంగి యో
యకరో యమ్మకరో యమక్కరొ యదీ
యట్టట్టకో యంచుఁ బా
యక తప్పెట్లనుఁ దక్కితాళములు నిం
పై సొంపు రంజిల్లఁగాఁ
జకజుంజుం జకజుంజు జుమ్ము మనుచున్
సాగుం గడున్ వాద్యముల్.

146 వ. అట చని ముందట.

నగరావలోకనము

147 సీ. అదె భైరవస్థాన మటమీఁద నల్లదె
చముడేశ్వరీమహాశక్తినగరు
వీరభద్రేశ్వరాగారమంటప మదె
యదె బౌద్ధదేవువిహారభూమి

అదె ముద్దరా ల్మసానమ్మనివాసంబు
నల్లదె కొమరసామయ్యనగరు
అదె పాండవులగుడి యట దక్షిణంబునఁ
గర్తారుఁ డుండుతుర్కలమసీదు
కొంతదవ్వుల నదె మహాగోపురముల
పైఁడికుండలు రవిదీప్తిఁ బ్రజ్వలించి
కానవయ్యెను మేరుశృంగములఁబోలెఁ
గేశవశ్రీస్వయంభూనికేతనములు.

148 వ. అనుచు నట చని ముందట నొక్క భైరవాలయంబుఁ బొడగని నమస్కరించి కాసల్నాటి మంచనశర్మ యిట్లనియె.

భైరవుఁడు

149 మ. అమితోత్సాహముతోడ నీవు పటుబా
హాథక్క నొక్కొక్కమా
టు మనఃకంపము నొందఁ జేయఁ దొలఁకా
డుక్ వార్ధి వేలాలుఠ
త్కమఠంబై, వలమానమీనమయి, యు
ద్యన్నక్రమై, యుత్తర
త్తిమియై, యుల్లలదంబుమగ్నధుళియై
ధీరా మహాభైరవా!

150 వ. అని యూర్ధ్వం బవలోకించి యిప్పుడు మధ్యా
హ్నకాలం బగుచున్నయది.

మధ్యాహ్నము

151 శా. ప్రాలెన్ దిక్కుల భానుభావ్యతికర
ప్రక్రీడదర్కోపల
జ్వాలాజాల జటాలజాంగలతటీ
వాచాలకోయష్టికై
రోలంబంబులు మూతి ముట్ట వెఱచెన్
గ్రొవ్వేఁడి బీరెండలన్
జాలం గ్రాఁగి కరంబు వేఁడి యగుకా
సారాబ్జమైరేయముల్.

152 వ. అని యనంతరం బాకాశంబునం జెవివెట్టి శ్రుతి
నభినయించి గోవిందుండు.

గడియారము

153 మ. ఉడువీథిన్ శిఖరావలంబి యగునం
భ్రోర్వీశు మోసాలపై
గడియారంబున వ్రేసె రెండెనిముదుల్
ఘంటాఘణాత్కారముల్
సడలెన్ భానుఁడు పశ్చిమంబునకు నై
శ్వా! పూఁటకూటింటికిన్

గుడువం బోదమె లెక్కయిచ్చి? కడు నాఁ
కొన్నార మిప్పట్టునన్.

154 వ. విచారించిన నదియును మనకు విశ్రమస్థానంబు.

పూఁటకూటియిల్లు

155 గీ. సంధివిగ్రహయానాదిసంఘటనల
బంధకీజారులకు రాయబారి యగుచుఁ
బట్టణంబున నిత్యంబు పగలు రేయి
పూఁటకూటింట వర్తించుఁ బుష్పశరుఁడు.

156 వ. అనుచుఁ గొంతదవ్వరిగినం దమకు నెదురుగా
నేతెంచు నొక్క బ్రాహ్మణుం గనుంగొని.

157 ఉ. వీఁడిదె తెల్లనాకులను
వీడెము సేయుచు వీథి వచ్చుచు
న్నాఁడు మదించి తిండి తిని
నాఁకు చుమీ యిటమీఁద నేడకో
పోఁడఁగఁ బోయెడిం గరణ
దేశపుజాణఁడు గాఁగఁ బోలు నీ
బాఁడు పణోపహారపరి
పాటి యెఱుంగగవచ్చు వీనిచేఁ.

158 వ. ఇతఁడు వెడలివచ్చు నవ్వాడయె పూఁటవంట
కంబు వెట్టు బాడబులవాడ గావలయు నది
యెట్లంటేని.

159 ఉ. ఘ్రాణపుటీకుటీరములఁ
గాపుర ముండఁ దొడంగె నిప్డు పా
షాణఘరట్టఘట్టనవ
శంబునఁ బుట్టినసత్తుగంధ మ
క్షీణకఠోరసౌరభవి
జృంభణ దిక్కులఁ జల్లఁ జొచ్చె సా
మ్రాణిపదార్థజాలములు
బ్రాహ్మణకాంతలు తాలఁ బోయఁగన్.

160 గీ. మందవేగంబుతోఁ గ్రొత్తమలఁకవాళ్ల
కిఱ్ఱుచెప్పులు మొరయ నుంకించి నడుచు
కరణబ్రాహ్మణవిటముఖ్యుఁ గదియ వచ్చి
పూతిమాషాన్వయుం డగుభూసురుండు.

161 వ. పూఁటవంటకంబుల వృత్తాంతం బడిగిన నతండు.

162 క. ఆహారవిహారములకో
యాహారంబునకునో విహారంబునకో
బేహారము మీ కీసం
దేహారంభంబు మాకుఁ దెలియఁగ వలయున్.

163 వ. ఆహారంబున కంటేని

164 ఉ. కప్పురభోగివంటకము
కమ్మనిగోధుమపిండివంటయున్

గుప్పెఁడుపంచదారయును
క్రొత్తగఁ గాఁచినయాలనే పెస
ర్పప్పును గొమ్మునల్లనఁటి
పండ్లును నాలుగు నైదు నంజులున్
లప్పలతోడఁ గ్రొంబెరుగు
లక్ష్మణవజ్ఝలయింట రూకకున్.

165 వ. విహారంబున కంటేని దద్గృహంబున.

166 క. అఱుగాను గుబ్బచన్నులు
మెఱుఁగుంగన్నులును గలుగుమెచ్చులనవలా
కుఱుబోడ ముండరత్నము
బఱివోవఁగ విడిచినట్టిబ్రహ్మకు జేజే.

167 శా. పూవుంబోఁడులు లేరె విప్రవిధవల్
భూమండలిన్ దానిరే
ఖావైదగ్ధ్యవిలాసవిభ్రమకళా
గర్వంబు లట్లుండనీ
యావిశ్వస్థ యుపస్థచాయ నవల
క్షాధీశఫాలస్థలీ
సౌవర్ణస్థిరపట్టబంధసుషమా
సౌభాగ్యలక్ష్మిన్ గనున్.

168 ఉ. కోయిల పంచమస్వరము
క్రోల్చినభంగిని విద్దెకంచి రా

మాయణ మాఱుకాండములు
నచ్యుతజాగరవేళఁ బాడె నా
రాయవితంతురత్న మను
రాగముతోడ "నమశ్శివాయ శాం
తాయ సమస్తదోషహర
ణాయ" సమానమె దాని కెవ్వరుఁ?

169 ఉ. సంకృతిపూతిమాషకుల
సాగరశారదపూర్ణిమాకరం
గాంకుఁడు మంచి లక్ష్మణుగ్ర
హాంబున నెచ్చెలి కాఁడుఁ దానునుం
జంకలబంటిగా మెసవి
చక్కని వేడుకకత్తెఁ జూచి తా
రింకొకమాటు వత్తమని
యేఁగిరి కార్యభరంబు మెప్పుసన్

170 వ. అట వోవంబోవ ముందట.

గేదఁగిపూవు

171 సీ. పాంథసీమంతినీ ప్రాణమత్స్యములకు
గాలాము లగుకంటకములతోడ
గరుడపచ్చలచాయఁ బరిహాసింపఁగఁ జాలు
దళమైనబాహ్యపత్రములతోడ

జీర్ణకీకసకణశ్రేణిఁ జిడ్డలు చేసి
యవియఁ దోమినయట్టియన్నుతోడఁ
బదియాఱువన్నియబంగారు సరివచ్చు
సంవర్తికాపలాశములతోడ
శివునిచిచ్చుఱకంట వెచ్చినయనంగు
బూది కెనయైనకమ్మఁబుప్పొళ్లతోడ
దావి ఘనమైనకమ్మ గేదంగిపూవు
భూసురున కిచ్చెఁ దగ నొక్కపుష్పలావి.

172 వ. ఇచ్చినం జూచి

173 ఉ. క్రొన్నెలరేఖతోడఁ గెడఁ
గూడి సుఖింపఁగ భాగ్య మబ్బమిన్
ఖిన్నత నొందుఁ గాని నవ
కేతకి శూలి వివేకహీనుఁడై
తన్నుఁ దిరస్కరించుటకు
దైన్యము నొంద దదే వివేకసం
పన్నిధి దానిపాలి పెరు
మాళ్ళొకఁ డెక్కడనైన లేఁడొకో?*

174 సీ. అందుకొని పుష్పలావికిఁ ద్యాగ మిచ్చి
బ్రాహ్మణుల కందు నొక్కొక్కపత్ర మొసఁగి
జాణవిప్రుండు సిగఁ దాల్చెఁ జందమామ
కొండనాలిక యగునొక్కగొమలితేకు.

* * *

* ఇట గ్రంథపాత మేమో ?

175 వ. అదె విద్వేషిభువన జిగీషాసంరంభ విజృంభ
మాణ ఝుషధ్వజ భుజపరాక్రమ సముత్సాహ
నాటక ప్రస్తావనా ప్రథమనాందీశ్లోకం బగు వేశ
వాటికానికటంబు.

176 గీ. చందనంబునఁ గలయంపి చల్లినారు
ముగ్గులిడినారు కాశ్మీరమున ముదమున
వ్రాసినా రిందురజమున రంగవల్లి
కంజములఁ దోరణంబులఁ గట్టినారు.

177 వ. ఇదియెవ్వరియిల్లొకో! శోభనంబు ముడివడుచున్న
యది యనుచు నాకాశంబు వీక్షించి యచ్చటి
వారల నేమి యని యడిగిన.

మాచల్దేవి

178 శా. ద్వీపాంతంబున నుండి వచ్చితివె? భూ
దేవా! "ప్రశాంతం మహా
పాపం" సర్వజగత్ప్రసిద్ధసుమనో
బాణాసనామ్నాయవి
ద్యోపాధ్యాయి ప్రతాపరుద్రధరణీ
శోపాత్తగోష్ఠీప్రతి
ష్ఠాపారీణ నెఱుంగ వయ్యెదవె మా
చల్దేవివారాంగనన్.

179 వ. చిత్రశాలాప్రవేశంబు చేయుచున్నయది పుణ్యా
హవాచనకాలంబు మీరును బచ్చని పెండ్లి
కూటంబుఁ జూడవచ్చునది యనిన,

గీ. లెస్సగాక కిరాట! యీ లేమచరిత
180 మాడుదురు నాటకంబుగ నవనిలోన
దీనిఁ జూడంగఁ బోదమా యీనెపమున
నరసి చూతము మన కేమి యచట? ననుచు.

వ. అనుచుఁ బ్రవేశనాటితకంబునఁ జిత్రశాలఁజొచ్చి
181 పూతిమాషగోత్రుం డచ్చోటం బెండ్లికూటం
బున నిలువునం గై సేసి హంసతూలికాతల్పంబు
మీఁదం గూర్చున్న హావభావ విభ్రమవిలాసనిధి
మాచల్దేవిఁ గనుంగొని.

182 గీ. అంకుశాఘాతరేఖల నంద మొందు
గంధగజకుంభములతోడఁ గలహ మాడు
క్రొత్తనఖములతోడి నీ కుచభరమున
కతివ యభ్యుదయపరంపరాభివృద్ధి.

183 గీ. కల్లఁ జెప్పము విను నీకుఁ గలప్రసిద్ధి
డిల్లిసురతాణికిని లేదు పల్లవోష్ఠి
యాదిలక్ష్మికి నీకును భేద మేమి
యుదధి జనియింపకుండుట యొకటి దక్క.

184 గీ. ఓరుఁగంటిమాచాంబ పయోరుహాక్షి
పంచబాణావతారుని మంచిఁ జూచి
కంకణాలంక్రియాఝణాత్కార మెసఁగ
"నయ్యగారికి జోహారు" లనుచు మ్రొక్కె.

185 గీ. అగురుధూపాధివాసితాభ్యంతరంబు
మగువ నీమన్మథచ్ఛత్రమంటపంబు
సర్వయోషిదసామాన్యసౌష్ఠవంబు
కాచుఁ గావుత మోర్గంటికటకవిటుల.

186 వ. అనుటయు.

187 సీ. ఎందుండి వచ్చితి రీరు? కాసల్నాట
నుండి వచ్చితిమి మే ముత్పలాక్షి
యెవ్వారివారు మీ? రేము సంకృతి పూతి
మాషమాధవునికుమారవరుఁడ
మీదివ్యనామకం బేదియో? గోవింద
మంచనశర్మసమాహ్వయులము
మీర లిచ్చటికి రాఁ గారణం బెయ్యది?
చేరి మీబోంట్ల నాశీర్వదింప
నైన విచ్చేసి కూర్చుండ నవధరింపు
వార్చి వచ్చెద మటు పోయి వనరుహాక్షి
యిచ్చటికి వార్వఁ బోయెద రెఱుఁగఁ జెప్పుఁ
డక్కవాడకు మేము బ్రాహ్మణుల మగుట.

ఇక్కడ గ్రంథపాఠము ?

వ. చిత్రావలోకనంబు చేసి టిట్టిభునకు గోవింద
184 మంచనశర్మ యిట్లనియె.

చిత్రశాల

185 సీ. అదె దారువనభూమి, యసమనేత్రుఁడు వాఁడె,
సంయమీంద్రులపుణ్యసతులు వారె,
యదె కన్యకారత్న, మబ్జాసనుఁడు వాఁడె,
యదె రతిక్రీడావిహారశయ్య,
వాఁడె వైకుంఠుండు, వారె గోపస్త్రీలు,
యమునానదీసైకతాంత మదియె,
అదె యహల్యాదేవి, యమరాధిపుఁడు వాఁడె,
యదె పర్ణశాలికాభ్యంతరంబు,
చందురుఁడు వాఁడె, యదె బృహస్పతిపురంధ్రి,
జాలరియు నదె, శ్రీపరాశరుఁడు వాఁడె,
కుశికజుఁడు వాఁడె, యదె యింద్రుకొలువులేమ,
చిత్తజునిశౌర్య మెఱిఁగించెఁ జిత్రశాల.

190 ఉ. తియ్యనివింటిజోదు రతి
దేవిచనుంగవ నొత్తిగిల్లి యొ
య్యొయ్యన వంక చక్కఁబడ
నొత్తెడుఁ జూచితె పుష్పబాణముల్
మయ్యెర వ్రాసెఁ జిత్తరువు
మాఁగిలి మాఁగిలి; చిత్రకారుఁడా!

దయ్యము గాక; నీవిపస
దానము టిట్టిభ! పిని కీఁడగుణ్.

(91) వ. అనుచుఁ దద్గృహంబు నిర్గమించి పూర్వానుభూత యగుగాంధర్వీగృహంబు రోయువాఁడు కతిపయమందిరంబులకు నవల సిందువారలతికా కుడుంగం బడియాలంబున నెఱింగి యనుంగు మొగసాలం జొచ్చిన దాసదాసీజనంబు ససంభ్రమంబుగా నెదురేఁగి తోడ్కొని పోవం బోయి యభ్యంతరమందిరంబున మహోత్సవవ్యాపారపారీణయై యున్నయవ్వారముఖ్యం జేరి యాసనార్ఘ్యపాద్యాదిసముచితసత్కారంబులం బొంది సుఖాసీనుండై.

192 ఉ. గోత్రమువార లెల్లఁ గెడ
గూడినవారు వ్రతంబొ దేవతా
యాత్రయొ పండువో మనగృ
హంబున శోభన మేమి? శోభనం
బత్రిసమాన! నేఁటియప
రాహ్ణసమాగమవేళఁ బుష్యన
క్షత్రమునందు నీయనుఁగు
గాదిలికూఁతురు చూచు నద్దముణ్.

క. ఆవేళ నీవు బిడ్డకు
153 దీవనమంత్రంబు చెప్ప దీర్ఘాయు వగున్
లావణ్యంబు వివేకము
ప్రావీణ్యము వైభవంబు భాగ్యము గలుగున్.

154 గీ. ముకురపీఠావిధానంబు మొదల లేక
వెలపడంతికిఁ గారాదు విటునిఁ గవయ
యాయజూకున కెట్లు చేయంగ వచ్చు
నరణిసంగ్రహ మొనరింప కధ్వరంబు.

గీ. లంజెవారికి శ్రీమహాలక్ష్మి గాదె
155 దర్పణము విప్రముఖ్యగంధర్వగణము
పుణ్యచారిత్ర దృష్టాంతభూమి గాదె
దర్పణమ్ము వివర్తవాదముల కెల్ల.

ఉ. ఉన్మదమత్తకోకిలకు
156 హూంకలపంచమరాగరాగసం
పన్నహానీయమైనమధు
మానవుఁబున్నమనాఁడు బిడ్డకున్
మన్మథవేధదీక్ష పది
నాళ్ళగుమాత్రము నేతదర్థమై
సన్మతి నుండఁగా వలయు
జక్కనివాఁడవ యక్కవాడలోన్.

157 సీ. అదె నీకుమారిత మదనరేఖాకన్య
వదనరేఖావైభవమునఁ జంద్రు
దొరఁ గూర్చికొన్నది ధూర్తదేవత నిన్నుఁ
దండ్రిఁ బోలినయట్టితరళనయన
సాముద్రికాగమజ్ఞానపారీణులు
కడు భాగ్యసంపద గలది యండ్రు
భాగ్యసంపదకల్మి ప్రస్ఫుటం బయ్యెఁగా
మీర లిందుల వచ్చి మీఱియుంట
జనకుఁడవు కర్తవాజ్ఞవు సజ్జనుఁడవు
క్రొత్తలంజెలకాముండ వుత్తముఁడవు
తొడల నిడుకొని ముద్దుకూఁతునకు నీవు
మించుటద్దంబు చూపరా మంచిరాజ!

158 గీ. కేలఁ గ్రొమ్మించుటద్దంబు గీలుకొల్పి
మంచితొడమీఁద నొప్పారె మదనరేఖ
ముద్దునెమ్మోము లావణ్యమున జయించి
కువలయాప్తునిఁ జెఱ వెట్టుకొన్నకరణి.

159 క. దీవించి మంచి కూఁతురు
"శ్రీవర్ధస్వంబు" చెప్పి చెవి టిట్టిభసె
ట్టీ! వెస నిప్పింపుము సం
భావన నొక వెండి బిడ్డపసపున కనియెన్.

200 వ. అనంతరంబ గాంధర్వి పూర్వసంబంధంబున నైన
ప్రేమానుబంధంబునఁ గేలు గేలం గీలించి యిట్ల
నియె.

201 గీ. ఎందు పోయితి గోవింద ముందరట్ల
యెంద అతివల వలపించి తెచట నెచటఁ
దలఁపు పుట్టించెనే నీకు దైవ మిట్లు
పాయసం బారగించినప్రాఁతపట్టు.

శ్రీకాకుళపుఁదిర్నాళ్లు

202 గీ. *దవనపున్నమఁ గాకుళాధ్యక్షుఁ డైన
తెలుఁగురాయఁడు దేవతాధీశ్వరుండు
భువనహితముగ నుత్సవం బవధరింప
నందుఁ బోయితి మీఁపోయినట్టియోఁడు.

203 గీ. కార వేల్లమతల్లి కాకల్పవల్లి
కడుపు నిండారఁ గాంచినకొడుకుఁగుఱ్ఱ
జారచోరమహాధూర్తచక్రవర్తి
దేవవేశ్యాభుజంగుండు తెలుఁగుభర్త.

204 గీ. పసిఁడికోర వేఁడిపా లారగించినఁ
బుల్లసిలినయధరపల్లవమున
విప్రకన్యచనువు వెలయించుచున్నాఁడు
విశ్వమునకుఁ గాకుళేశ్వరుండు.

* అనుబంధముఁ జూచునది.

ఉ. ఈరస మెత్తు వేదములు
శ్రీ వహియించుఁ బురాణసంహితల్
సౌరభహీన మౌ నుపని
షత్తులు లేఁబడు నాగమావళుల్
గారవ ముల్లసిల్ల సిరి
కాకుళనాథుఁడు నాగదేవభ
ట్టారకునింటఁ బుట్టి ప్రక
టంబుగ వేడుక నాదరింపఁగన్.

స్ర. గరుడ స్తంభప్రతిష్ఠాకలన మొదలుగాఁ
గల్పమంత్రోక్తపుష్పా
ధ్వరపర్యంతంబు కృష్ణాతటినితటమునన్
ద్వాదశక్రోశధాత్రీ
పరివేషాభ్యంతరశ్రీపరమపదమునం
బర్వకాలంబునందున్
బరనారీసంగమాదుల్ భగవదనుమతిం
బాపముల్ గాక యుండున్.

శా. వ్యామగ్రాహ్యనితంబబింబకుచహో
రాభీలభద్రాకృతుల్
కామాంధల్ వెలనాటికోడెవిధవల్
కాకొల్పితిల్లాళ్లలో

*నామాంధాత్రుఁడు భీమసేనుఁడు హిడిం
బాధీశ్వరుం డో పునో
యేమో కాని తెమల్చ నేర రితరుల్
హేలారతిక్రీడలన్.

ఉ. పేర్చినసుందడిం బెదవి
204 పీల్చి రయంబునఁ జన్ను లొత్తి చే
దూర్చి యనంగమందిరము
దూఁకొని కూరిమినీరు జజ్జనన్
గార్చుకొనంగఁ జేసి యిఱుఁ
గౌఁగిట నుప్పర మెత్తి యేటికిం
డార్చి రమింతు రాళులు వి
టంతువులం దిరునాళ్ళపల్లవుల్.

క. ముంజెపద నైనశంబర
205 భంజనుగేహములు గలుగుబ్రాహ్మణవిధవా
పుంజము లుండఁగ నూరక
లంజియ లేమిటికిఁ గాకుళయతిరునాళ్లన్.

సీ. జవరాలిఁ బొడగన్నసన్న్యాసిపై నేయుఁ
210 దులసి లేఁజిగురాకుఁదూపు మరుఁడు
వేదవిప్రునిఁ గన్నవిధవపై ఝళిపించు
దర్భపల్లవహేతి దర్పకుండు

* మాంధాతుఁడు.

కటకారకులకన్యఁ గనినహాళికుమీఁదఁ
బొడుచుఁ బూమునికోలఁ బుష్పశరుఁడు
నాడింధమునిఁ గన్ననాతిపై నేయును
నలరుఁజిచ్చుఱకోల నంగభవుఁడు
బెరసి వెన్నెల గాయంగఁ బేరకమ్మ
పులినతలముల నాయాయికోలము లెత్తఁగి
తాల్చు శస్త్రాస్త్రములు జారదంపతులకు
నసమబాణుండు తిరునాళ్ల నన్నినాళ్ల.

వ. అని యనంతరంబ యాముందటం జనుదెంచు
111 వితంతుసమూహముం గని యాశీర్వదింపవలయు
నని.

వితంతువులు

112 సీ. చెలఁగి చెలఁగి పొత్తిచీరలు గట్టెడు
మాసకమ్మకు దీర్ఘమాయు రస్తు
సారెసారెకు దేవసదనంబులకు నేఁగు
చెడిపెకు సంకల్పసిద్ధి రస్తు
నిత్యంబు వ్యభిచారనిష్ఠతో నుండెడు
విధవకుఁ బుత్త్రాభివృద్ధి రస్తు
దళముగాఁ దులసిపేరులు ధరించినయట్టి
విశ్వస్త కారోగ్యవిభవ మస్తు

మిండముండకు సంపత్సమృద్ధి రస్తు
పరచు తెంపికి నిత్యసౌభాగ్య మస్తు
వదరుఁబోఁడికి నీప్సితావాప్తి రస్తు
బలువిటంతుకు మైథునప్రాప్తి రస్తు.

వ. అని యట చనునప్పుడు.

(ఇక్కడ కొంత గ్రంథపాతమై యుండును.)

వ. అనిన గాంధర్వి పర దేశపట్టణంబుల విటంతువుల చేత వక్షఃకుట్టనంబు సేయించుకొన మరగి నీవెట్టు మమ్ముం దలంతువు పకపక విచ్చేయు మనుచు నీర్ష్యాకుటిలం బగుకటాక్షంబునం జూచిన,

చ. లవలవఁ జన్నుదోయి గద
లన్ దోలుకారు మెఱుంగుఁదీగలం
గవకవ నవ్వుడాలు దెలి
కన్నులమించులు చౌకళింపఁగా
నవనవయౌవనంబు గల
నాఁటిభవత్పురుషాయితోద్ధతుల్
శివశివ యెన్నిభంగులనుఁ
జిత్తములో మఱవంగ వచ్చునే?

వ. కార్యాంతరవ్యాసంగంబున నార్యవాటికిం బోవు చున్నవాఁడ మనమదన రేఖాకన్య దర్పణావలోక

ముహూర్తంబు సుముహూర్తం బయ్యెడుఁ
బోయి వచ్చెద నని.

నాగస్వరము

గీ. వెడలి పశ్చిమదిశ నాల్గుగడియ లంత
ప్రొద్దు గలుగంగ నడువీథిఁ బోయి పోయి
కేలిసఖుఁడును దా నాలకించి చనియె
నాగసారములమ్రోఁత యన్నాగరికుఁడు.

పాములాట

క. నాగస్వరసుషిరసర
న్నాగవరాళ్యాదివివిధనానారాగ
ప్రాగల్భ్యప్రకటఫణా
భోగము లై యాడఁజొచ్చె భోగీంద్రంబుల్.

సీ. కద్రూమహాదేవిగారాపుసంతతి
మధుకైటభారాతిమడుఁగుఁబాన్పు
కాలకంఠునియంఘ్రి గండపెండారంబు
భానుమంతుని తేరిప్రగ్రహంబు
నక్షత్రవీథి నెన్నడిమిపెద్దగ్రహంబు
మూలాలవాలంబు మొదటిదుంప
యాదిభైరవదేవు యజ్ఞోపవీతంబు
క్రీడావరాహంబు తోడిజోడు

యర్కనందనుసెలకట్టై యంపకోల
పులుఁగురాయుని తాత్కాలపుణ్యభిక్ష
కేతకీపుష్పవాసనాకృత్రిమాసి
పర్వతేంద్రంబు తరిత్రాడు పాపఱేఁడు.

వ. ఇమ్మహానాగంబులు మనకుం గార్యసిద్ధి యొసఁగుం గాక యని చని ముందట.

సీ. కడగోరఁ దీర్చినకస్తూరిగీఱుబొట్టు
నెక్కసక్కెంబుగాఁ జుక్క మెఱయ
నడ్డంబు ద్రికటంబు నై యురస్స్థలమున
గంధసారస్థాసకములు మెఱయ
జాల నిగ్గులు గుఱ్కపాలఱెక్కలకుచ్చు
వామకర్ణంబుతోఁ వక్కళింపఁ
బెనచి వెండ్రుకలతోఁ బెనవెట్టి చుట్టిన
ప్రాఁతచెంద్రికవన్నెపాగ యమర
జన్నిదంబుగఁ బెనుఁబాము సవదరించి
యంఘ్రికటకంబు ఘల్లుఘల్లనుచు మొఱయ
నాహితుండికగరళవిద్యాధిరాజు
వచ్చెఁ బాములమొంగఁడు వదరులాఁడు.

సీ. ఫూత్కారపవనంబు పూరించుపుక్కిళ్ళు
ముసిఁడిపండులతోడ ముద్దుఁగురియ

సందిటిసంకుప్రాసలసద్దుకటు తుంబి
నాదస్వరోజ్జృంభణముల నడఁప
నేడురంధ్రమ్ములు నిరుఁగేల వ్రేళ్లను
వివృతిసంవృతిలీల విస్తరింప
నాలాపతాళాంతరాంతరంబులయందు
విక్కనుశబ్దముల్ చొక్కటముగ
నాగసింధుప్రభేదనానావరాట
రాగగంధర్వలహరికారంభణముల
మిహిపదంబుగఁ బాములమెంగఁ దూఁదె
భోగిరాజులు వర్తింప నాగసారము.

వ. అట చని ముందట నొక్కమంటపంబున విటభట
పటలంబు నెదురుకట్లు నార్భటింప టిట్టిభుండు
విని గోవిందశర్మ నడిగిన,

గడిఁడు

సీ. నున్ననై నలువెక్కి నొసలిచేరువకంటి
కెకుప నైచినశిఖ పికలుచుండఁ
గరసానఁ దిగిచినకలివెగండపుబొట్టు
తిరి కట్టుకొని మోము దిరిగియుండఁ
దటపెట దిమికిట ధ్వని లోలిఁ బుట్టింపఁ
జాలు గుమ్మెట చంక వ్రేలుచుండ

నలుకనై మీఁజేత నంటినయాక్రొత్త
    మువ్వలత్రైము సారె ములుగుచుండ
నొసలు స్రుక్కించు నావుర్న నోరు దెఱచు
గ్రుడ్లు మిడికించు రాగంబు గుమ్మడించుఁ
శాడుగతులకుఁ దను దానె పరగి యాడు
నల్లయాతండు వో తూర్పునాటిగడిఁదు.

మేషయుద్ధము

వ. అనుచు నట పోవఁ గంటె కిరాట! రెండు మేష కంఠీరవంబులు నీరాటరేవున నీరను ముంచి నస్యంబు సేయుచుఁ బెంచుటం జేసి ధేనువుల ననుధావనంబు సేయువత్సంబులుంబోలె వాత్సల్యంబునం దనయేలికల వెంటఁ గంఠగ్రైవేయ ఘంటికాటంకారంబులును విషమవిషాణకోటి ఘటిత కపాలాయసాశ్వత్థ పల్లవగుళుచ్ఛ రింఛోళికా ఘుణఘుణాత్కారంబులు చెలంగ యుద్ధక్రీడాసన్నద్ధంబులై వచ్చుచున్నయవి యీసజీవద్యూతంబు చూతము కాక యనుచుఁ గొతూహలంబున నిలిచియున్నయవసరంబున వాహ్యాలిప్రదేశంబునం బందెగాండ్రు పందెంబు నొడిసి తలపెట్టిన,

చ. ఉభయము భావవీథి జయ
మొందినభంగి భయం బొకింత లే
కభిముఖ మయ్యె వెన్వెనుక
కై యట కొన్నిపదంబు లేఁగుచుఁ
రభసముతో దువాళి గొని
భ్రష్టునఁ దాఁకెడుఁ జూడు సెట్టిటి
ట్టిభ! దిథిథీ యనంగను గ
డింది నడభ్రము లీ యురభ్రముల్.

క. నిటలమ్ము లవిసి నెత్తురు
సొటసొట వడియంగ సమరశూరోత్తము లై
కలుకునను మొందుతగరులు
చటులాటోపమున రెండు సరిఁబడఁ బోరెన్.

గీ. వట్టి వెదురుమోపు వై చినచందాన
గుండు గుండుమీఁదఁ గూలినట్లు
కడిఁది భ్రమోఁత మేషకంఠీరవంబులు
తాఁకి తాఁకి తస్సి తట్టువాఱె.

వ. ఇట్లు తట్టువాఱి పొట్టేళ్ళు నాస్కందం బుడిగి మం
దని శ్వాసోచ్ఛ్వాసంబు లై డిల్లపడి మూర్ఛిల్లిన,

సీ. హా హా! నృపాలసింహాసనాధిష్ఠాన
రత్నకంబళ కాభిరామరోమ!

ముజ్ఝా! కృపీటసంభవమహాదిక్పాల
హేలావిహారవాహ్యాళివాహ!
మాయురే! ప్రవిలంబమానాండసంపాత
కుతుకానుధావితక్రోష్టురాజ!
అహహా! శ్రీవీరభద్రావతారమహేశ
నిహతదక్షకబంధనిహితవదన!
భళిరె! మేంఠరాజ బాపు రురభ్రేశ!
ఔర! మేడకేంద్ర యరరె తగర!
మమ్మ హుంక్రియాభిమానాదరిద్రాణ!
మేలుమేలు గొఱ్ఱెమిండగీఁడ!

వ. మీకు నీగండంబులు దొలంగుం గాక యనుచు నట చని ముందటఁ గక్షవిలంబితతామ్రచూడు లగునూడుపందెగాండ్రఁ గనుగొని యిదియును నొక్కసజీవద్యూతంబ యీయుదరోదరక్రీడావిహారంబు నాదరింపవలయుఁ జానుగంటి కలుకోడి తోడఁబుట్టువులు వోని యీజగజెట్టి కోడిపుంజులయందుఁ బ్రత్యేకంబు.

కోళ్ల పోరితము

గీ. పారిజాతపుఁబూవు నాఁ బరఁగుఁ జూడు
తామ్రచూడంబు చూడాపథంబుజొత్తు

దర్పభరమున బ్రహ్మరంధ్రంబు నడుముఁ
జించి వెడలినక్రోధాగ్ని శిఖయుఁ బోలె.

వ. టిట్టిభ! యవలోకింపు నారికేళ బకజాతీయంబులై
యీజగజెట్టికోడిపుంజులు మెడలు నిక్కించుచు
ఱెక్క లల్లార్చుచుఁ "క్కొక్కొ"యని కాల్గ్రి
వ్వ క్రొవ్వ మిగిలి తరళ తారకోద్వృత్త రక్తాంత
లోచనమండలంబులై యొండొంటిం గదిసి
చుఱచుఱఁ జూచి యేచిన కోపాటోపంబున
గుప్పించి యుప్పరం బెగసి చరణాంగుళీకుటిల
నఖశిఖాకోటీకుట్టనంబులం జిరుఁదొగడు లెగయవ
క్షస్స్థలంబులు వ్రచ్చి వందరలాడియుంద్రోసియు
లాసియునాసాపుటంబులం బుటబుటన నడునెత్తిం
జొత్తిలునెత్తురు విఱ్ఱగాఁ గఱచియుఁ బఱచియుఁ
గొఱకొఱం గొఱుకుముఖంబున గురుకుగురుకు
మనుచు సవ్యాపసవ్యంబుల నోహరిం బక్షవిక్షే
పంబులం బడలువడ నడిచియు నొడిచియు నడికి
నడికి తప్పించుకొని సలిచప్పుడు గాక యుండం
గాళ్లక్రిందికిఁ దూరియుఁ జీరియు మాటిమాటికి
"ఘూటఘూటఘూట" యని కృకాటం బుక్కుఁ
దండసంబులు వోనిముక్కులం జెక్కులం జిక్కఁ
గా నొక్కి యిట్టట్టనక బిట్టూని పట్టి గాలంపుఁ

గొంతులభంగి వంక లగుకొంకికత్తులం గడుపు లొడిచికొని చించి చెండాడి కొండుకసేపు వాలి సుగ్రీవుల విధంబున, విందానువిందుల చందంబున, మురారిచాణూరుల ప్రకారంబున నేకాంగయుద్ధంబు సేసి చారణ గంధర్వ గరుడ విద్యాధర శ్లాఘనీయంబుగా నమోఘపరాక్రమంబు సలిపి వీరవ్రతం బేపార వాహ్యాళీమండలంబునం దమతుం దార పాయగిలం బడి పోటుగండ్ల రొప్పు రుధిరంబులం దొప్పఁదోఁగి మూర్ఛాంధకారంబున మునుంగుచున్నయవి.

౩. హా! కుమారస్వామి యానవాహ్యములార
హా! మంత్రదేవతాస్వాములార
హా! కాలవిజ్ఞానపాకకోవిదులార
హా! భూతభుక్తికుంభార్హులార
హా! యహల్యాజారయభనహేతువులార
హా! బలాత్కారకామాంధులార
హా! నిరంకుశమహాహంకారనిధులార
హా! కామవిజయకాహళములార
హా! ఖగేంద్రంబులార కయ్యమున నీల్గి
పోవుచున్నారె దేవతాభువనమునకు

మీరు రంభాతిలోత్తమా మేనకాది
భోగకార్యార్థమై కోడెపుంజులార.

వ. అని యట వోవుచు నాదక్షిణంబున పైఁడికుం
డల మొగసాలతోడిది మాధవశర్మకూఁతురు
మధుమావతి దేవి మందిరంబు.

మధుమావతియిల్లు

సీ. సింహళద్వీపమునఁ గాని సృష్టిలోనఁ
బద్మినీజాతి లే దనుపలుకు కల్ల
తెలవ మధుమావతీదేవి దేవకన్య
పద్మినీజాతి దోర్గంటిపట్టణమున.

చ. మలయజగంధి యైనమధు
మావతి యూర్పులకమ్మఁదావి చెం
గలువల సౌరభంబునకుఁ
గాదిలి చుట్టము చక్రవాకులం
గలకల నవ్వు దానిచను
కట్టు తదీయవిశాలనేత్రముల్
తొలకరి క్రొమ్మెఱుంగు సయి
దోడులు మిండలు గండుమీలకున్.

ఉ. టిట్టిభ సెట్టిగారు వినుఁ
డీ! యొకచొక్కపుజోగి రేయి లో

వట్టిడీ దీనితోఁ గలసి
భైరవతంత్రముఁ దీర్చి మెచ్చి సా
ధాట్టమునన్ లిఖించె నఖ
రాంకురభంగిఁ దెనుంగుఁబద్యముల్
బుట్టువు పేరనా గతము
భోగము భాగ్యముఁ బ్రస్ఫుటంబుగన్.

క. ఈతలిరుంబోడికిఁ గల
భూతభవద్భావికాలముల జన్మములున్
జాతులు ప్రస్ఫుటములుగా
నాతఁడు లిఖియించెఁ బద్యమల్లదె కంటే!

సీ. అలకాపురంబున నంగారవర్ముఁ డన్
గంధర్వపతికన్య కమలపాణి
యాదివ్యగంధర్వ కపరావతారంబు
మధుమావ తోర్గంటిమండలమున
నానుందరాంగి దాక్షారామమునఁ బుట్టి
భువనమోహిని చిన్నిపోతి యనఁగ
నట్టిసత్ స్త్రీజాతి యాసానికూఁతురు
చిరకాలమున సదాశివునిఁ గూడి
పావనంబైన తమి లేటిపరిసరమున
వేఁగికురువాటి కా దేశవిపినభూమిఁ

గోవు లను పేరి చెంచులకులమునందుఁ
గడిమికత్తెలయమ్మ నాఁ గలుగఁగలదు.

గీ. కడిమికత్తెలమ్మ నిడువాలుఁగన్నులు
గండుమీల నడఁచు మిండగీఁడ !
దానిచన్నుదోయి ధారాసురత్రాణ
కటకకుంభికుంభ కలహకారి.

మదాలస

వ. ఈ మధుమావతీదేవి చెలియలు మదాలస
మామ మీసాలప్పయద్వివేదులకొడుకు శ్రీధరు
నకు ననుపులంజయై యుండు ; నాకంజాక్షిం
దగిలి యారంజకుం డచ్చోటనే యున్నవాఁ డని
విన్నార మరయుదము గాక యనుచు మోసాలం
జొచ్చి కక్ష్యాంతరమ్ములు గడచి గాజు టోవరి
ముందట గటకంబళంబులమీఁదఁ దమలోఁ జిట
పొటవోవుచుం గూడియుం గూడక యున్నయప్ప
చెలియం్రడను మామయాత్మజునిం జూచి గోవిం
దుండు మందస్మితంబున,

గీ. ఆహిఁవెట్టితి జొన్నగడ్డాగ్రహార
వృత్తి యేసూఁటురూకలవృత్తమునకు

ననుభవింపుఁడు నీవు మదాలసయును
నరసనసంసార మింతయు నధ్రువంబు.

గీ. మిన్న కున్నార లిది యేమి మీరు ముగురు
నీఁగకును బోక వెట్టినయిట్టిభంగి
హెచ్చుగుం దింతమాత్ర మే దేనిఁ గలదె
మిగులఁ గోపంబు మీకు లేమియును దోఁచె.

వ. అనిన మధుమావతి గోవిందమంచనశర్మతో నిట్లనియె.

సీ. ఏమి చెప్పుదుము మా కీవు తోఁబుట్టుగ
వైననుం జెప్పక యడఁపరాదు
నీదువియ్యంకుండు నిర్భాగ్యుఁ డీతండ
యీపోయినట్టి రే యేకతమున
మామదాలస కేళిమందిరాంతరమున
హంసతూలికపాన్పు నందు నొంటి
నిద్రించి యుండంగ నీవిబంధం బూడ్చి
యటు చేయవలసినయట్టు చేసె
మధుమదారంభమున మేను మఱచి యపుడు
మోసపోయితి మీనాఁడు ముట్టఁ దెలియఁ
జెలియలికి నాకు గొడ్డేఱ కలఁక పుట్టె
బ్రాహ్మణుఁడె వీఁడు విశ్వాసపాతకుండు.

క. నడురేయి మధుమదంబున
నోడ లెఱుఁగక యున్న నన్ను నోవరిలోనన్
దడవెను గుడిలో నుండియు
గుడిఱాలను దీసె వీఁడు గోళకుఁ డరయన్.

వ. పాడిపంతంబు లెఱిఁగిన పెద్దవు నీవు మాభాగ్య కృతంబున విచ్చేసితివి యజ్ఞానకృతంబునకుం బ్రాయశ్చిత్తంబు విధింపు మని మఱియును,

శా. హాలాపానమదాతిరేకమునఁ బ
ర్యంకంబుపై నొంటి ని
ద్రాలస్యంబున నుంట దక్క మఱి యే
యన్యాయముం జేయ నే
నేలా పాపము గల్గె? నీభయము వో
నే ముట్టెదన్ శుద్ధికై
వాలాయంబును మీనకేతనుని ది
వ్యశ్రీపదాంభోజముల్.

వ. అనిన గోవిందుండు మీరు విటజన ధర్మసూక్ష్మం బెఱుంగ రిది యన్యాయంబు గాదు వేశ్యాజనం బునకు వావివరుస యెక్కడిది? తొల్లి నముచిసూ దనునకు ననుపులంజయై యూర్వశి యతని కొడుకుఁ గవ్వడిం గామింపదే? రావణుండు నల

కూబరుని రంభోరు నంభోరుహాక్షి రంభం గోడ
లిని సంభోగింపక సాగ నిచ్చెనే? వారకాంతను
దల్లి, దాసి, యప్ప, చెలియలు, కూఁతురు,
దాది యని కేళికాగేహంబునం బరిహరించుట
విటధర్మంబు గాదు.

గీ. జాణతనము గల్గి సవరతనము గల్గి
తెలివి గల్గి మోరతీరు గల్గి
చేయలంతి తనకుఁ జేకూడినప్పుడు
వావి వలదు లంజెవారియింట.

వ. అని పలికి సౌముఖ్యంబు సంపాదించి,

చ. వదినెయు లంజెయుఁ విటుఁడు
వైరము లాత్మల నుజ్జగింపుఁ డ
భ్యుదయపరంపరావిభవ
భోగము లందుఁడు మేము వోయి వ
చ్చెద మని వారిసత్కృతులు
చేకొని మంచనశర్మ వెళ్లెఁ డ
త్సదన మపారభాగ్యధన
సంపద కెంతయుఁ జోద్య మందుచున్.

చ. కొడుకులు కూఁతులుం గలిగి
కూడునుఁ బాడియుఁ ద్రవ్యతండమై

విడిముడి లాఁతుగాఁ గలిగి
వెండియుఁ బైఁడియు నిండ్లలోపలన్
దడఁబడఁ దారు బంధువులుఁ
దామరతంపరలై సుఖించువా
రుడుపతిమౌళిమౌళి నొక
యుమ్మెతపూ విడువారు వేడుకన్.

సూర్యాస్తమయము

వ. అనుచు మధుమావతిదేవి భవనంబు వెలువడి కట్టాయితం బైన ఘుటశాసిపుంగవుండు నింగి చెఱంగు మొన వ్రాలినపతంగబింబంబుం గనుగొని టిట్టిభ! యదె చూడు వరుణరాజ వారాంగనావిలాసదర్పణానుకారియై యహర్పతి గ్రుంకెం బోయె నింక మనకు నేవంకం దడయఁబని లేదు కుహళీచషకంబుల నారికేళంపు మధువుం గ్రోలి మత్తిల్లి వీరె మందిరోద్యానవీథులం బల్లవాధరలు పుష్పగంధికానృత్యంబులు పరిఢవించెదరు; వారు కొందఱు మందిర ప్రాంగణంబున వారాంగనాజనంబులు విచిత్రశ్లోకంబు లనేకరాగంబు లంగూర్చి లాస్యాంగం బుత్తమంబుగాఁ జూపెదరు; మఱియు నంతరాంతరంబులం బ్రచ్ఛేదన

సైంధవ ద్విమూఢకస్థిత పార్శ్వాదిమార్గాభినయ భేదంబులు రసభావభావనామోదమధురంబుగా శాతోదరు లభినయించెదరు. ఇవ్విధంబున వినోదంబు లిన్నియుం జూడం దలంచితి మేని కామయుం జరీ గృహప్రవేశంబునకుం గార్తాంతికుండు వెట్టిన ముహూర్తంబు సరిగడచు నిపుడు పుష్యనక్షత్రంబున నాల్గవపాదంబు నడచుచున్నయది కాలావర్త విషనాడికా స్పర్శనంబు లేక యమృతద్వంద్వంబు గూడి యిందుబింబాననాధరోష్ఠపల్లవామృత పారణలాభంబునకుం గారణంబు గాఁ గలిగి యున్నయది యివ్వేళ వాటంబు వీథీవిటంకం బతిక్రమించి వేవేగం జనవలయు నిదె యాఁటది యొకసురపొన్నక్రీడిడ క్రీడాభరంబునఁ గన్నియలం గూడి కందుకక్రీడ యొనర్చుచున్నయది దీని నలవోకవోలె నైనం జూడవలయు నని చూడం జని,

బంతులాట

శా. పంచారించిన లేఁతచన్నులపయిం
బ్రాలంబముల్ ప్రాలఁగాఁ
గాంచీనూపురకంకణక్వణనముల్
గర్జింప బాలాజనుల్

కించిన్న్యంచదుదంచితక్షమముగాఁ
క్రీడించెద ర్పాదుమా!
చంచత్కాంచనకందుకత్రయములన్
సవ్యాపసవ్యంబులన్

నట్టువునికోడలు

వ. అనుచుం గతిపయపదంబు లరుగఁ గట్టెదుర
నొకచెట్ల (నట్టు?) వునికోడలు గోడలు నక్కఁ
జూడఁ బోడగని యమ్మచ్చెకంటి మున్న డ
న్నెఱింగినది యగుట టిట్టిభున కెఱింగించి గోవింద
మంచనశర్మ యిట్లనియె.

క. వ్రాలె నరవిందలోచన
పాలిండులు చూడఁజూడఁ బ్రసవాంత్యమునన్
ఏలా యీమాటలపని ?
వ్రాలుట చోద్యంబె చక్రవాకులకొదమల్ ?

వ. అనుచుం జనునప్పుడు ముందట నొక సైరికునిం
గని టిట్టిభునకుం జూపి యిట్లనియె.

సైరికుఁడు

గీ. మాఘమాసంబు పులివలె మలయుచుండఁ
బచ్చడం బమ్ముకొన్నాఁడు పణములకును
ముదితచన్నులు పొంగ లేనిముర్మురములు
చలికి నొఱగోయకే లుండు సైరికుండు.

గ్రంథపాతమా ?

ఉ. దిక్కరికుంభకూటముల
దీకొనుచున్నలు, కాముతేరిపై
టక్కుపుగండుమీల నును
డాల్కొనుకన్నులు, క్రొమ్మెఱుంగుతో
నుక్కివ మాడుమేనిపస
యొడ్లకుఁ గల్గునె యూరుఁగంటియం
దక్కలవాడలోని వెల
యాండ్రకుఁ దక్కఁ గిరాటటిట్టిభా !

వ. అనుచు నట చని వేశవాటంబు వెడలి భైరవాల
యద్వారంబునఁ బాడిపంతంబునం గూడినపౌర
విటలోకంబుం గనుంగొని యేమి ధర్మాసనంబుఁ
దీర్చెదరొకో యని యడిగిన,

జారధర్మాసనము

సీ. మును తనకూఁతు దీముగఁ జూపి రోవట్టు
పరదేశివిటునిచేఁ బణము గినిసి
ననుపుపల్లవుని సన్నకుసన్న రప్పించి
యతనిశయ్యకు దాని ననిపి పుచ్చి
కైసేసి తనయింటిదాసి నావిప్రున
కాతిథ్య మొనరింప ననుమతించె

దాని నాద్విజుఁడు ప్రాతఃకాలమునఁ జూచి
బెడద వెట్టినయప్పు బెదరవయ్యె
పిల్ల కోపంబుతో నిల్లు వెళ్లివచ్చి
తలవరుల కీప్రసంగ మంతయును జెప్ప
వారు రప్పింప వచ్చె నీవదరుజఱభి
లం జెతల్లియె యిదియు గుల్లాము గాక.

వ. అనిన నజ్జఱభి భయంబు నొంది సభాసదులకు
దండప్రణామంబు సేసి యాద్రవిళు నుద్దేశించి,

శా. నీకుం జేసిన బాస యెట్టిదియొ తుం
డీరద్విజశ్రేష్ఠ! మా
రాకాచంద్రనిభాస్య కాకతిమహా
రాజేనిఁ బుత్రించినం
గైకో; దెట్టులు నేమి సేయుదును; శృం
గారంపు లేఁదోఁటలోఁ
బైకొం గెత్తి కుచంబు లొత్తి పరిరం
భం బీదు లేఁగ్రోవికిన్.

వ. మమ్ము నూరక రట్టుసేయుట ధర్మంబు గాదను
చున్నయాధూర్తజఱభిం జూచి యవ్విటలోకంబు

"ప్రోడ నొక్కనినిమిత్తంబున భంగపెట్టు ట యుక్తం బని నీవు విటధర్మం బెఱింగినవాఁడ వానతీయవలయు" ననిన గోవిందుండు,

క. కందర్పశాస్త్రవేదులు
నిందుకు పాణ్మాసచింత యేలా నెఱపన్
సందేహింపక గొఱిగిం
పందగు నిజఱభిజుట్టు వట్టి రయమునన్.

సీ. ముక్కుసోణంబు దాఁకను జెక్కుటొకటి
బోసినోరుగఁ బండ్లూడఁ బొడుచు టొకటి
గూబ లంటఁగఁ జెవిదోయి గోయు టొకటి
లంజెతల్లి యొనర్చు కల్లలకు శిక్ష.

వ. మాకుం దోఁచినధర్మంబుఁ జెప్పితిమి. యథా పరాధంబుగా నీయధమజాతిని దండింపుఁడు మఱియు నొక్క విన్నపంబు.

మ. స్మరదివ్యాగమకోవిదుల్ మదనశా
స్త్రాతంత్రవిద్యావిదుల్
సురతారంభమహాధ్వరప్రవణు లి
చ్చో నుండు వేశ్యావరుల్
తిరమై నాకు ననుజ్ఞ యిం డిపుడు (తా
ర్తీయీకమై యొప్పన?)

ప్పురుషార్థంబు నెఱుంగఁబోయెదఁ బున
ర్భూభామినీవాటికిన్.

(ఇక్కడను గొంత గ్రంథపాతము యుండును)

నిశాముఖము

వ. అనంతరంబ భాస్వంతుండు వరుణరాజ శుద్ధాంతకాంతానివాస మాణిక్యదర్పణం బై చరమగిరికటకకాననంబు మాటునం జాటువడియెఁ, గాశ్మీర పరాగ చ్ఛటాభాసురం బైనసంధ్యారాగంబు నింగియింగిలీకంబునం బెట్టె క్రీడోద్ధాతధూర్జటిజటాజూటవల్లీమతల్లికా మల్లికాకోరకాకారంబు లై తారకంబులువియ త్తలంబునఁ దళతళ వెలింగె, విభావరీపురంధ్రీకర్ణపూర చాంపేయకుసుమసాదృశ్యసౌభాగ్యసంపత్సంపాదనలంపటంబు లై భువనప్రదేశంబులు ప్రకాశించె, నెఱసంజయు మసమసకని చీకట్లునుం గలసి దిక్సౌధకూటవాటీనికురుంబంబుల వ్రేల విడిచినకఱువిందపూసలపేరునుంబోలె పొలుపు మిగిలె నప్పుడు గోవిందశర్మ గోధూళిలగ్నంబున నార్యవాటికఁ బ్రవేశించి కామమంజరీ చౌర్యరతి విహారసంకేతస్థలంబు లైనరథ్యాముఖ శివచత్వర ప్రపా మంట-

పంబులు విలోకించుచుఁ, గులటాఘాలతిలకంబు లకుం గుంటెనకత్తియ లగుకొత్తెమజంగమబో డితలకుం గ్రేఁగంటిచూపుసన్నఁ దనరాక మెఱిం గింపుచు, నవ్వేళకుం జూడఁ గూఢవివిక్తంబునుం, బూర్వపరిచితంబునుం, బురుషశూన్యంబును, వివాహకాలోచితవృత్తస్తనభార వివిధవిలాసవిభ్ర వాసకన్యాసనాథంబును, విశ్రామస్థలంబును నైనయొక్కతమ్మడిసానిమందిరంబున విడిసి, తన రాక దేవయాత్రామిషంబున నప్పూజరివిధవ చేత నెఱింగింపఁ బంచి, వీరభద్రేశ్వరస్థానంబు వెనుక బొడ్డనబావియందుఁ గృతసంధ్యావంద నుండై నిజాంతర్గతంబున,

ఉ. కంగటికాలు పుచ్చుకొని
ఖంగనఁ గాలుకిరీటకూటముల్
లొంగఁ గొనంగ లేరు, రవి
నోరుఁ దటాలనఁ దన్న లేరు, క
న్నింగల మూని దర్పకుని
నేర్పఁగ లేరు, లలాటపట్టికో
త్సంగము చేరనే యహహా!
తక్కటి వేల్పులకై మదంజలుల్.

వ. అనుచు శివార్చనంబు దీర్చి సుఖాసీనుం డై టిట్టి భునితో నిట్లనియె.

మ. వదనాంభోరుహఘ్రాతిక్రియాపవనని
ర్వాణప్రదీపంబు
... ...
... ...
... ...
... ...
... ...
... ...

చ. పొదలినచీకువాల నడు
ప్రొద్దున యౌవనగర్వవిక్రియా
మదమున వింజ మూకిడిన
మూఁడ్కుఁ బురంబు జనంబు నిద్దురం
గదిరిన వేళ నామెడకుఁ
గామిని రానలవాటుసేఁత కై
. . . .
. . . నిమీలితాక్షి యై.

ఉ. దట్టపునీలిచేల గడి
తంబుగఁ గచ్చ బిగించి, ద్రిండుగాఁ

గట్టి కటారికోల కర
కంజమునం ధరియించి, గుబ్బచ
న్కట్టునఁ దోఁపుటంగి తొడి,
గ్రక్కున నన్నడురేయి వచ్చి నా
కట్టెదురం జొహారు లనుఁ
గొంత భటుం డయి నవ్వటాలకుఁ.

వ. అనుచుం బెక్కు ప్రకారంబుల నాకాముకుండు పూర్వవృత్తాంతంబు కట్టనుంగుఁ జెలికాఁ డైన కిరాటటిట్టిభ సెట్టితో నుబ్బున నుగ్గడింపుచుఁ గామమంజరీ సందర్శనోత్కంఠాతిసంకులం బైన చిత్తంబు మన్మథాయత్తం బై యుండఁ, గొంత దంతయాళతో ధార్మికధర్మపతి యెప్పుడు వచ్చునో యని యువ్విళ్లూరుచుం దృణంబు చలించినం, జీమచిటుకన్నను, జెవిఁ ద్రాలం బెట్టియాలించుచు, భామినీవిలోకనోత్సవం బాసన్నం బగుటం జేసి

. . . .

దీపంబునుంబోలెఁ బరితాపంబు వహించుచుండ నంతః జంద్రుండు పురందరహరి ద్దరీకుహర గర్భాంతరాళంబుననుండి కంఠీరవంబునుంబోలె మింటికి లంఘించి మయూఖనఖరంబులం దిమిర

కుంభికుంభంబులు వ్రచ్చి వందఱలాడి నభః
క్రోడంబున నుడుగణంబు లనుముత్తియంబుల
వెదఁజల్లె నావేళ నిండువెన్నెల గాయఁ బ్రాణ
నాయకుండు వచ్చుట గని విని పరమహర్షో
త్కర్షంబున,

సీ. వీరభద్రేశ్వరార్చనావిధి నెపమున

. . . .

. . . .

. . . .

కామమంజరి

మ. కరపద్మంబునఁ బైఁడిపళ్లెరమునం
గంధాక్షతల్ పచ్చక
ప్పురముల్ వీడెముఁ గొంచుఁ బ్రొత్తమడుఁగుం
బొన్పట్టునీరంగితో
మురిపెం బొప్పఁగ వచ్చెఁ జౌర్యరతసం
భోగార్థమై కామమం
జరి గోవిందునియొద్దకున్ శివనమ
స్కారచ్ఛలం బొప్పఁగన్.

క. మోడంబున రాకాచం
ద్రోదయదేవతయుఁబోలె నొయ్యనఁ జన శా

తోదరి గోవిందుని శ్రీ
పాదంబుల కెఱఁగె భక్తిభయలజ్జలతోఁ.

ఉ. మచ్చికయుం బ్రమోదమును
మన్ననయుఁ నయముఁ విలాసముఁ
మెచ్చును నేర్పడం దనకు
మే యిడి మ్రొక్కిన కామమంజరిఁ
గ్రుచ్చియుఁ గౌఁగిలించె సరి
గుబ్బచనుంగవ రెండు బ్రేవలఁ
బచ్చనివింటిజోదు పయి
పైఁ బులకంబులు నారువోయఁగఁ.

వ. అనంతరం బాసనాసీను డైన గ్గోవిందుండు
కామమంజరిం జూచి,

మ. అరవిందాస్య! తలంచి చూడ నిది య
త్యాశ్చర్యమో కాని నీ
సరసాలాపము లాదరించి వినఁగా
సంభావనం జూడమిఁ
ఖరపాకం బయి కర్ణరంధ్రముల కం
గారంబుగా బిట్టు ని
ష్ఠురముల్ పల్కెడు రాజకీరములు గొ
దుంగోయిల ల్వీణియల్.

వ. అని జారదంపతులు పూజారివారియింటిముంగిట వెన్నెలబైటనుండి టిట్టిభునకుం గట్టాడిమిత్తియంబునుంబోని తమ్మడిసానిం గూర్పు నేర్పు విచారించి సన్నపు టెలుంగునం బూజరిసానిం బిలిచి కనకనిష్కంబుతోడం గూడం గర్పూరంబు పీడియం బచ్చడియచేతిలోనం బెట్టి యాపాద మస్తకంబు వీక్షించి శిరఃకంపంబు సేసి,

సీ. బంగారుతలుపులు పాయంగ ఘట్టించి
లావణ్యవిత్త మేలా వ్రయించె
లావణ్యవిత్త మేలా(మెల్ల గా?) వ్రయించునుగాక
యతిమాత్ర మేలా ప్రయాసపడితె
నతిమాత్ర మాయాస మనుభవించును గాక
విటజనంబుల నేల వెడ్డుకొలిపె
విటజనంబుల కార వేరంబు సేయఁగా
నేల నిర్మింపఁడో యెనయుమగని
పొమ్మపోక మహాప్రయాసమ్మురాక
ప్రజలబాధ నిరర్థకారంభణంబు
తెలమి సిద్ధింప నేమిగాఁ దలఁచె నొక్కొ
సరసిజాసనుఁ డీతలోదరి సృజించి.

చ. దారసెమునందుఁ జుట్టుకొని
తోరణకట్టె నురోవిభాగముల్,
నిరుడు పయోజకోశరమ
ణీయతఁ దాల్చెను, వర్తమానవ
త్సరమున నొప్పె హేమకల
శంబులబాగున, ముందటేటికిం
గరినిభయానచన్నుఁగవ
కౌఁగిలిపట్టులు గాకయుండునే.

సీ. సన్నచూపులఁ బూజరిసానిఁ బిలిచి
పసిఁడిటంకంబు పరిరంభపణము సేసి
టిట్టిభునితోడ నేఁడు కూడింపు కూఁతు
నేకళయ్యె సహాయసుశ్రీకి మించ.

క. కన్నెఱిక ముడుప వేతే
సొన్నాటంకములు రెండు చుట్టంబులలోఁ
గన్నె మొఱంగెడునేర్పును
విన్నాణము మాకుఁ గలదు వెఱ పేమిటికిన్.

వ. అని నుతింపం జెప్పి బొమలమీఁద వెండ్రుకలు
వ్రాల పూజరిసానిబిడ్డను వెడ్డవెట్టి టిట్టిభునిచేతి
కిచ్చి యచ్చవెన్నెలలం బొరపొచ్చెంబు లేని

మచ్చికల చంద్రమండలంబుమీఁద దృష్టి నిలిపి
టిట్టిభుండు విన నిట్లనియె.

సీ. కలశపాథోరాశిగారాపునందన !
కల్యాణములు మాకుఁ గలుగఁజేయు
కుసుమకోదండునికూరిమిమామ! సౌ
ఖ్యాభ్యుదయంబు మా కాచరింపు
రాకావిభావరీరమణీమనోహర!
సంతోషములు మాకు సవదరింపు
శౌరిపట్టపుదేవికూరిమిసయిదోడ!
యైశ్వర్యములు మాకు నాచరింపు
గీ. మనుచు గొజ్జంగినీరను నర్ఘ్య మిచ్చి
పచ్చికప్పుర మందంద బడిసివైచి
మ్రొక్కి రనురాగసంపద మూరిఁబోవ
జారజాయాపతులు నిండుఁజందురునకు.

క. నటులది దోరసముద్రము
విటులది యోర్గల్లు కవిది వినుకొండమహా
పుటభేదన మీత్రితయము
నిటఁ గూర్చెను బ్రహ్మ రసికు లెల్లను మెచ్చన్.

చ. ముదమున ముల్కినాటిపుర
మోహనశైలసువర్ణకందరా
సదనుఁడు కాలభైరవుఁడు
శంభునిపట్టి సమగ్రవైభవా
భ్యుదయపరంపరావిభవ
ముల్ గృపసేయుఁ గవీంద్రకాంక్షిత
త్రిదశమహీరుహంబునకుఁ
దిప్పయవల్లభరాయమంత్రికిన్.

వ. అని యందఱును యథాసుఖంబుగ నిజస్థానం
బుల కరిగి సుఖయించుచుండిరి.

గద్య

ఇది శ్రీమన్మహామంత్రిశేఖర వినుకొండతిప్ప
యామాత్యనందన చందమాంబాగర్భపుణ్యో
దయ సుకవిజనవిధేయ వల్లభరాయప్రణీతం
బైన క్రీడాభిరామం బను వీథినాట
కంబున సర్వంబు నేకాశ్వాసము.

సంపూర్ణము.

౧. కాకతి *

ఇది యొక దేవత పేరు. ఈ దేవత యోరుగంటిని రాజధానిగాఁ జేసికొని యాంధ్రదేశ మెల్ల నేలిన యాంధ్రచక్రవర్తుల కులదైవము. ఈమె పేరినిబట్టి వారు కాకతీయు లయి రని పలువురు తలఁచుచున్నారు. కాకతి పురవరాధీశ్వరు లగుటచేఁ గాకతీయనామము వారికి వచ్చియుండు నని మఱియొక్కతలఁపు. దొరకినసాధనముల నెల్లఁ బర్యాలోచించి కాకతీయసంచికలో శ్రీయుత కె. రాఘవాచార్యులు M. A., B. L. గారిట్లు వ్రాసిరి.

'కాకతీయుల కాపే రెందులకు వచ్చినదో, కాకితమ్మ (కాకతమ్మ) యన నెవరో మనము విచారింపవలసి యున్నది. ఈ సందర్భమునఁ జరిత్రకారులు పెక్కువిషయముల నుద్ఘాటించుచున్నారు. మనకుఁ దెలిసిన విషయములఁ జర్చించి యామె జైనదేవతయా? కాదా యని విమర్శింపనగును. అనితల్లి కలువచేరు శాసన

* ఈ వ్యాసము శ్రీ వేంకటేశ్వర ప్రాచ్యవిద్యా పరిశోధనాలయ పత్రికయందుఁ బ్రకటితము.

మున "కాకత్యాః పరశక్తేః కృపయా కూష్మాండవల్లి కా కాచిత్ పుత్ర మసూత త దేత త్కుల మనఘం కాకతీయసంజ్ఞ మభూత్" అని కలదు. రెండవప్రోల రాజు పద్మాక్షీ దేవాలయ శాసనమునందలి జినేంద్ర స్తుతిచే జైనమతావలంబకుఁ డని యూహింపఁబడు చున్నాఁడు. ఇరువది రెండవ తీర్థంకరుని దేవి కూష్మాం డిని యని జైనగ్రంథములు దెలుపుచున్నవి. వీని నొక దానితో నొకటి ముడివెట్టి కాకతి జైనదేవత యనియు నామెయే కూష్మాండిని యనియుఁ గాకతి యన గుమ్మడి తీగ యనుట దీనిని బలపఱుచుచున్న దనియు వ్రాయు చున్నారు. కాకతి(కాకిత) యనునది జైనదేవత యని యెచటను దెల్పఁబడియుండలేదు. జైనగ్రంథములఁ గాకతి యను పేరు గానరాదు. కాకతి యన గుమ్మడి తీగ యని నిఘంటువులఁ గాని మఱే యితరగ్రంథ ములఁ గాని లేదు. విద్యానాథకృత ప్రతాపరుద్రీయ మున 'కాకతీయకులదుర్గాదేవీసమారాధనేన విజయ ప్రస్థానమంగళం కృత్వా' అని కలదు. రత్నాపణ వ్యాఖ్యానమున 'కాకతి ర్నామ దుర్గాశక్తి రేకశిలా నగరేశ్వరాణాం కులదేవతా, సా శక్తి ర్భజనీయా అస్యేతి కాకతీయః' అని యున్నది. క్రీడాభిరామమున

నీవె ఏకవీరకు సైదోడని వర్ణింపఁబడినది. ప్రతాపచరితమున తమ యిలువేల్పయిన కాకితమ్మకు ఉత్సవములు చేయించి 'కాకితదేవి వరప్రసాదంబున ఒక్క సుతునింగని కాకితపోల్రాజు అను నామకరణ మొనర్చి' అని వ్రాయఁబడినది. కలువచేరు శాసనమునఁ గూడ నీమె శక్తిస్వరూపిణి యని కలదు గదా. వీనివలనఁ గాకతి యనునది దుర్గ కపరనామధేయ మనియు, నామెయే కాకతీయుల కులదేవత యనియు స్పష్టము. మఱి కూష్మాండవల్లరినుండి కాకతీయు లుద్భవించి రను శాసనభాగమును బరిశీలింప నది స్థానికగాథలపై నాధారపడి యున్నట్లు తోఁచుచున్నది. మాధవవర్మ కుమారుఁడు పద్మసేనుఁడు సంతానంబు లేమి బుధాను మతంబున సిద్ధేశ్వర శ్రీమన్మహాదేవుని నిత్యంబును గూష్మాండఫలంబులఁ బూజింపఁ దత్ప్రసాదంబున నొక్క సుతుఁడు గలిగెనని ప్రతాపచరితాదులఁ గలదు. ఇదియే కూష్మాండవల్లరీగాథకు మూల మని తోఁచును. పై విషయములఁ బరిశీలింపఁ గాకతి జైనదేవత యనుటకుఁ దగిన యాధారములు లేవు. అవి దొరకువఱకు నామె దుర్గయే యనియు, నామెను భజించుటచేఁ గాకతీయుల కాపేరు గలిగె ననియు మన మూహింపవలసియున్నది.

కాగతి యను గ్రామమునుండి కాకతిశబ్దము పుట్టిన దనియుఁ గొందఱు వ్రాయుచున్నారు. అది సరికా దని తోఁచుచున్నది. నామిత్రులలో నొకరు బౌద్ధవాఙ్మయ మునఁ గాకతి యను దేవత యున్నదని తెల్పియున్నారు. ఇదియు భావివిమర్శనమువలనఁ దేలవలసియున్నది. ప్రోలరాజు జైనుఁ డగుటచేఁ గాకతియు జైనదేవతయై యుండు నని విల్సనుగా రభిప్రాయపడియున్నారు.

పానుగంటిశాసనమున "శ్రీమతు కాకతిపుర వరాధీశ్వర రుద్రదేవమహారాజునకు" (చూ. కాక తీయసంచిక 29 నెం. శాసనము.) అని కలదు. దీనిఁ బట్టి కాకతి గ్రామనామ మగు నని తత్పురవరాధీశ్వ రులు కాకతీయు లయిరని తలఁపవచ్చును. కాని కాకతి గ్రామనామము గూడ కాకతిశక్తినివాస మగుటనుబట్టి యేర్పడినది గావచ్చును. మధుర నాసిక బౌద్ధశాసనము లలో కాకత్తేయ కాఖండి నామములు పేర్కొనఁ బడి నవి. తొలుత నాపేరు బౌద్ధుల స్త్రీదేవత దయి యుండ వచ్చును. తర్వాత నది హైందవతఁ జెంది శివునిశక్తిపే రయి మార్పు చెంది యుండవచ్చును. కాకాండి, కాకో లను, కావలి, కావూరు మొదలగు గ్రామనామము లా శివశక్తిపేర నేర్పడినవి గావచ్చును. శక్తిమంత్రము

లలో 'కాది' మంత్ర మొకటి కలదు. దానికేఁ బంచ దశి యనియు నామాంతరము. పంచదశీమంత్రాద్యక్షరము 'క'. ఆ మంత్రమును గూర్చి 'కాదిమతతంత్రము' మొదలగు గ్రంథములు మహావిద్యావిషయికములు గలవు. కాకతి యనుపేరు కా+క త్తై సమాసమునుబట్టి యేర్పడినది గావచ్చును. కాదిమంత్రాధిదైవతము శివుని శక్తికి మూర్తిభేదము. కాకతి దుర్గ యని ప్రతాపరుద్రీయవ్యాఖ్యాత చెప్పుట పైవిధమున సంగతమే కాఁగలదు. నాసికబౌద్ధగుహాశాసనములలో 'కాకతేయ' 'కాఖండి' పదములు కూడఁ గలవు. కాకతీయులు తొలుత బౌద్ధులుగా నుండవచ్చును. వారు సాతవాహనుల యిక్ష్వాకుల చాళుక్యుల సామంతులు గావచ్చును. కాకతీయ రాజ్యము ప్రధానముగా వ్యాపించిన కృష్ణాతీర మొకప్పుడు బౌద్ధమతప్రాచుర్యము గలది. కనుక కాకతి గూడఁ దొలుత బౌద్ధదేవత యగుట సంగతమే. కాకతి, యేకవీర, మాహురమ్మ, మైలారుఁడు, భైరవుఁడు కాకతీయుల యారాధ్యదైవతములు.

కృష్ణాజిల్లాలోని ముక్త్యాలజమీందారుగారి మ్యూజియమునకయి నేను సేకరించిన వానిలో నీ కాకతిదేవి విగ్రహ మున్నది. ముక్త్యాలకు చేరువ నున్న

దొండపాడు అను గ్రామమున నేఁబది యెకరముల బీడు నేల 'కాకతమ్మబీడు' అను పేరఁ గలదట! అందులో నీ కాకతమ్మవిగ్రహ మున్నది. ఆగ్రామపువా రీవిగ్రహమును కాకతమ్మ యని పేర్కొందు రట. కరణీకపు లెక్కలలో నాబీడు కాకతమ్మబీడు అను పేరనే కలదట. దాని విలువను గుర్తించి యీవిగ్రహమును జెడకుండ నేను ముక్త్యాలకు జేర్పించితిని*. చేరునప్పటికి ముక్కు కొంత చెడినది. దానిని జూచి నేను ఫోటో తీయించి కొని తెచ్చితిని. దాని ప్రతిబింబమే యిందు ప్రకటించిన చిత్రము. అసలు రాతివిగ్రహ మిప్పుడు ముక్త్యాలలోఁ గలదు. ఇం దీవిగ్రహమునకు నాలుగు చేతు లున్నవి. తలపై కబాయి కుళ్ళాయి ఉన్నది. చెవులకుఁ గమ్మలున్నవి. ముందరికుడిచేత డమరుక మున్నది. ముందరి యెడమచేత కపాల (?) మున్నది. కుడివెనుకచేత జింక పిల్ల (?) యున్నది. ఎడమవెనుకటిచేత త్రిశూల మున్నది. నాల్గుచేతులకు మూఁడేసి కంకణము లున్నవి. మెడలో కంటె హారము నున్నవి. పాదములకుఁ బాజేబు లున్నవి. పీఠమునకు దిగువను వరాహ మున్నది. కాకతీయకులదైవత మిట్లు దొరకుట నాకుఁ జాల వేడ్కఁ

---

* శ్రీ గరికపాటి వేంకటేశ్వర్లుగారివలన నీ విషయము నేను తెలిసికొని విగ్రహమును తెప్పించితిని.

గొల్పినది. ఈ కాకతమ్మ యేకశిలానగరమున నేకవీరాదేవికి సైదోడుగా వెలసియుండిన దని క్రీడాభిరామమునఁ గలదు. ఆ దేవాలయము, విగ్రహము, నగరము, రాజ్యము నన్నియు నంతరించిపోయినవి గదా ! ఏకవీరాదేవి విగ్రహమునుగూర్చియు జాయసేనాపతి విగ్రహమునుగూర్చియు వేర్వేఱుగా వ్యాసములను విగ్రహములతోఁ బ్రకటింతును.

ముక్త్యాలప్రాంతములలో ఏకవీర, మాహురమ్మ, కాకతమ్మలు గా గుర్తింపఁదగిన విగ్రహములు మఱి కొన్ని నే సేకరించినవానిలో నున్నవి. అందులో వింత గొలుపువిగ్రహ మింకొకటి యున్నది. అది ప్రాయికముగాఁ బంద్రెండు పదుమూఁడు శతాబ్దుల దయి యుండును. ఒక తురుష్కవీరుఁడు బల్లెమును చేబూని ఒక యేనుఁగుతో పోరాడుచున్నాఁడు. ఏనుఁగుమీఁద నిద్దఱు వ్యక్తు లున్నారు. ఒకరు కాకతీయ సేనాని జాయ సేనాపతియో యేమో !

౨. దవనపున్నమ

వసన్తకాలత్పూర్వం తత్సమృద్ధిభిరాహృతైః
పుష్పై ర్నానావిధై ర్దేవ మర్చయే ద్దక్షిణాముఖమ్
ఆసీనం మణ్డపే క్లృప్తే వేదీమధ్యే మనోరమే
ఉద్యానే మందిరే వాపి కృత్రిమోద్యానశోభితే
నద్యాదౌ వా యథాయోగం ఫలపుష్పాదకాన్వితే

దమనకోత్సవః

పౌర్ణమాస్యాం తిథౌ తస్మిన్ మాసే దమనికాదళైః
పుష్పాన్వితైః ప్రపాం కృత్వా మణ్డపే పూజయే ద్ధరిమ్.
పుష్పై ర్దమనికాభిశ్చ సర్వాలంకార మాచరేత్
ఉత్సవశ్చ భవేత్తస్మిన్ మహో దమనికాదళైః
వైశాఖే మాసి వా కుర్యా ద్వసన్తోత్సవ మబ్జజ
దమనీదళకల్యాణ మపి వా పూర్వ మీరితమ్
వైశాఖే మాసి వా చైత్రే సితపక్షే శుభే దినే
దమనీదళవ కుర్యా త్కల్హారకుసుమోత్సవమ్.

పాద్మసంహితాయామ్ చర్యాపాదే చతుర్దశోధ్యాయః.

3. అపీ, యపీ *

ఈశ్వరసంవత్సర మార్గశిరమాస భారతిలో సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటు కార్యస్థానపండితులు శ్రీ పిసుపాటి విశ్వేశ్వరశాస్త్రిగారు 'కొన్ని విశేషములు' అను పేరఁ బ్రకటించిన యాక్షేపవ్యాసమునకు సమాధాన మీక్రిందిది. తొలుత వారి యాక్షేపములఁ జూపి నా సమాధాన మటుపైఁ జెప్పుదును.

ఆహివెట్టు

ఆక్షేపము

"ఆహివెట్టితి జొన్నగడ్డాగ్రహార
వృత్తి యేనూఱురూకల † వృత్తమునకు—

క్రీడాభిరామము—పొ, ౮౦.

ఇందు 'ఆహివెట్టు=తాకట్టుపెట్టు' అని శ్రీ శాస్త్రిగారు (పీఠిక పొ, ౧౨౩) అర్థము వ్రాసినారు. ౮౦ పొరటలో మూలమునఁ గూడ నిట్లే యున్నది. కాని 'ఆహివెట్టు' అను

---

* 'అపీ, యపీ' యను పేర శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ప్రమాది సంవత్సర కార్తికమాస భారతియందుఁ బ్రకటించిన వ్యాసములో క్రీడాభిరామమునకు సంబంధించిన విషయముల తోడి వ్యాసభాగ మిందుఁ బ్రకటింపఁబడుచున్నది.

† 'రూకలవృత్తమునకు'—అని వ్రాఁతప్రతిలో నున్నది. అట్లే ముద్రించితిని. 'ఏనూఱురూకల విత్తమునకు' అని దిద్దిన సముచితముగా నుండు ననుకొందును—వే. ప్ర.

పదమే యెక్కుడను గాన్పింపదు. కావున నిట 'అధివెట్టు' అని యుండవలయును. అధిశబ్దమునకుఁ దాకట్టు అనునర్థము గలదు.

ఈ క్రింది ప్రయోగములోఁగూడ 'అధివెట్టు' పదము గలదు.

"గ్రహాణసంక్రమణాదుల రాచనగరఁ
గానుకీసంబు వెడలమి గ్రాసమునకు
నాధివెట్టిరి క్షేత్రంబులందుఁ గొన్ని
లెస్స యుండునె గృహభర్త లేనిబ్రదుకు"

(మనుచరిత్ర — 3–38)

దీనికి నేఁ జెప్పుసమాధాన మిది.

నిఘంటువులలో ఏకమాత్ర ప్రయోగముతో ఎన్నో పదములు పరిగృహీతము లయినవి.

వ్రాఁతప్రతిలో నున్న "ఆహివెట్టు" ప్రయోగము సరికా దన్నయుపనమ్మకము నాకు లేదు. కాన దానిని నే దిద్దలేదు. 'అధి' పద మొకటి 'తాకట్టు' అర్థము గలది ఉన్నంతమాత్రాన 'ఆహి' ఉండ దన వచ్చునా ?

గౌరన హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమున ఎల్లవ్రాఁత ప్రతులలో 'ఆహికంబులు వెట్టి' అన్నప్రయోగము గానవచ్చుచున్నది. 'ఆహికంబులు వెట్టి యవి దక్కు మితులు సాహసంబునఁ బల్కి' (చూ–ఉత్తరభాగము). బ్రౌనుదొరగారి పండితులు ఇందు 'తాకట్టు పెట్టి' అని

యర్థము వ్రాసిరి. తేవప్పెరుమాళ్లయ్యగారు వ్రాఁతప్రతులను బ్రౌనుదొరగారు వ్రాయించినటీకను బరిశీలించి 'ఆహీంకము' తాకట్టు అనునర్థముతోఁ బ్రకటించిరి. (చూ. ౧౯౮ పుట) పిదప శ్రీ వేంకటరాయశాస్త్రులుగారు మరల నా గ్రంథమును బ్రకటించుటలో ఆహీంకము శబ్దరత్నాకరాది నిఘంటూద్ధృతము గాకుండుటచేఁ గాఁబోలును 'ఆహీంతము' అని దిద్దిరి (చూ. ౧౬౧ పుట). తాకట్టు అనియే యర్థము వ్రాసిరి. ఆపాఠము వ్రాఁతప్రతులలో లేదు. తెలుఁగున 'ఆయకము' అను పదము తాకట్టు అనునర్థమున వ్యవహారమునఁ గలదు. ఆయకము రూపాంతరము 'ఆహాకము' అని యుండునని కాఁబోలును బ్రౌను, సీతారామాచార్యులు తమ నిఘంటువులలో గౌరనప్రయోగమును 'ఆహాకము'గా గ్రహించిరి. వ్రాఁతప్రతులలో లేని 'ఆహాకము' రూపము గ్రాహ్యము కాదు. గౌరన నవనాథచరిత్రమునఁ గూడ 'ఆహీంకము'—కలదు. 'ఆహీంకంబులు వెట్టి యప్పులు వార, వృద్ధి కొసంగుదు.' (చూ. ౧౬౩ పుట). ఆహీం, ఆహీంకము రూపభేదములు కాఁబోలును. ఆహీంపదప్రయోగము ఇంత సాధకసామగ్రి కలది. శ్రీనాథ ప్రయుక్తమయిన యీ 'ఆహీం' ప్రయోగము విడనాడి యీయర్థ

మున శ్రీనాథరచనముల నారగించి జీర్ణించుకొని కవితా బలము గడించినవాఁడు పెద్దనామాత్యుఁడు 'ఆధివెట్టిరి' అని ప్రయోగించుట యేల యని పరిశీలింతును గదా !– మనుచరిత్రమునఁగూడ 'ఆహివెట్టిరి' అనియే యుండుట కానవచ్చెను. ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలో మనుచరిత్ర వ్రాఁతప్రతులు ౧౨ ఉన్నవి. అందు ౧౧ ప్రతులలో ఆహివెట్టిరి ఉన్నది. తక్కినవి కొన్ని కాగితపుఁ బ్రతులు ఇటీవలివి. అందు 'ఆధివెట్టిరి' ఉన్నది.

ప్రాకృతమున గాథా కథా శబ్దములకు 'గాహా' 'కహా' రూపములు కలవు. 'ఆధి' శబ్దమునకు 'ఆహి' ప్రాకృత రూపము కాఁబోలును! థ, ధ లకు హకారాదేశము కొన్ని ప్రాకృతములందుఁ గానగును.

తేఁడు

ఆక్షేపము.

"వీఁడిదె తెల్లనాకులను
వీడెము సేయుచు వీథి వచ్చుచు
న్నాఁడు మదించి తిండి తిని
నాఁడుసుమీ యిటమీఁద నేడకో
తేఁడఁగఁ బోయెడిన్ గరణ
దేశపుజాణఁడు గాఁగ నోపు నీ
చాఁడు పణోపహారపరి
పాటి యెఱుంగఁగవచ్చు వీనిచేన్."

—క్రీడా. ౫౩ పా.

ఇట "తేఁడు=వెదకు" అని (పీఠిక-౧౨౧ పొ.) శ్రీశాస్త్రి గారర్థము వ్రాసినారు. కాని తేఁడుధాతువున కీయర్థమును, తన్నిర్ణాయక ప్రయోగములును గాన్పింపవు. ఇదియే గాక యీ పద్యమునఁగూడ వీరు వ్రాసినయర్థ మేమాత్రమును సందర్భోచితముగా లేదు. శబ్దరత్నాకరములో నీపదమునకు 'తెండు, శయనించు' అను నర్థము వ్రాసి,

"అతివ పూర్ణేందుభీతిఁ దదశ్మశాలఁ
దేఁడి యతఁ డందు నినుమడి తీండ్ర దోఁప
మింటిపై నుంట కొ దని యింటిపైకిఁ
బెచ్చుకొంటి నటంచుఁ బెఱ టిచ్చ వెడలు."

—ఆముక్త. ౫-౧౪౬.

ఉదాహరణముగా నీయఁబడినది. ఈ యర్థమే క్రీడాభిరామ ప్రయోగమునఁగూడ నెంతయు సమంజసముగా నున్నది. ఈ బ్రాహ్మణుఁడు పూఁటకూటింట భుజించి తాంబూలము వేసికొనుచు నెక్కడనో శయనింపఁబోవుచున్నాఁ డని యిట భావము. మఱియు,

అనలునిఁ గాఁడుచుం జముని
నాడుచు రాక్షసుఁ బాడుచుం గప
ర్దినొసలు చూఁడుచుం దనుజ
ప్రేవులు దోడుచు గాడ్పుకడ్పులోఁ
గునుకులు గోడుచున్ వరుణు
గుండియఁ దేఁడుచు వాహ నేంద్రు నం
దిని జన వేఁడుచున్ నృపతి
నేర్పులు దీడుచు వెండి వాఁడిగన్.

కకుత్స్థ.—౫-౧౨౩.

"గుండియఁ దేఁడుచున్ = గుండియయందు శయనించుచు" ఇతరులను బెదరించునప్పుడు 'నీగుండెలలో నిద్ర పోవుదును' అనుట వ్యవహారమునఁ గలదు. దానినే యీ కవి యిట గ్రహించినాఁడు. మఱియు 'తేఁడు' ధాతువు సమానార్థక మగు 'తెండు' ధాతువునకుఁగూడ 'శయనించు' అనునర్థమే సుప్రమాణముగాఁ గాన్పించుచున్నది. పై విషయము లన్నియుఁ బరిశీలించి చూడఁగాఁ గ్రీడాభిరామప్రయోగములో శ్రీ శాస్త్రిగారు వ్రాసిన యర్థము సమంజసముగా లేదని తోఁపక పోదు."

ఇందుకు నా సమాధానము :

ఇందు 'తేఁడు' 'శయనించు' అనునర్థము గలదనుటకు శ్రీ శాస్త్రులుగారు ప్రయోగములఁ జూపిరి. 'తేఁడు' కు 'వెదకు' అనునర్థము కూడఁ గల దనుటయే నాయాశయము గాని 'శయనించు' అనునర్థము లేదనుట గాదు. 'వెదకు' అర్థమున 'తేండుదల్, తేడుదల్, తేడి తేడి' ఇత్యాదులు తమిళమున సర్వసామాన్యముగా వాడుకలో నుండును. 'తెండు తేఁడులు' రూపాంతరము లగుట శ్రీశాస్త్రులుగారు నంగీకరించినవిషయమే కదా. తెలుఁగునఁగూడ "వాఁడు తెండుకు తెండుకు అవస్థపడుచున్నాఁడు నే నన్నమాటకు" ఇత్యాది వ్యవహారము నా జన్మదేశ మగుకృష్ణామండలమున నున్నది. 'తెండు' కు 'తిరుగఁబోడు, కలఁబెట్టు, పెనఁగులాడు, వెదకు, తదేకవిచారముతో నుండు' ఇత్యాది విధముల నర్థము సంగత మయి యున్నది.

ఆముక్తమాల్యదా కకుత్స్థవిజయ ప్రయోగములు నేఁ జెప్పిన యర్థమునకుఁగూడఁ బొసఁగునవియే—

"చంద్రకాంత శిలాశాలలోఁ దాపము గొల్పనిపట్టు వెదకి"-అనియు, "వరుణుని గుండెల వెదకుచుఁ (గలఁ బెట్టుచు)—" అనియు మీఁదిపద్యములలో నేఁ జెప్పిన యర్థము సరిపోవుచునే యున్నది. మఱియు నాముక్తమాల్యదాపద్యమున ప్రాచీనప్రతులలోఁ గొన్నింట—

అతివ పూర్ణేందుభీతిఁ దదశ్మశాలఁ
ద్రేణి యతఁ డందు నినుమడి తీండ్రఁ దోఁప—

అని కలదు.—ఓరియంటల్ లైబ్రరి చూ. ౧౦-౨-౧ వ్రాఁతప్రతి. దీనికి శ్రీనివాసీయవ్యాఖ్యలో "యువతి పూర్ణచంద్రునిమీఁద భయపడి చంద్రకాంతశాలలో ప్రవేశించి, ఆచంద్రకాంతశాలయందు చంద్రుడు మిక్కిలి తేంద్రముగా కానవచ్చేటప్పటికి" అని కలదు. సి. పి. బ్రౌనుదొరగారుకూడఁ దమ నిఘంటువున నీపట్టున ప్రయోగమును 'త్రేణి' యనియే గ్రహించిరి. బ. సీతారామాచార్యులవారలును బ్రౌనుదొరగారి పాఠమును గ్రహించినవారు గారు. మఱియు బ్రౌనుదొరగారు 'త్రేణి' కి ఆముక్తమాల్యదనుండియే ప్రయోగాంతరమును గూడఁ జూపిరి. అది యిది.

క. హత్తుకొని యొక్కకొందఱు
నత్తెరువుం గట్టఁ బనిచి యందఱు క్రియఁ దాఁ
దిత్తి యొకటి గాని త్రేణి మ
ఱుత్తర ముత్తర మటంచు నొకప్రాడ్వికడన్.

శ్రీ వేంకటరాయశాస్త్రులవారీ పాఠమునే గ్రహించిరి. మఱియు వ్యాఖ్యలో నిట్లు వ్రాసిరి.

‘తేండి’-దొరికినవ్రాతప్రతు లన్నింటను ‘త్రేణి’ అని యున్నది. ‘త్రేణి’ అని తెండి (=శయనించి) అనుటకు ఈవ్రాత పుస్తకములలో తఱచుగఁ గలదు. ‘తేఁడు’ ధాతువు ‘తెండు’ ధాతువునకు రూపాంతరముగా శ. ర. లో నున్నది. కొన్ని దేశ్యశబ్దములందు తొలి యక్షరమునందలి రకారవడులు అంతరించుట ప్రసిద్ధమే. డకారముతావున ణకారము నిలుచుటయు సిద్ధమే.

ఉదాహరణము : అణఁగు అడఁగు, పోణిమి పోఁడిమి ఇత్యాదులు. కావున నిట కవి ప్రయోగించిన పదము ‘త్రేణి’ అని యుండు నని యూహింపఁబడినది. ఆ వ్రాతపుస్తకములలో టీకయుం గలదు. అందు ‘త్రేణి మఱి’ ‘నిద్ర మేల్కాంచి’ అని యర్థమును వ్రాయఁబడినది.”

‘తేఁడు’కు వెదకు అర్థమును నిరాక్షేపముగా నిరూపించుప్రయోగ మిది యొకటి గలదు.

క. జూదంబుఁ బన్నిదంబును
వాదునుఁ బతితోడఁ దేఁడ వలవదు కడుఁ బో
రా దయ్యె నేని భృత్యులు
భేదము గాకుండు గెలుపు పెనుపఁగ వలయున్.

—భోజరాజీయము.

ఆముక్తమాల్యదపీఠిక ౫౧-వ పుటలో శ్రీ వేదము వేంకటరాయ శాస్త్రులవారి ప్రయోగమును

గూడఁ జూపి యిట్లు వ్రాసిరి. "తేఁదు అనఁగా వెదకుట అని యరవమునఁ బ్రసిద్ధము. ఆయర్థమున శ. ర. లేదు."

తేఁడుకు 'వెదకు' అర్థము స్పష్ట మగుచుండఁగాఁ దదనుసారిగా క్రీడాభిరామపు పద్యమునకు నేఁ జెప్పిన యర్థము "ఏమాత్రము సందర్భోచితముగా లేదు", "సమంజసముగా లేదు"-అట! ఏలో ?

ఆ బ్రాహ్మణుఁ డోరుఁగంటికి వేడుకలమీఁద వేడుకలు దిలకించుటకు, విహరించుటకు వచ్చినాఁడు గాని యారగించి నిద్రించుటకుఁ గాదు. దిట్టముగాఁ దిండి దిని తాంబూల చర్వణము సేయుచు వేడుకపట్టులు వెదకఁ బోవుచున్నాఁ డనునర్థ మేల సమంజసముగాదు?

నారికేళబకజాతీయములు

కేయూరబాహుచరిత్రమున నారికేళబకమను కొంగ్కొర, అది కొబ్బరిచెట్టుపై వసించునదే యగుట కలదు గాన దానిఁబట్టి నారికేళబకజాతీయములు అన్న పదమునకు నారికేళముపై వసించు బకములతీరు గలవి అన్నయర్థమును 'కాఁబోలును' అని సందేహముతోనే నేను వెల్లడించితిని. శ్రీశాస్త్రిలుగారు కొల్లు నారికేళ జాతివి, బకజాతివి కలవనుట కాధారముగా వెల్లడించిన

*దశకుమారచరిత్రపద్యముల నే నప్పుడు చూడలేదు-వాని వెల్లడించినందుకు శ్రీశాస్త్రులవారియెడఁ గృతజ్ఞుఁడను.

---

* క. చరణములు నేత్రములుఁ గడు
నరుణము లారెలును ముక్కు నాయతములు కం
ధరములు దొడలును సన్నము
లరయఁగ బకజాతి కది భయంపడుఁ బోరన్.

క. ఆరెలు వలములుఁ దొడలును
దోరము బలుమెడయుఁ జుట్టుఁ దుండముఁ గుఱుచల్
బీరంబును నురమును వి
స్తారి యగు న్నారికేళజాతికి నెందున్.

క. ఆనారికేళజాతికి
మానుగ బకజాతి పోర మార్కొన దగుడుం
దా నట యఱకలి యనుచును
మానక పోరించు నధికమాత్సర్యమునన్.

సీ. ఎదిరినకోడి ము న్నెనసి యారెలు మెడ
వెస గాఁడ నురువడి వ్రేసి వ్రేసి
యది వ్రేయ మది కిన్క నదరి బల్మినఁ బట్టి
కబళించి యందంద కదిమి కదిమి
విశిఖముఖంబులు వెనువెంటఁ దగులుచు
నంతంతఁ బోనీక యాఁగి యాఁగి
వాగాటులకు వచ్చి వసుమతి నిలువక
యొంటితన్నునఁ గొస రుడిపి యుడిపి

తే. గెలిచె నామాటఁ దగ నారికేళజాతి
యగ్గలిక నంతఁ బ్రజ యెల్ల నార్చుచుండెఁ
జెలఁగి యొకజాతిమాత్రోపజీవి యైన
బ్రాహ్మణుండు న న్నెంతయుఁ బ్రస్తుతించి.

దశకుమారచరిత్రము - నవమాశ్వాసము. 30-33.

దోహరి

క్రీడాభిరామమున “...దాత్యూహావ్యూహం బులం గలిగిన మోహరివాడయందు...”—“కొలుచును జేనవెట్టి” ఇత్యాదిపద్యము కుట్రవువాని వర్ణనముతో నున్నది. దానిఁ బ్రకటించునాఁడు మోహరివాడ యనఁగా నా కర్థము తెలియదయ్యెను. “యుద్ధభటు లుండువాడ యనుకొందును-” అని పీఠికలో వ్రాసితిని. మోహరము = యుద్ధవ్యూహము అర్థ ముండుటనుబట్టి య ట్లనుమానించితిని. - ఇటీవలఁ దెలియ వచ్చిన క్రొత్తయర్థము :

కాశీఖండము సప్తమాశ్వాసమున,

సీ. ప్రార్థింప నున్నాఁడు పాదాగ్రముల వ్రాలి
వెలివాడవాఁడు తద్విప్రకులుని–

ఇత్యాదిపద్యమున,

దీవింప నున్నాఁడు తెలిసి దోహారిబంటుఁ
జెవి నక్షమాలికఁ జెరివి ద్విజుఁడు

అన్నచోట ‘దోహారిబంటు’ ఉన్నాఁడు. ఈతఁ డిక్కడ మఱియు చండాలుఁడు - మాల - వెలివాడ వాఁడు - అనియుఁ జెప్పఁబడినాఁడు.

మఱియు నాముక్తమాల్యదలో, "అనినఁ గహ కహ నవ్వి యద్దోహారికి సురద్రోహి యిట్లనియె – (౬ ఆశ్వా. ౩౧ వచనము–) అని కలదు. ఇక్కడ 'దోహారి' యనఁగా మాల(దాసరి), చండాలుఁడు – నెలివాడ వాఁడే. అచ్చుపుస్తకములలో "అద్దాసరికి సురద్రోహి యిట్లనియె" నని కలదు – కాని ఓరియంటల్ లైబ్రరి లోని వ్రాఁతప్రతులలో ఒక్కదానఁదక్కఁ దక్కిన యన్నింటను 'దోహారి' అనియే కలదు. బ్రౌనుదొర గారును, సీతారామాచార్యులవారును 'దాహారి' యని గ్రహించి సేఁ జూపిన యాముక్తమాల్యదాప్రయోగ మునే యుదాహరించిరి. 'దాహారి – దాసరి' రూప భేదము లని వారితలఁపు – కాని యాపదము 'దోహారి' యే. ఆముక్తమున – 'దోహారికి – సుర–ద్రోహి' యని 'దో – ద్రో' యతి సంగతి యుండుట, వ్రాఁతప్రతు లన్నింట దోహారి యనియే కానవచ్చుట, కాశీఖండము నను 'దోహారి బంటు' ఉండుట—అది 'దోహారి'యే యనుటకు సాధకములు. మఱియు బసవపురాణమునను, పండితారాధ్యచరితమునను 'దోహారి కక్కయ్య' యను శివభక్తుని చరిత్ర మున్నది.

శివభక్తు లయినమాలలతో ద్విజులు సరిగా రని చెప్పుకథాసందర్భములలో,

"ముక్కంటిగణము దాఁ గక్కయ్య నాఁగ
నీద్విజులకు వైరి...

(విష్ణుమాహాత్మ్యము వర్ణించుపురాణభట్టును ముక్కలుగా నఱికి చంపెను.)—

దోహరి కక్కయ్య మాహాత్మ్య మెఱిఁగి
యూహింప భక్తుల నొం డనఁదగునె—"

బసవపురా. ౭. ఆశ్వా.

అని కలదు.

పండితారాధ్యచరితమున

కలసె నంత్యజుఁ డనఁగా నెట్లు వచ్చు
నిక్క మట్లును గాక కక్కయ్యగణము

(బసవపురాణకథయే)—

అటు గాన దోహరు లన నెటు వచ్చు
పటుతరం బగుభక్తిపరుల వెండియును -

(ప్రథమ ప్రకరణము)

అని కలదు. ఇన్నింటినిబట్టి 'డోహరి' మాల యని యెఱుఁగనగును.

మఱి యీయన్నింటికంటె వ్యక్త మగునట్లు ఓరియంటల్ లైబ్రరి ౧౮-౪-౨౯ నెంబరు పుస్తకమున,

"కళ్యాణమందు దోహర కక్కయ్య అనే భక్తుడు తోళ్ల తిత్తులు కూర్చేవాడు, దోహారులకులం యందు జనియించి తనపూర్వాశ్రమం ఖండించి వీర శైవదీక్ష..." ఇత్యాదిగాఁ గలదు.

దీనిఁబట్టి దోహరి పదము 'గోడారి'కి పర్యాయ పద మని స్పష్టపడినది. గోడారులు తోళ్లతో చెప్పులు, తిత్తులు కుట్టుచుందురు. వారు మాలవారిలో నొక తెగ వారు. 'మాలకు మాంసంబు మఱి గోడారికిని, దోలును నన్నట్లు'—బసవపురాణము. ఈద్విపద శ-ర-లో భాగవతమున నున్నట్లున్నది. సరిగాదు. క్రీడాభిరామమునఁ గూడ 'మోహరివాడ'ను 'దోహరివాడఁ' జేయవలె నేమో! 'దోహరులు' చెప్పులు తోళ్లకుట్రమే కాక వెలివాడవారికి 'రవికలు' మొదలగు బట్టల కుట్రము కూడఁ జేయువారు గాఁబోలును! ఇట్టి యాచారము తెలుఁగునాఁటఁ గొన్నియేండ్ల క్రిందటిదాఁక సాగుచున్నట్లు వినికి.

SOME OPINIONS

J. RAMAYYA PANTULU, B.A., B.L.,
Chairman, Telugu Board of Studies of the Andhra University, Founder of the Telugu Academy, Retired Presidency Magistrate and Retired Member of the Legislative Assembly.

I have gone through a proof copy of the Telugu poem Kridabhiramam edited by Mr. V. Prabhakara Sastry. The edition contains more verses than the one published by Manavelli Ramakrishnakavi some years ago, and also a long preface the bulk of which is devoted to show that the poem is the work of the great poet Srinatha and not of its ostensible author Vinukonda Vallabhamatya. Both the poem and the preface contain verses which are grossly obscene It is therefore necessary to restrict the circulation of the book so that it may not fall into the hands of those who are likely to abuse it. It appears that the publishers are alive to this and propose to take necessary precautions.

I am not one of those who think that obscene books should be suppressed altogether. Such books sometimes throw much light on the history of a people, literary, cultural and social and Kridabhiramam is one of such books.

12th November, 1928. (Sd.) J. RAMAYYA.

M. VENKATARANGIAH, M.A., L.T, *Principal, V. R. College, Nellore: and Dewan of Vijayanagaram (retired).*

The work entitled Kridabhiramam was written by Srinatha, one of the greatest of the Telugu poets. It is characterised by all those poetic qualities associated with the writings of that prince among poets. But there are in it a very large number of verses which are against the ordinary cannons of decency and good taste and are evidently obscene. On this gronnd objection may be raised to its publication. It has however to be noted that the book throws a flood of light on social conditions in the great kingdom of Telingana under Prataparudra; and as such its value to students of research and historians is immense. There is no other book which has a similar value to historical scholars. On this ground it deserves publication provided that steps are taken to limit its circulation among scholars only. I am strongly of opinion that no obstacles should be placed in the way of its being published.

(Sd.) M. VENKATARANGIAH.

31st October, 1928.

P. CHENCHIAH, B.A., M.L., *Advocate, Author of Telugu Literature of the Heritage of India Series.*

I have glanced thro' the poem and the extremely valuable introduction of Mr Prabhakara Sastri. I think publication of such books as the present is more needed than of poems in the Kavya style which exhibit originality neither in subject nor in treatment. The poem is a living chronicle of the social life of the day and gives us authentic information in a more interesting way than dry inscriptions. The obscenity of some of the verses is undeniable but I understand the publishers will take care to restrict the circulation to scholars and persons in whose hands the book will not be a source of danger; and not to make it available for the general public.

(Sd.) P. CHENCHIAH.

P. V. RAJAMANNAR, B.A., B.L., *Editor of the Telugu Journal "Kala."*

Telugu literature abounds so much in stereo-typed Kavyas steeped in an atmosphere of poetic conventions almost entirely unrelated to the actual life of the people that one seizes on a poem like "Kridabhiramam" with pardonable avidity. It portrays for us the actual life in a medieval Telugu City, Ekasila, with a remarkable vividness and intimacy. The poem has also considerable poetic merit being in the matured style of the great Srinatha. The long introduction of Mr. Prabhakara Sastry, one of our ablest literary critics is very valuable and contains new information based on original research. The poem and the introduction no doubt contain verses which are obscene and revolting to modern taste but the publishers have done well in issuing it only for private circulation. And in a scholars' edition there is no need for expurgation.

(Sd.) P. V. RAJAMANNAR.

19th November, 1928.

A complete edition of *Kridabhiramam* is now published for the first time with a masterly introduction by the well-known Telugu scholar and critic, Mr. V. Prabhakara Sastry of Madras The Editor has taken much pains to show that the real author of the poem is Srinadha, the great Telugu poet of the medieval times. There is considerable force in his argument which is mainly based on internal evidence, and it is to be trusted that Telugu scholars will duly appreciate it. Meanwhile, it may be stated that literary circles in the Andhra country will be most interested in the poem itself. Whether it is a mere translation of a great sanskrit work by an obscure Telugu poet, or an original production of the great Srinadha, the poem is a unique one. It has much literary merit. Its choice diction, bold metaphors, bristling wit, fun and frolic—all these show that it must be the work of a master poet. It is therefore no wonder the learned editor should come to the conclusion that that the poem was written by the great Telugu poet of the time. But to the modern reader the poem is even more of social than of literary interest. It is a running ommentary on contemporaneous social life in the Andhra country.

The poem is a *vidhi*, a species of the Indian Drama which has for its object the presentation of pen-pictures of street scenes. Two young gallants, Manchana and Tittibha, set out on a pleasure trip to Warrangal, the capital of *Andhra Desa*. The one is a cultured fashionable Brahmin youth and the other a shrwed Vysya young-man. The sights and sounds met with on the road-side ofthe great medieval city are described with greac

gusto by the Brahmin voluptuary. It is not for nothing that he takes for his companion a Vysya youth. The latter is the purse-keeper of the party and has to find besides funds for the journey, any missing links of information such as the account, he gives of the strange ointment sold in the market! Here are pictures of the social life of the Andhra country in the middle ages, pertaining to the middle or lower middle class of the community. Tailors and basket-makers, gamblers and venal beauties, sculptures and paintings, pageants in honour of Gods and heroes, the Brahmin Hotel which caters to the best taste at a rupee a meal, young widows whose austerities have no bearing on personal character, snake-charmers and dancing girls, cock-fights and ram-fights—all these are vividly and unreservedly described in these pages.

I do not know if there is any other Telugu work extant which presents such a graphic picture of life in the middle ages in the Telugu country. Srinadha is the Byron of Telugu Literature. He has the virtues and the vices of the English poet. His poetry is virile, realistic and scholarly. He travelled much and was highly respected in the Courts of the great Andhra Kings. Like Byron he was an incorrigible voluptuary. And finally his poetry also is autobiographical, though not to such a large measure. But the work before us, besides being Byronian, is Chaucerian in its character. The "gat-toothed wife of Bath," the "Miller with the thumb of Gold," the "gentle pardoner" the "somnour with the Cherubrin's face"—all these have their counterparts in this Telugu poem. In the middle

ages, alike in the East and in the West people did not like to put on much disguise. This accounts for a certain childish grossness in the characters. Extreme superstition co-existed with worst sensuality. And the Telugu poet seems to have fancied that unbridled grossness in real life justified grossness of representation equally unrestrained!

But times have happily changed. Alike the taste of cultured people and the requirements of law demand a more healthy, more respectable poetry. Still it would be a pity if poetry of the type of *Kridabhiramam* were suffered to die on any account. With the precautions the publishers promise, there ought to be no objection to the publication of a scholars' edition of the work, No Englishman would agree to the suppression of any of the "Canterbury Tales" or of the poems of Byron. A work like this is equally dear to the Telugu scholar. If precautions in regard to publication are necessary in the interests of public morality, they must not go the length of stifling what is best in the work of the masters of a past age.

GUNTUR, 28—1—'29 (Sd.) R. VENKATASIVUDU,
Formerly Principal, V. R. College, Nellore.

Weldun Press, Madras—21.